

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ.: ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ & ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΔΙΚΑΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2022-2023

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
του Θεόφιλου Κωνσταντίνου του Μάριου και της Παρασκευής
Α.Μ.:7340152202009

Το έννομο συμφέρον στην περιβαλλοντική δίκη (Ελλάδα – Κύπρος – ΕΕ)

Επιβλέποντες:

Ονοματεπώνυμα επιβλεπόντων

- α) Γλυκερία Σιούτη
- β) Βασίλειος Κονδύλης
- γ) Μιχάλης Παπαγεωργίου

Αθήνα, 31/10/2023

Copyright © [Θεόφιλος Κωνσταντίνου,2024]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

᾽᾽Τούτον τον τόπον ἔτσι ὅπως τον ἤβραμεν, ἔτσι θα τον ἀήκουμεν᾽᾽

Λοῖζος Ξιναρῆς

Αγρότης, 1880-1960

Περιεχόμενα

Copyright © [Θεόφιλος Κωνσταντίνου, 2024]	2
Εισαγωγικό σημείωμα	8
Διεθνές Δίκαιο	9
Συμπερασματικά	10
Έννομο συμφέρον στην ΕΣΔΑ	10
Ιδιότητα προσώπου	11
ΜΚΟ	13
Βλάβη	13
Ιδιότητα του θύματος	13
Άρθρο 2 (Δικαίωμα στη ζωή)	14
Άρθρο 3 (Βασανιστήρια)	14
Άρθρο 6 (Δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης)	15
Άρθρο 8 (Δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή)	15
Υγεία	17
Συμπερασματικά	17
Ευρωπαϊκό Δίκαιο	18
Άρθρο 37 Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης	18
Νομική φύση του άρθρου 37	18
Το έννομο συμφέρον στο Ενωσιακό Δίκαιο	18
Ο ιδιώτης ενώπιον του ΔΕΕ	19
Έννομο συμφέρον φυσικών και νομικών προσώπων προς το Δικαστήριο της Ένωσης	20
Προϋποθέσεις εννόμου συμφέροντος	20
Προϋποθέσεις άσκησης προδικαστικού ερωτήματος άρθρο 267 ΣΛΕΕ	22
Προδικαστικό ερώτημα	22
Προβληματική	23
Μελέτες Συμμόρφωσης και πρόσβαση του κοινού	24
Σύμβαση Άαρχους	25
Αποτύπωση	27
Ευρωπαϊκό επίπεδο – Σύμβασης του Άαρχους	27
ΜΚΟ – Άαρχους	28
Άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης του Άαρχους σε Ευρωπαϊκό Επίπεδο σχετικά με τις ΜΚΟ	28
Συμπερασματικά	29

Συνδυαστική προσέγγιση του άρθρου 47 του ΧΘΔΕΕ με το άρθρο 9 παρ.2 και 4 της Σύμβασης του Ααρχους σε σχέση με τις ΜΚΟ	30
Η προβληματική του άρθρου 47 ΧΘΔΕΕ με την στόχευση της σύμβασης του Aarhus.	31
Λυσιτέλεια και Έννομο συμφέρον μέσα από την Σύμβαση του Ααρχους.....	32
Αποτύπωση	33
Νομική έννοια.....	34
Το περιβαλλοντικό δίκαιο στο Αστικό Δίκαιο της Ελλάδας.....	36
Συνταγματικό δικαίωμα	38
Κυπριακό Σύνταγμα	39
Συμπερασματικά	41
Το έννομο συμφέρον στην Διοικητική Δίκη	41
Βλάβη	42
Εκτίμηση βλάβης	43
Είδη βλάβης – Βλάβη υλική και ηθική	43
Υλική βλάβη	43
Ηθική βλάβη	44
Σύνδεση του αιτούντος με διοικητική πράξη ή παράλειψη	45
Αποδέκτες	45
Τρίτοι – Διοικητικές πράξεις ευνοϊκές για αποδέκτες επιβαρυντικές για τρίτους	46
Τα στοιχεία του εννόμου συμφέροντος.....	47
Προσωπικό.....	48
Άμεσο	49
Ενεστώς.....	49
Έννομο Συμφέρον – Κύπρος	50
Οικονομικό συμφέρον.....	50
Λαϊκή αγωγή.....	50
Περιβαλλοντική Ζημία	51
Αρχή της πρόληψης	52
Αρχή προφύλαξης.....	53
Το έννομο συμφέρον στην περιβαλλοντική δίκη	55
Τα όρια της διεύρυνσης.....	56
Φυσικά πρόσωπα	56
Ελλάδα	56
Κύπρος	58

Προβληματισμός ως προς την έκταση της διεύρυνσης	59
Συμπερασματικά	60
Νομικά πρόσωπα - Ελλάδα	61
Ιδιοκτησιακό καθεστώς.....	61
Το καταστατικό.....	62
Νομικά πρόσωπα – Κύπρος.....	65
Νομολογία	65
Είναι αναγκαία η αναγνώριση εννόμου συμφέροντος στα νομικά πρόσωπα;	69
Τελικό συμπέρασμα	70
Έννομο συμφέρον ΟΤΑ	72
ΟΤΑ – Ελλάδα.....	72
α) Τα διοικητικά όρια.....	72
β) Γειτνίαση	72
ΟΤΑ – Κύπρος.....	73
Αποτύπωση	74
Συρρίκνωση εννόμου συμφέροντος – Πολεοδομικό δίκαιο.....	74
Ελλάδα	74
Κύπρος	75
Συρρίκνωση εννόμου συμφέροντος για λόγους δημόσιου συμφέροντος.....	75
Ίδια παρανομία και έννομο συμφέρον.....	76
Πολιτιστικό περιβάλλον	77
Η κοινωνική διάσταση της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς	77
Έννομο συμφέρον.....	78
Όρια της διεύρυνσης.....	78
Κλιματική Δίκη.....	80
Διεθνής και Ευρωπαϊκή αναγνώριση εννόμου συμφέροντος στη Κλιματική Δίκη	80
Έννομο συμφέρον.....	81
Αντί επιλόγου.....	82
Βιβλιογραφία και ηλεκτρονικές πηγές.....	84

ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΡ.	Άρθρο
ΑΚ	Αστικός Κώδικας
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων Ανθρώπου
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων Ανθρώπου
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις
ΣΕΕ	Σύμβαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
ΣΛΕΕ	Σύμβαση Λειτουργίας Ευρωπαϊκής Ένωσης
Συντ.	Σύνταγμα
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
Ολ.	Ολομέλεια
Παρ.	Παράγραφος
Π.Δ	Προεδρικό διάταγμα
ΑΕΠΟ	Απόφαση έγκρισης περιβαλλοντικών όρων
UNEP	United Nation Environmental Program
7μ.	επταμελής

Εισαγωγικό σημείωμα

Η ανθρώπινη φύση από της υπάρξεως της, είναι άρρηκτα συνυφασμένη με το περιβάλλον. Από τον άνθρωπο των σπηλαίων, μέχρι την εποχή του χαλκού και από κει στον homo technologicus, ο άνθρωπος, -η ανθρώπινη δραστηριότητα του καλύτερα- είτε αυτή αφορούσε την εξασφάλιση της τροφής του, είτε την επίτευξη της οικονομικής δραστηριότητας, ήταν άρρηκτα συνυφασμένη με το περιβάλλον. Αυτή η σύνδεση ανά τους αιώνες κλιμακώθηκε, κι από την απλή αναζήτηση τροφής οδηγηθήκαμε σε δραστηριότητες οι οποίες καταστρέφουν την φύση. Η ανεξέλεγκτη αποψίλωση 80 εκατομμυρίων εκταρίων παρθένου δάσους στην Ινδονησία για χάρη της βιομηχανικής ανάπτυξης είναι γεγονός¹. Αυτό βέβαια, δεν είναι ένα φαινόμενο των τωρινών καιρών, ούτε αποτελεί φαινόμενο το οποίο συντελείται μόνο στην Ινδονησία. Από τον Ερατοσθένη² θα μάθουμε ότι ολόκληρη η έκταση της Κύπρου, αποτελείτο από δάση βελανιδιάς, τα οποία αποψιλώθηκαν για την επεξεργασία του χαλκού. Ο Πλάτωνας θα επισημάνει την αλόγιστη χρήση των δασών της Αττικής από τις προηγούμενες γενεές επισημαίνοντας έντονα την ανάγκη προστασίας τους. Αυτό μας καταδεικνύει, ότι η ανθρώπινη φύση, κυρίως, κατά την οικονομική της δραστηριότητα, οδηγείται σε «ακρασία»³, και καταστροφή του περιβάλλοντος διαβρώνοντας το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, πριονίζοντας με άλλα λόγια το κλαρί πάνω στο οποίο κάθεται. Ο σύγχρονος προηγμένος άνθρωπος του δυτικού πολιτισμού όμως, διαλαμβάνοντας τον κίνδυνο που ελλοχεύει η ανεξέλεγκτη επέμβαση στο περιβάλλον η οποία μπορεί να οδηγήσει σε διατάραξη της φυσικής ισορροπίας με απρόβλεπτες συνέπειες τόσο για την φύση όσο και για τον ίδιο τον άνθρωπο, συνειδητοποίησε την ανάγκη να προβεί στη λήψη μέτρων ώστε να προστατεύσει το περιβάλλον από την ραγδαία οικονομική και τεχνολογική ανάπτυξη, η οποία εμφανίστηκε κατά δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα και εντεύθεν. Αυτή η συνειδητοποίηση οδήγησε στις αρχές της δεκαετίας του 1970, στην δημιουργία ενός νέου αυτόνομου κλάδου δικαίου. Η συνθετότητα του και η συνδυαστική στάθμιση στα πλαίσια αυτού από την μια των πτυχών της ανθρώπινης φύσης, όπως είναι η υγεία, η προσωπικότητα και η οικονομική δραστηριότητα, και από την άλλη της πτυχής του ίδιου του περιβάλλοντος, οδήγησαν στην δημιουργία αυτού του κλάδου, το οποίο μπορεί να οριστεί ως το δίκαιο για την αντιμετώπιση της οικολογικής βλάβης και για την προστασία του περιβάλλοντος⁴.

Η βλάβη αυτή θίγει τόσο το περιβάλλον (φυσικό, πολιτιστικό) όσο και τον ίδιο τον άνθρωπο προσβάλλοντας τα ίδια του τα δικαιώματα όπως η υγεία, η προσωπικότητα, η ζωή του και εν γένει την ίδια του την αξία ως άνθρωπος. Για το λόγο αυτό, θα πρέπει ο άνθρωπος να έχει το δικαίωμα να αντιταχθεί σ' αυτές τις προσβολές ώστε να πάνσουν να υφίστανται. Και αυτό μπορεί να το επιτύχει, μέσω της δικαστικής εξουσίας η οποία μπορεί να διασφαλίσει την

1 The Oxford handbook of comparative environmental law σελ. 230

2 Στράβων, *Γεωγραφικά*, Βιβλίο ΙΔ, 5, σελ. 382

3 Όπου ο Αριστοτέλης την περιγράφει ως την αδυναμία του ατόμου να ακολουθήσει το "δέον" για αυτόν και την κοινωνία,

4 Γλυκερία Π. Σιούτη, *Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος*, εκδ. Σάκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Δ' έκδοση, 2022, σελ. 1

προστασία τόσο του περιβάλλοντος όσο και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που θίγονται από μια περιβαλλοντική βλάβη.

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποσκοπεί στο να αναδείξει υπό ποιές περιπτώσεις παρέχεται δικαίωμα για πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε θέματα περιβάλλοντος, τόσο σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο, όσο και μέσα από την έννομη τάξη της Ελλάδας και της Κύπρου. Κατά την ανάλυση δε, θα γίνει προσπάθεια ανάδειξης των όποιων προβλημάτων τα οποία ανακύπτουν ως προς την άσκηση αυτού του δικαιώματος.

Διεθνές Δίκαιο

Το δικαίωμα στο περιβάλλον αποτελεί αντικείμενο έντονων συζητήσεων την τελευταία πεντηκονταετία τόσο σε διεθνές όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Σε διεθνές επίπεδο το 1960, άρχισαν οι πρώτες επιστημονικές έρευνες γύρω από τις επιπτώσεις των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων, τόσο στον άνθρωπο όσο και στο ίδιο το περιβάλλον. Οι έρευνες αυτές αποτυπώθηκαν στο βιβλίο της R. Carson, Silent Spring, το οποίο αφορούσε τις επιπτώσεις των χημικών φαρμάκων στις αγροτικές δραστηριότητες. Τα χρόνια που ακολούθησαν σε διεθνές επίπεδο, άρχισε η ευαισθητοποίηση της παγκόσμιας κοινωνίας, για θέματα που αφορούσαν το περιβάλλον. Πρώτη σημαντική μελέτη του προβλήματος της διασυννοριακής ρύπανσης στο διεθνές δίκαιο αποτελεί το βιβλίο των Wilfred Jenks⁵, και Goldie L.F.E.⁶. Κύριο χαρακτηριστικό του διεθνούς δικαίου αποτελεί η συμβατική του προέλευση. Μια πρώτη προσπάθεια παρατηρούμε να συντελείται από τον ΟΗΕ με την διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων το 1948 στα άρθρα 22 έως 27⁷. Ειδικότερα στο άρθρο 25 κατοχυρώνεται το δικαίωμα για επίπεδο ζωής ικανό να εξασφαλίζει στο άτομο και την οικογένεια ικανοποιητικές συνθήκες υγείας και διαβίωσης. Η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας καθώς και οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις που άρχισαν να διαφαίνονται σε χώρες όπως στις ΗΠΑ, Κίνα με τις αποτυχημένες πυρηνικές δοκιμές, στο Λονδίνο, Ιαπωνία και την Νέα Υόρκη οι μαζικοί θάνατοι από την ατμοσφαιρική ρύπανση, οδήγησαν στις 3.12.1968, την Γενική Συνέλευση των Ο.Η.Ε να υιοθετήσουν την ακόλουθη απόφαση:

«Συνειδητοποιώντας τις συνέπειες του περιβάλλοντος στην κατάσταση του ανθρώπου, στη φυσική, ηθική και κοινωνική ευημερία του, στην αξιοπρέπεια του και στην απόλαυση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του, και με την πεποίθηση ότι είναι απαραίτητο να επιστήσουμε την προσοχή στα προβλήματα του ανθρώπινου περιβάλλοντος για μια υγιή οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, αποφασίζουμε την οργάνωση μιας συνελεύσεως για το ανθρώπινο περιβάλλον». Η απόφαση αυτή επαναλήφθηκε το 1969 και έδωσε τα πρώτα αποτελέσματά της στην συνέλευση του Ο.Η.Ε⁸ για το περιβάλλον το 1972 με την σύναψη της σύμβαση της Στοκχόλμης η οποία κατέληξε στην Διακήρυξη για το Περιβάλλον, την πρώτη Διακήρυξη με οικουμενικό χαρακτήρα, η οποία οδήγησε στην ίδρυση του Πρώτου Προγράμματος του ΟΗΕ

⁵ Liability for Ultra-Hazardous Activities in International Law, 177 RCADI, 1966, σελ. 99-200

⁶ άρθρο Liability for the Damage and the Progressive Development of International Law, International and Comparative Law Quarterly, Vol. 14, 1965, σελ. 1189-1264

⁷ Το δικαίωμα στο περιβάλλον: προσβολές και προστασία του. Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα δικαιώματα του ανθρώπου εκδόσεις Αντ. Σακούλας Αθήνα, 1997, σελ. 18

⁸ Γλυκερία Σιούτη, Η συνταγματική κατοχύρωση της προστασίας του περιβάλλοντος, εκδ. Αντ. Σάκκουλα Αθήνα- Κομοτηνή, 1985, σελ. 26

για το περιβάλλον (UNEP)⁹. Η πρώτη νύξη λοιπόν για ένα δικαίωμα στο περιβάλλον, χωρίς να ορίζεται ρητά συντελέστηκε με την σύμβαση της Στοκχόλμης. Στη σύμβαση αυτή εισάγονται δύο ουσιώδη στοιχεία. Το μεν πρώτο συνδέει το δικαίωμα στο περιβάλλον με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και ευημερία και το δε δεύτερον αντιμετωπίζει όχι μόνον την σχέση με τις παρούσες αλλά και με τις μέλλουσες γενεές¹⁰.

Συμπερασματικά

Τα κράτη αναγνωρίζοντας τους κινδύνους που ελλοχεύουν από μια ανεξέλεγκτη δράση τόσο των πολιτών αλλά και των ίδιων των κρατών προχώρησαν μέσω μιας ολιστικής προσέγγισης στην λήψη μέτρων για την προστασία του περιβάλλοντος μέσω διεθνών συμβάσεων, soft – law ρυθμίσεων, όπως οι Διεθνείς διακηρύξεις, Ψηφίσματα, Προγράμματα Δράσης. Σε διεθνές επίπεδο γίνεται αποδεκτή η ανάγκη για προστασία του περιβάλλοντος, μια ανάγκη αποδοχής του περιβάλλοντος ως αξίας ανωτέρου επιπέδου, στο σεβασμό της οποίας κάθε άνθρωπος έχει δικαίωμα στην καθιέρωση ενός ιδιαίτερου δικαιώματος.¹¹ Η παρέλευση όμως, πέρα του μισού αιώνα από την πρώτη προσπάθεια της Ευρωπαϊκή Συνέλευση για την προστασία της φύσης, η οποία έγινε το 1970, με σκοπό την σύναψη ενός Πρωτοκόλλου το οποίο θα αναγνώριζε ένα δικαίωμα στο περιβάλλον¹² καταδεικνύει την δυσκολία αυτού του εγχειρήματος μιας και αρκετά κράτη δεν αναγνωρίζουν καν ένα τέτοιο δικαίωμα στην εθνική τους έννομη τάξη.

Έννομο συμφέρον στην ΕΣΔΑ

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ήταν κατηγορηματική για τη μη συμπερίληψη στην ΕΣΔΑ ενός δικαιώματος στο περιβάλλον¹³. Παρόλα αυτά το ΕΔΔΑ λόγω του ότι μια περιβαλλοντική βλάβη ενδέχεται να επηρεάσει άμεσα και σοβαρά τον άνθρωπο¹⁴ δεν δίστασε και ερμήνευσε την Σύμβαση κατά τρόπο ώστε να προσαρμόζεται στις εξελισσόμενες ανάγκες της κοινωνίας. Στην απόφαση Fredin¹⁵ το ΕΔΔΑ, για πρώτη φορά έκρινε ότι ο προσφεύγωντος έχει έννομο συμφέρον για την προστασία του περιβάλλοντος. Μέσω της διασταλτικής ερμηνείας των «αυτόνομων εννοιών»¹⁶ της Σύμβασης και του σχετικού Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1952, η προστασία του περιβάλλοντος συσχετίστηκε με το άρθρο 2 ΕΣΔΑ (δικαίωμα στη ζωή), το άρθρο 8 ΕΣΔΑ (δικαίωμα στην κατοικία, ιδιωτική και κοινωνική ζωή) και το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου (προστασίας περιουσίας). Για το λόγο αυτό αν και δεν αναγνωρίζεται ευθέως δικαίωμα στο περιβάλλον, το ΕΔΔΑ, μέσω

9 Report of the United Nations Conference on the Human Environment (UNCHE) held at Stockholm, 5-17 June, UN Doc. A/CONF. 48/14 (1972)

10 Γλυκερία Σιούτη, Η συνταγματική κατοχύρωση της προστασίας του περιβάλλοντος, εκδ. Αντ. Σάκκουλα Αθήνα- Κομοτηνή, 1985, σελ.27

11 Σιούτη ό.π. σελ. 30

12 Σιούτη ό.π. σελ.27

13 Ιωάννης Καρακώστας, Περιβάλλον & Δίκαιο, 2η έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2006, σελ. 812

14 Hatton και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου 36022/97, Greenpeace E.V και άλλοι κατά Γερμανίας, 18215/06

15 ΕΔΔΑ, Fredin κατά Σουηδίας, 1991

16 Ι. Καρακώστας, ό.π., σελ. 813

της ερμηνείας άλλων κατοχυρωμένων δικαιωμάτων αναγνωρίζει το δικαίωμα των θιγόμενων προσώπων να ζητήσουν δικαστική προστασία.

Στην προστασία του περιβάλλοντος, λόγω της πολυπλοκότητας του αλλά και του ότι δεν υπάρχει ρητώς κατοχυρωμένο ένα τέτοιο δικαίωμα στη Σύμβαση, το δικαστήριο έχει πρωτίστως επικουρικό ρόλο και η εξουσία ελέγχου του είναι περιορισμένη¹⁷.

Για να επιτύχει όμως ο προσφεύγων, την εκδίκαση της υποθέσεως του ενώπιον του ΕΔΔΑ, θα πρέπει να αποδείξει πέραν των υπολοίπων, την συνδρομή του εννόμου συμφέροντος στο πρόσωπό του. Το έννομο συμφέρον, διαφοροποιείται ανάμεσα στα δύο είδη προσφυγών, που υπάρχουν. Όταν η διαφορά αφορά διακρατική προσφυγή, τότε το κράτος το οποίο προσφεύγει δεν απαιτείται, να επικαλεστεί την συνδρομή εννόμου συμφέροντος. Αντιθέτως, όταν η προσφυγή είναι ατομική, απαιτείται η επίκληση ειδικού δεσμού ανάμεσα στα δικαιώματα του προσφεύγοντα ιδιώτη και της επικαλούμενης παράβασής τους.

Σύμφωνα με το άρθρο 34, σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ.1 της ΕΣΔΑ, για να θεωρείται παραδεκτή η ατομική προσφυγή πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά δύο ουσιαστικές προϋποθέσεις: α) ο προσφεύγων θα πρέπει να έχει την ιδιότητα είτε του φυσικού προσώπου, ομάδα ατόμων ή μη κυβερνητικών οργανώσεων και β) θα πρέπει να υφίσταται άμεσα βλάβη, να είναι δηλαδή «θύμα» παραβίασης των δικαιωμάτων και ελευθεριών που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ¹⁸.

Ιδιότητα προσώπου

Ως προς την πρώτη προϋπόθεση, ζήτημα ανακύπτει σχετικά με την έννοια των μη κυβερνητικών οργανώσεων, και αν στην έννοια αυτή εμπίπτουν τα ΝΠΔΔ και ΝΠΙΔ τα οποία συνδέονται με το κράτος. Η ratio του άρθρου 34, σύμφωνα με το Δικαστήριο είναι η αποτροπή ένα συμβαλλόμενο μέρος να βρεθεί ενώπιον του Δικαστηρίου τόσο με την ιδιότητα του προσφεύγοντος, όσο και με την ιδιότητα του καθ' ου. Το εν λόγω ζήτημα, τέθηκε στην υπόθεση Transpetrol AS κατά Σλοβακίας¹⁹. Το Δικαστήριο κατέληξε ότι μη κυβερνητικές θεωρούνται οι οργανώσεις οι οποίες διέπονται κατά βάση από το εμπορικό δίκαιο και δεν διαθέτουν κρατικές ή άλλες εξουσίες πέραν από αυτές που τους αναγνωρίζεται από το ιδιωτικό δίκαιο και υπάγονται στην αρμοδιότητα των αστικών και όχι των διοικητικών δικαστηρίων. Ο δικαστής του Στρασβούργου δηλαδή, αναζητεί in concerto εάν η εκάστοτε ένωση προσώπων αποτελεί κυβερνητική οργάνωση ή όχι²⁰.

Η διάκριση σε κυβερνητικές οργανώσεις και μη, δεν είναι πάντοτε εύκολη, και αυτό γιατί στο σύγχρονο κράτος δεν υφίσταται ένας ασφαλής διαχωρισμός ανάμεσα στον ιδιωτικό και τον δημόσιο τομέα²¹. Για τον λόγο αυτό, το δικαστήριο προκειμένου να εξακριβώσει σε ποια κατηγορία εμπίπτουν, εξετάζει το νομικό καθεστώς στο οποίο ανήκουν, καθώς και τα προνόμια τα οποία έχουν, λαμβάνοντας υπόψη την φύση της δραστηριότητας που ασκούν

¹⁷ ΕΔΔΑ, Fedeyeva κατά Ρωσίας, 55723/00

¹⁸ Δημήτριος Θ. Πυργάκης, Το Έννομο Συμφέρον στη Δίκη Ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ.31

¹⁹ ΕΔΔΑ, απόφαση 15.11.2011, σκέψη 60

²⁰ Λινός Αλέξανδρος Σισιλιάνος, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 2^η εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ.661

²¹ Σισιλιάνος, ό.π. σελ. 661

και το βαθμό αυτονομίας που έχουν σε σχέση με τις κρατικές αρχές²². Έτσι, όταν μια οργάνωση ασκεί διοικητικές αρμοδιότητες και δημόσια εξουσία τις οποίες αντλεί απευθείας από το Σύνταγμα τότε θεωρείται ως κυβερνητικός οργανισμός²³. Αντιθέτως όταν μια οργάνωση ακόμη και αν ονομάζεται ως νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, εάν αυτή δεν ασκεί κάποια δημόσια εξουσία και διοικητικά είναι αυτόνομη τότε θεωρείται ως μη κυβερνητικός οργανισμός²⁴.

Ενδιαφέρον ζήτημα ανακύπτει σχετικά με την δυνατότητα ή μη των ΟΤΑ, να ασκήσουν ατομική προσφυγή, ενώπιων του ΕΔΔΑ, υπό την σκοπιά της περιβαλλοντικής δίκης. Κι' αυτό γιατί, εντός των δημοτικών/κοινοτικών ορίων τους, υπάρχει τόσο φυσικό, όσο και πολιτιστικό περιβάλλον, το οποίο ως άμεσα επηρεαζόμενοι, έχουν συμφέρον στην προστασία του, τόσο γιατί είναι υπεύθυνοι για να εξασφαλίζουν την προστασία της υγείας και διαβίωσης των κατοίκων τους, όσο και για τη διασφάλιση του περιβάλλοντος το οποίο διοικητικά τους ανήκει.

Στην υπόθεση του Δήμος Μπάρι²⁵, ο δήμος μαζί με δημότες άσκησαν προσφυγή ενώπιων του ΕΔΔΑ, μετά την καταστροφή της όπερας του Μπάρι από εμπρησμό. Ο Δήμος επικαλέστηκε το άρθρο 25, νυν 34 της Σύμβασης ισχυριζόμενος ότι αποτελεί αυτόνομη οντότητα σε σχέση με το κράτος, και ως εκ τούτου θα πρέπει να θεωρηθεί ως μη κυβερνητική οργάνωση. Επιπρόσθετα ζήτησε να θεωρηθεί ως έμμεσο θύμα, γιατί καταστράφηκε η όπερα η οποία βρίσκεται στα διοικητικά της όρια και ένα από τα καθήκοντα του είναι η προστασία της πολιτιστικής και καλλιτεχνικής κληρονομιάς. Το Δικαστήριο, δεν έκανε δεκτούς τους ισχυρισμούς του Δήμου και απέρριψε ως απαράδεκτη την προσφυγή, επισημαίνοντας ότι ακόμη και όταν έχουμε σύγκρουση μεταξύ τοπικής αυτοδιοίκησης και κεντρικής κυβέρνησης, η σύγκρουση αυτή δεν αναιρεί τη δημόσια φύση των εμπλεκόμενων αρχών²⁶, γιατί ως αρχές δημοσίου δικαίου, έχουν τις αρμοδιότητες που τους ανατίθενται από το ίδιο το Σύνταγμα και τους νόμους. Τέλος το Δικαστήριο, κατέληξε ότι οι πράξεις ή παραλείψεις που καταλογίζονται σε μια Επαρχία θα μπορούσε να συνεπαγόταν και συνυπαιτιότητα του κράτους. Το δικαστήριο πάγια θεωρεί ότι τα κεντρικά όργανα του κράτους καθώς και οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 34²⁷.

Όπως γίνεται αντιληπτό, το ΕΔΔΑ, τον όρο «μη κυβερνητικές οργανώσεις» τον ερμηνεύει με κριτήριο το δίκαιο που τις διέπει (ιδιωτικό ή δημόσιο) και τις εξουσίες αλλά και αρμοδιότητες που ασκούν. Το ΕΔΔΑ λοιπόν, βάση αυτού του λειτουργικού κριτηρίου, εξετάζει αν μια οργάνωση, μια οντότητα, βρίσκεται σε σχέση εξάρτησης από τον κεντρικό κυβερνητικό πυρήνα ή όχι, αν έχει δηλαδή εξουσίες δημοσίου φορέα. Κι' αν έχει τότε θεωρείται κυβερνητική οργάνωση και ως τέτοια δεν έχει την δυνατότητα να ασκήσει την προσφυγή του άρθρου 34.

²² Radio France και λοιποί κατά Γαλλία, Kotov κατά Ρωσίας, Ιερές Μονές κατά Ελλάδος

²³ Gouvernement de la Communauté autonome du Pays basque κατά Ισπανίας

²⁴ Konkama και άλλοι

²⁵ ΕΔΔΑ, The Province of Bari Sorrentino and Messeni Nemagna κατά Ιταλίας

²⁶ ΕΔΔΑ, Rothenthurm Commune κατά Ελβετίας, απόφαση της 14.12.1988

²⁷ ΕΔΔΑ, Commune de Rothenthurm κατά Ελβετίας, 14.12.1998, Section de commune d' Antilly, κατά Γαλλίας, 23.12.1999, Ayuntamiento de Mula κατά Ισπανίας 1.2.2001, Glyfada Municipal Council κατά Ελλάδας, 27.1.2000

ΜΚΟ

Όπως έχει αναφερθεί το ΕΔΔΑ προκειμένου να αναγνωρίσει δικαίωμα δικαστικής προστασίας για θέματα που αφορούν προσβολή του περιβάλλοντος συνέδεσε αυτό με άλλα κατοχυρωμένα δικαιώματα. Το ζήτημα το οποίο ανακύπτει είναι κατά πόσο οι ΜΚΟ οι οποίες έχουν ως στόχο την προστασία και την διατήρηση του περιβάλλοντος, είναι φορείς τέτοιων δικαιωμάτων. Και αυτό έχει την σημασία του, γιατί εάν αναγνωριστούν ως φορείς τέτοιων δικαιωμάτων, τότε θα μπορούν να θεμελιώσουν την βλάβη τους και κατ'επέκταση το έννομο τους συμφέρον. Το ΕΔΔΑ, ήταν κατηγορηματικό προς μια τέτοια κατεύθυνση, θεωρώντας πως σ' αυτά τα δικαιώματα, φορείς τους, μπορεί να είναι μόνο φυσικά πρόσωπα. Ειδικότερα, σύμφωνα με την νομολογία του δικαστηρίου²⁸ οι ΜΚΟ, δεν μπορούν να επικαλεστούν ότι παραβιάζεται η ιδιωτική τους ζωή και άρα πως είναι θύματα του άρθρου 8 της Σύμβασης, από το γεγονός και μόνο ότι έχουν την καταστατική τους έδρα σε περιοχή η οποία είναι εκτεθειμένη σε ρύπανση ή σε κάποιον περιβαλλοντικό κίνδυνο, γιατί αυτούς τους κινδύνους μπορούν να τους υποστούν μόνο φυσικά πρόσωπα. Ενδιαφέρον προκαλεί και η θέση ΜΚΟ, η οποία επικαλέστηκε ότι η βλάβη από την προσβολή του περιβάλλοντος βαραίνει τους ίδιους υπαλλήλους της και των μελών της. Το δικαστήριο, ήταν αντίθετο και προς αυτή την κατεύθυνση, γιατί δέχθηκε ότι η εταιρεία αυτή ενεργεί ως εκπρόσωπος των μελών της ή των εργαζομένων της και ως εκ τούτου δεν μπορεί να επικαλεστεί η ίδια βλάβες οι οποίες υφίστανται τα μέλη της ή εργαζόμενοι της, γιατί βασική προϋπόθεση, σύμφωνα με την νομολογία του Δικαστηρίου είναι ότι η βλάβη πρέπει να υφίσταται άμεσα προς το πρόσωπο του προσφεύγον²⁹.

Βλάβη

Η δεύτερη προϋπόθεση παραδεκτού της προσφυγής είναι η ύπαρξη βλάβης. Ο προσφεύγων δηλαδή οφείλει να αποδείξει ότι είναι «θύμα» παραβίασης των δικαιωμάτων και ελευθεριών που κατοχυρώνονται στην σύμβαση, όχι απλά ότι έχει υποστεί βλάβη ένα δικαίωμα του ή/και ελευθερία του, αλλά ότι η βλάβη τον επηρέασε άμεσα³⁰. Για να θεωρηθεί θύμα λοιπόν ένα πρόσωπο βάση του άρθρου 34, θα πρέπει να επηρεάζεται **άμεσα** από μια πράξη ή παράλειψη.³¹ Όταν πρόσωπο πεθάνει λόγω περιβαλλοντικής βλάβης, το έννομο συμφέρον για άσκηση προσφυγής λόγω της παραβίασης του δικαιώματος στην ζωή (άρθρο 2) δεν εκλείπει. Αντιθέτως, αυτό, μεταβιβάζεται στους πληρέστερους συγγενείς του, οι οποίοι ως έμμεσα θύματα έχουν το έννομο συμφέρον να προσφύγουν στο δικαστήριο επικαλούμενοι την παραβίαση του άρθρου³².

Ιδιότητα του θύματος

Το δικαστήριο προκειμένου να προσδώσει την ιδιότητα του θύματος και συνακόλουθα την βλάβη σε μια περιβαλλοντική ζημία εξετάζει την ύπαρξη εγγύτητας του τόπου όπου συντελείται η βλάβη με την κατοικία του θύματος. Όταν ο πολίτης έχει εκτεθεί σε ένα

²⁸ ΕΔΔΑ, Asselbourg και άλλοι κατά Λουξεμβούργου, 29121/95

²⁹ ΕΔΔΑ, Association X και άλλοι κατά Γαλλίας, 9939/82

³⁰ ΕΔΔΑ, υπόθεση Lambert και άλλοι κατά Γαλλίας, 2015

³¹ ΕΔΔΑ, Balmer-Schafroth και άλλοι κατά Ελβετίας, 1997

³² ΕΔΔΑ, Brincat και άλλοι κατά Μάλτας

περιβαλλοντικό κίνδυνο και έχει αλλάξει τον τόπο κατοικίας του ή όταν η βλάβη πάψει να υφίσταται, η εξωτερική αυτή μεταβολή δεν μεταβάλλει την ζημιά ή τον κίνδυνο τον οποίο έχει υποστεί ο πολίτης. Σε αυτές τις περιπτώσεις εξακολουθούν να θεωρούνται θύματα και να έχουν δικαίωμα να προσφύγουν στο δικαστήριο³³.

Την ιδιότητα του θύματος και επομένως το δικαίωμα για άσκηση προσφυγής στο δικαστήριο, το άτομο την χάνει όταν το κράτος λάβει μέτρα τα οποία επανορθώνουν την βλάβη την οποία έχει υποστεί. Ως μορφή επανόρθωσης αποτελεί η αποζημίωση του θύματος³⁴. Ανακύπτει το ερώτημα εάν η μεταφορά του θύματος με έξοδα του κράτους σε άλλη περιοχή ασφαλή, μακριά από τον κίνδυνο, μπορεί να θεωρηθεί ως είδος αποζημίωσης η οποία να αφαιρεί την ιδιότητα του θύματος. Το δικαστήριο ήταν αρνητικό, επισημαίνοντας ότι ακόμη και η μεταφορά του σε άλλη περιοχή με έξοδα του κράτους δεν αναιρεί το γεγονός ότι ο πολίτης αυτός ήταν εκτεθειμένος σε μια περιβαλλοντική ζημιά και η μεταφορά του αυτή δεν ήταν ικανή να αποκαταστήσει την βλάβη που είχε υποστεί.³⁵ Το δικαστήριο απαιτεί, να γίνεται η κατάλληλη αποκατάσταση για την ζημιά που υπέστη ο αιτών. Και αυτό γίνεται όταν το κράτος αναγνωρίσει ότι έγινε παραβίαση της Σύμβασης και όχι όταν απλά επιδικάζει αποζημίωση ή λάβει άλλα μέτρα όπως λ.χ επιδοτούμενη στέγαση με ευνοϊκούς όρους³⁶. Μόνο όταν το κράτος αναγνωρίσει ότι ο αιτών έχει υποστεί βλάβη λόγω της παραβίασης της Σύμβασης και αποζημιωθεί κατάλληλα ο πολίτης παύει να θεωρείται ότι είναι θύμα και επομένως εκλείπει το έννομο του συμφέρον για αποκατάσταση της παραβίασης.

Άρθρο 2 (Δικαίωμα στη ζωή)

Το δικαστήριο όπως έχει αναφερθεί συνέδεσε τις επιπτώσεις του περιβάλλοντος με την παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή. Από το δικαίωμα αυτό δεν απορρέουν μόνο αμυντικά δικαιώματα, αλλά και υποχρέωση για λήψη θετικών μέτρων από μεριάς των Κρατών³⁷. Στην υπόθεση Anna Maria Guerra κατά Ιταλία³⁸ η Επιτροπή δέχθηκε σιωπηρά ότι η μη λήψη θετικών μέτρων για την συμμόρφωση εργοστασίου που μόλυνε το περιβάλλον και αποτελούσε γι' αυτό το λόγο πηγή κινδύνου θα μπορούσε να συνιστά παραβίαση του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ³⁹. Τέλος στην υπόθεση Oneryildiz κατά Τουρκίας⁴⁰ το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι τουρκικές αρχές, είχαν παραβιάσει το άρθρο 2, λόγω μη ενημέρωσης των περιοίκων για το ενδεχόμενο έκρηξης μεθανίου, η οποία πράγματι και συνέβη σε χωματερή.

Άρθρο 3 (Βασανιστήρια)

Μια μη κυβερνητική οργάνωση η οποία έχει ως σκοπό την διαφύλαξη του περιβάλλοντος μπορεί να επικαλεστεί ότι είναι έμμεσο θύμα γιατί μέλη της τα οποία συμμετείχαν σε μια περιβαλλοντική δράση για την προστασία του περιβάλλοντος έχουν πέσει θύματα βασανισμού; Στον όρο θύματος σύμφωνα με πάγια νομολογία του δικαστηρίου εμπίπτουν τα

³³ ΕΔΔΑ, απόφαση Yevgeniy Dmitriyev κατά Ρωσίας, 2020 17840/06, Martinez και Pino Manzano κατά Ισπανίας, 2012

³⁴ ΕΔΔΑ, Murillo – Saldias και άλλοι κατά Ισπανίας, 2006

³⁵ ΕΔΔΑ, Lopez Ostra κατά Ισπανίας, 1994

³⁶ ΕΔΔΑ, Oneryildiz κατά Τουρκίας, 2004, Kolyadenko και άλλοι κατά Ρωσίας, 2012

³⁷ Σισιλιάνος, ό.π., σελ.86

³⁸ ΕΔΔΑ, Anna Maria Guerra κατά Ιταλίας, απόφαση 19.02.1998

³⁹ Καρακώστας, ό.π., σελ.814

⁴⁰ ΕΔΔΑ, απόφαση 18.06.2002

άτομα τα οποία είναι άμεσα ή έμμεσα επηρεαζόμενα από την προσβολή ενός δικαιώματος κατοχυρωμένο στην σύμβαση. Επομένως ένα νομικό πρόσωπο δεν έχει έννομο συμφέρον να προσφύγει στο δικαστήριο επιδιώκοντας την προστασία των μελών του. Αντιθέτως τα μέλη τα οποία έχουν υποστεί την βλάβη έχουν το δικαίωμα να προσφύγουν ατομικά στο δικαστήριο⁴¹.

Άρθρο 6 (Δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης)

Φυσικά πρόσωπα ή περιβαλλοντική ΜΚΟ, έχει δικαίωμα να τύχει δίκαιης δίκης. Για το λόγο αυτό τους αναγνωρίζεται έννομο συμφέρον ώστε να προσφύγουν στο δικαστήριο και να ζητήσουν δικαστική προστασία όταν τα εθνικά δικαστήρια παραβιάσουν το εν λόγω δικαίωμα τους. Όσο αφορά τις περιβαλλοντικές ΜΚΟ ανακύπτει το ερώτημα, εάν τα ίδια τα μέλη της, μπορούν να διεκδικήσουν την ιδιότητα του θύματος κατά την έννοια του άρθρου 34 λόγω παραβίασης του άρθρου 6 παρ.1 , ακόμη και εάν δεν συμμετείχαν εξ ονόματος τους στην δικαστική διαδικασία, αλλά συμμετείχαν μέσω της οργάνωσης. Σύμφωνα με το δικαστήριο,⁴²τα μέλη της οργάνωσης μπορούν να αναγνωριστούν σε μια τέτοια περίπτωση ως θύματα, γιατί ακόμη κι αν τα μέλη δεν συμμετείχαν στην δίκη εξ ονόματος τους, εν πάση περιπτώσει συμμετείχαν μέσω της οργάνωσης την οποία σύστησαν με σκοπό να προασπίσει τα συμφέροντα τους. Όπως επισημαίνει και το δικαστήριο « ... οι διατάξεις της Σύμβασης, όπως και ο όρος «θύμα» στο άρθρο 34 πρέπει επίσης να ερμηνεύονται με εξελικτικό τρόπο υπό το φως των συνθηκών στη σύγχρονη κοινωνία».

Άρθρο 8 (Δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή)

Όπως έχει αναφερθεί, το Δικαστήριο συνδέει την ύπαρξη περιβαλλοντικής βλάβης και με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ και το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής. Όσο αφορά την θετική υποχρέωση την οποία πρέπει να λαμβάνει το κράτος ώστε να διασφαλιστεί το δικαίωμα του πολίτη στην ιδιωτική ζωή σύμφωνα με την παράγραφο 1 του άρθρου 8, αφήνεται στην διακριτική ευχέρεια του κράτους να εκτιμήσει τα μέτρα τα οποία θεωρεί ως καταλληλότερα προκειμένου να διασφαλιστεί η προστασία αυτή, το οποίο σταθμίζοντας τα συμφέροντα του ατόμου και της κοινωνίας θα προβεί σ' αυτά τα οποία θεωρεί ως καταλληλότερα. Αναγνωρίζεται λοιπόν μια διακριτική ευχέρεια των κρατών του ποια μέτρα θα λάβουν και δεν αρκεί να επικαλεστούν οι προσφεύγοντες ότι το κράτος δεν πήρε τα κατάλληλα μέτρα αλλά ότι τα μέτρα που πήρε έχουν υπερβεί την διακριτική τους ευχέρεια, για διαφύλαξη της ισορροπίας μεταξύ πολίτη και κοινωνίας⁴³.

Όσο αφορά τις περιβαλλοντικές βλάβες, το Δικαστήριο για να προσδώσει την ιδιότητα του θύματος στον προσφεύγοντα, εξετάζει εάν η βλάβη αυτή διαδραμάτισε αρνητική επίπτωση στην ιδιωτική ή οικογενειακή ζωή του προσφεύγοντα. Το Δικαστήριο δεν αρκείται στην ύπαρξη μιας γενικής βλάβης στο περιβάλλον, αλλά απαιτεί η βλάβη αυτή να είναι σοβαρή η οποία να μπορεί να επηρεάσει την ευημερία των ατόμων και να τους εμποδίσει από το να απολαμβάνουν την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή τους, χωρίς να απαιτείται να τεθεί η υγεία

⁴¹ ΕΔΔΑ, Identoba κατά Γεωργίας

⁴² ΕΔΔΑ, Gorraiz Lizarraga και άλλοι κατά Ισπανίας, 2004

⁴³ ΕΔΔΑ, Greenpeace κατά Γερμανίας

τους σε σοβαρό κίνδυνο⁴⁴. Το δικαστήριο δέχθηκε ότι η παράλειψη των κρατικών αρχών να προστατεύσουν τους κατοίκους περιοχών που επηρεάζονται από τις τοξικές εκπομπές εργοστασίου, παραβιάζει το δικαίωμα στην ιδιωτική και οικογενειακή τους ζωή το οποίο προστατεύεται από το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ⁴⁵. Παραβίαση του ίδιου άρθρου αποφασίστηκε πως συντρέχει λόγω αποτυχίας των κρατικών Αρχών στο πεδίο της προστασίας από τη ρύπανση⁴². Στις υποθέσεις F.W. Baggs κατά Ηνωμένου Βασιλείου, McGinley και Ergan κατά Ηνωμένου Βασιλείου, το δικαστήριο δέχθηκε ότι στις περιπτώσεις όπου συντελείται ηχορύπανση και ρύπανση της ατμόσφαιρας από αεροδρόμια, πυρηνικές δοκιμές και αυτοκινητοδρόμους οι οποίες γίνονται κοντά σε κατοικημένες περιοχές θα μπορούσαν να συνιστούν παραβίαση του άρθρου 8.

Επίσης η βλάβη απαιτείται να είναι προσωπική, να επηρέασε δηλαδή ατομικά τον προσφεύγοντα είτε στην ιδιωτική, είτε στην οικογενειακή του ζωή⁴⁶. Στην υπόθεση Cordella και άλλοι κατά Ιταλίας μια ομάδα πολιτών επικαλέστηκε την παραβίαση του άρθρου 8 της Σύμβασης εξαιτίας των επιβλαβών εκπομπών στην ατμόσφαιρα από ένα εργοστάσιο χαλυβουργείου στον Τάραντα. Το Δικαστήριο εξετάζοντας την ύπαρξη προσωπικής βλάβης κι' όχι απλά μιας γενικής περιβαλλοντικής βλάβης, έκρινε ότι όσοι δημότες ζούσαν σε περιοχές οι οποίες κρίθηκαν από το Κράτος πως είχαν εκτεθεί σε κίνδυνο από τις εκπομπές, έχουν έννομο συμφέρον να ζητήσουν δικαστική προστασία βάση του άρθρου 8, γιατί υφίσταται στο πρόσωπο τους μια βλάβη η οποία διαφοροποιείται από τους υπόλοιπους, δεν είναι δηλαδή μια γενική. Αντιθέτως, το Δικαστήριο, σε όσους πολίτες δεν ζούσαν εντός αυτών των περιοχών, δεν αναγνώρισε ότι συντρέχει στο πρόσωπο τους η ιδιότητα του θύματος την οποία απαιτεί το άρθρο 34, γιατί δεν αποδεικνύεται ότι αυτοί είχαν υποστεί μια προσωπική βλάβη. Το Δικαστήριο λοιπόν, δεν αρκείται στην επίκληση μιας γενικής βλάβης, με αναφορά ορισμένων δυσμενών επιπτώσεων αλλά απαιτεί να αποδειχθεί η ύπαρξη πιθανότητας, ότι η ζημιά τους επηρεάζει άμεσα και σοβαρά.⁴⁷ Πρέπει να υπάρχει δηλαδή αιτιώδης συνάφεια μεταξύ βλάβης και υγείας των πολιτών. Η συνάφεια αυτή δεν πρέπει να είναι πέρα πάσης λογικής αμφιβολίας, απαιτείται όμως η απόδειξη της μέσα από επιστημονικές μελέτες και εκθέσεις να συνάγεται ότι οι πολίτες μιας περιοχής είναι δυνατόν να υποστούν βλάβη, αρκείται δηλαδή σε μια πιθανολόγηση.

Συμπερασματικά, το άρθρο 34 δεν επιτρέπει την άσκηση in abstracto προσφυγής για παραβάσεις της Σύμβασης. Όσο αφορά όμως την βλάβη από περιβαλλοντικές ζημίες, το δικαστήριο δέχεται ότι ο προσφεύγον μπορεί να θεωρηθεί ως «δυννητικά θύμα», φτάνει να αποδείξει με εύλογα και αποδεικτικά στοιχεία την πιθανή πραγματοποίηση της παραβίασης⁴⁸. Το δικαστήριο για να κάνει δεκτή την προσφυγή δηλαδή, απαιτεί την απόδειξη από την μεριά των προσφευγόντων, με αμφισβητήσιμο και λεπτομερή τρόπο, ότι τα μέτρα προφύλαξης που πήρε το κράτος σε συνδυασμό με τις πιθανότητες πρόκλησης ζημίας ήταν τέτοια που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως παραβίαση⁴⁹.

⁴⁴ ΕΔΔΑ, Lopez Ostra κατά Ισπανίας, 16798/90

⁴⁵ ΕΔΔΑ, Cordella κ.α. κατά Ιταλίας, ημερομηνίας 24/2/2019

⁴⁶ ΕΔΔΑ, Di Sarno και άλλοι κατά Ιταλίας, 2012, Cordella και άλλοι κατά Ιταλίας, 2019

⁴⁷ ΕΔΔΑ, Vechastika και άλλοι κατά Λετονίας, 2019, όπου οι προσφεύγοντες επικαλέστηκαν παραβίαση του άρθρου 8, λόγω εγκατάστασης αιολικών πάρκων κοντά στα σπίτια τους

⁴⁸ Guide to the case-law of the european court of human rights σελ. 79 επ

⁴⁹ ΕΔΔΑ, Asselbourg και άλλοι κατά Λουξεμβούργου 1999, Aly Bernard και 47 φυσικά πρόσωπα, και Greenpeace κατά Λουξεμβούργου, 1999

Υγεία

Ανακύπτει το ερώτημα, αν τα νομικά πρόσωπα ή περιβαλλοντικές ΜΚΟ, θα μπορούσαν να επικαλεστούν λόγους υγείας για παραβίαση του άρθρου 8. Το δικαστήριο δεν δέχτηκε ότι μια εταιρεία, μπορεί να επικαλεστεί λόγους υγείας για την παραβίαση του άρθρου 8, κι αυτό γιατί η προσβολή αυτή αφορά φυσικά πρόσωπα⁵⁰.

Συμπερασματικά

Το ΕΔΔΑ για το λόγο ότι η ΕΣΔΑ δεν περιέχει δικαίωμα στο περιβάλλον, δέχεται ότι η προσβολή του περιβάλλοντος είναι δυνατόν να θίγει άλλες διατάξεις της Σύμβασης όπως το άρθρο 2 (δικαίωμα της ζωής) και άρθρο 8 (δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή) και έτσι αναγνωρίζει δικαίωμα προσφυγής στο δικαστήριο για προστασία του περιβάλλοντος. Όσο αφορά τις μη κυβερνητικές οργανώσεις, επειδή το δικαστήριο τα δικαιώματα αυτά τα θεωρεί προσωποπαγή, δέχεται ότι φορείς τους μπορεί να είναι μόνο φυσικά πρόσωπα, επομένως δεν μπορούν να τα επικαλεστούν μη κυβερνητικές οργανώσεις για να θεμελιώσουν την βλάβη τους. Η μόνη διέξοδος που απομένει σ' αυτές ώστε να προσφύγουν στο δικαστήριο του Στρασβούργου, είναι η θεμελίωση της βλάβης στην παράβαση του άρθρου 6. Και το δικαστήριο προβαίνει σ' αυτό γιατί τα δικαιώματα αυτά ως προσωποπαγή, φορέας τους μπορεί να είναι φυσικό πρόσωπο. Στην περιβαλλοντική δίκη όμως, η οποία περιέχει σύνθετες και περίπλοκες διοικητικές διαδικασίες, όπου χρειάζεται να διεξάγονται εμπεριστατωμένες και πολύπλοκες επιστημονικές μελέτες οι οποίες να καταδεικνύουν την ζημιά και τις εναλλακτικές λύσεις, καθιστούν την περιβαλλοντική δίκη κοστοβόρα, και ως εκ τούτου πολύ συχνά αναλαμβάνουν την διεξαγωγή τους μη κυβερνητικές οργανώσεις οι οποίες έχουν ως σκοπό την προστασία και διαφύλαξη του περιβάλλοντος. Αυτές λοιπόν οι οργανώσεις εάν εξαντλήσουν όλους τους βαθμούς δικαιοδοσίας της εθνικής τους έννομης τάξης και παρόλα αυτά θεωρούν ότι μια επέμβαση στο περιβάλλον δεν είναι νόμιμη, δεν μπορούν να προσφύγουν στο δικαστήριο του Στρασβούργου επικαλούμενη βλάβη γιατί το δικαστήριο δεν δέχεται ότι οι οργανώσεις αυτές μπορούν να είναι φορείς τέτοιων δικαιωμάτων. Θα παρατηρούσε κανείς, πως υπάρχει μια ασυνέπεια του δικαστηρίου γιατί ενώ αναγνωρίζει την αναγκαιότητα και χρησιμότητα του να υπάρχουν τέτοιες οργανώσεις οι οποίες όπως παραδέχεται σε πολλές των περιπτώσεων όταν οι διοικητικές διαφορές και διαδικασίες είναι περίπλοκες για τους πολίτες, η προσφυγή σε συλλογικές ενώσεις καθιστά προσιτή και σε μερικές περιπτώσεις την μοναδική δυνατότητα που έχουν οι πολίτες στην διάθεση τους ώστε να υπερασπιστούν τα δικαιώματα αλλά και τα συμφέροντα τους⁵¹. Πέρα αυτού, τα ίδια τα κράτη αναγνωρίζουν νομοθετικά την δυνατότητα των ενώσεων αυτών να ασκούν νομικές διαδικασίες για υπεράσπιση των συμφερόντων των μελών τους. Επομένως μια φορμαλιστική ερμηνεία η οποία μας οδηγεί στον αποκλεισμό των περιβαλλοντικών ΜΚΟ από την επιδίωξη δικαστικής προστασίας του περιβάλλοντος θα καθιστούσε την προστασία αυτού αλλά και των δικαιωμάτων που αυτό επηρεάζει τα οποία η Σύμβαση εγγυάται αναποτελεσματική.

⁵⁰ ΕΔΔΑ, Greenpeace και άλλοι κατά Γερμανίας

⁵¹ Gorraiz Lizarraga και άλλοι κατά Ισπανίας, 2004

Ευρωπαϊκό Δίκαιο

Το ευρωπαϊκό δίκαιο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην προστασία του περιβάλλοντος και κατ'επέκταση την πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Υπολογίζεται ότι το 80% ⁵² περίπου των εθνικών ρυθμίσεων για την προστασία του περιβάλλοντος πηγάζει από κανόνες κοινοτικής προέλευσης.

Άρθρο 37 Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Στο άρθρο 37 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης προβλέπεται η προστασία του περιβάλλοντος. Ειδικότερα η διάταξη αναφέρει «υψηλό επίπεδο προστασίας του περιβάλλοντος και η βελτίωση της ποιότητας του πρέπει να ενσωματώνονται στις πολιτικές της Ένωσης και να διασφαλίζονται σύμφωνα με την αρχή της αειφόρου ανάπτυξης». Όσο αναφορά το ουσιαστικό πεδίο εφαρμογής του άρθρου 37, πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι ο Χάρτης κάνει διάκριση μεταξύ δικαιωμάτων και αρχών. Από την μία πλευρά πολλές διατάξεις του Χάρτη ενσωματώνουν σαφή δικαιώματα ενώ άλλες, όπως τα άρθρα 35, 37, 38 επιβεβαιώνουν μόνο την απαίτηση ενσωμάτωσης «υψηλού επιπέδου» προστασίας της εκάστοτε αρχής.

Νομική φύση του άρθρου 37

Το άρθρο 37 εκφράζεται ως αρχή αντί για δικαίωμα⁵³. Η διατύπωσή του διαφέρει σε σχέση με μια κλασική διάταξη. Ο όρος «δικαίωμα» παραλείπεται, όπως και οι όροι που χρησιμοποιούνται σε άλλες διατάξεις του Χάρτη που παρέχουν και προστατεύουν ατομικά δικαιώματα όπως λ.χ «όλοι έχουν δικαίωμα». Επιπλέον, η διάταξη δεν προσδιορίζει κάποιο δικαιούχο των πολιτικών της ΕΕ, αποφεύγοντας έτσι τη δημιουργία ατομικού δικαιώματος που θα παρέχει εγγυήσεις στους πολίτες. Το άρθρο 37 πρεσβεύει μια δήλωση αρχής, η οποία μπορεί να ερμηνεύεται ως «αντικειμενικού χαρακτήρα». Ως εκ τούτου, δεν ενσωματώνει δικαίωμα από το οποίο οι πολίτες είναι δυνατόν να θεμελιώσουν το έννομο τους συμφέρον ενώπιον του Δικαστηρίου της ΕΕ (ΔΕΕ) ή των εθνικών δικαστηρίων των κρατών μελών. Παρά τις σθεναρές προσπάθειες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για εισαγωγή στο Χάρτη ρητού δικαιώματος στο περιβάλλον αυτό δεν τελεσφόρησε. Το δικαστήριο της Ένωσης ερμηνεύοντας αυτή την διάταξη, δεν κατέστησε σαφές εάν αναγνωρίζει ρητά τέτοιο δικαίωμα ή όχι⁵⁴.

Το έννομο συμφέρον στο Ενωσιακό Δίκαιο

Από το 1985, η προστασία του περιβάλλοντος τείνει σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης, προς το γενικό ευρωπαϊκό συμφέρον⁵⁵. Ως εκ τούτου, η προστασία του δεν μπορεί να αποτελεί μονάχα κρατικό προνόμιο, αλλά οφείλει να αποτελεί συμφέρον και για τους ίδιους

⁵² Γ. Κρεμλή., Η Ευρωπαϊκή πολιτική και το δίκαιο του περιβάλλοντος. Το κοινοτικό κεκτημένο, Νόμος και Φύση, Οκτώβριος 1998, σελ. 554 επ

⁵³ Παναγιώτης Γαλάνης, Ευρωπαϊκό Δίκαιο του Περιβάλλοντος, η ωρίμανση μιας αυτόνομης περιβαλλοντικής δικαιοταξίας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2023, σελ.12

⁵⁴ Π. Γαλάνης,ό.π., σελ.12

⁵⁵ Γαλάνης, ό.π.,σελ.108

τους πολίτες, ώστε να διασφαλίζεται αποτελεσματικά η προστασία του και η τήρηση της νομοθεσίας⁵⁶. Για τον λόγο αυτό, πληθώρα διατάξεων αποσκοπούν στην διαφύλαξη διαδικασιών αποτελεσματικής προσφυγής των πολιτών στα δικαστήρια για την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης, όπως για παράδειγμα αποτελεί η Οδηγία 2003/35 η οποία ρυθμίζει την συμμετοχή του κοινού στην κατάρτιση ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων για το περιβάλλον και ορίζει το μη απαγορευτικό κόστος των διαδικασιών.⁵⁷

Κατά πάγια νομολογία⁵⁸ του δικαστηρίου της Ένωσης ``η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας, αναγνωρίζεται ως γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης, η οποία απορρέει από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών καθώς και από τα άρθρα 6 και 13 της ΕΣΔΑ``. Τέλος, η αρχή αυτή έχει αποτυπωθεί και στο άρθρο 47 του ΧΘΕ. Έτσι σε υποθέσεις, στις οποίες ο διάδικος στηρίζει τη προσφυγή του στο δίκαιο της Ένωσης και επικαλείται διατάξεις του Ενωσιακού δικαίου, η συνδρομή των προϋποθέσεων του εννόμου συμφέροντος θα εξεταστεί βάση της αρχής της αποτελεσματικής προστασίας.

Το δικαστήριο της Ένωσης, λόγω ελλείψεως νομοθετικής πρόβλεψης, και δυνάμει της αρχής της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών, εναποθέτει σ' αυτά να καθορίσουν τα αρμόδια δικαστήρια, και τις ρυθμίσεις των δικονομικών προϋποθέσεων. Αυτό το οποίο τονίζει το δικαστήριο είναι ότι τα κράτη οφείλουν να διασφαλίσουν μια αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων, τα οποία απορρέουν από την Ένωση⁵⁹. Αξίζει να σημειωθεί, πως από την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας, η οποία αποτυπώνεται στο άρθρο 4, παράγραφος 3 της ΣΕΕ, καθώς και από την αρχή της ισοδυναμίας, απορρέει ότι οι δικονομικές ρυθμίσεις οι οποίες αποσκοπούν στην διασφάλιση των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το δίκαιο της Ένωσης οφείλουν να μην είναι λιγότερο ευνοϊκές σε σχέση μ' αυτές που αφορούν παρόμοια δικαιώματα του εσωτερικού δικαίου του κράτους μέλους⁶⁰. Τέλος, η αρχή της αποτελεσματικότητας προτάσσει ότι, οι δικονομικές αυτές ρυθμίσεις δεν πρέπει να καθιστούν αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων τα οποία απορρέουν από την Ένωση⁶¹.

Συμπερασματικά, στον πολίτη αναγνωρίζεται δικαίωμα να ζητήσει δικαστική προστασία, επικαλούμενος διατάξεις του Ενωσιακού δικαίου και ο δικαστής οφείλει να του αναγνωρίσει έννομο συμφέρον με τις ίδιες προϋποθέσεις όπως αν επικαλείτο κανόνα του εσωτερικού δικαίου.

Ο ιδιώτης ενώπιων του ΔΕΕ

Ο πολίτης ο οποίος επιθυμεί να στραφεί κατά Ενωσιακής πράξης μπορεί να το επιτύχει μέσω της άσκησης προσφυγής (263 ΣΛΕΕ) είτε με την άσκηση αγωγής αποζημίωσης (268 ΣΛΕΕ)⁶².

⁵⁶ Γαλάνης, ό.π., σελ.108

⁵⁷ ΔΕΚ, Υποθ. C- 260/11, Αποφ. της 11^{ης} Απριλίου 2013

⁵⁸ ΔΕΚ, C- 222/84, σκέψεις 18 και 19, C-432/05, σκέψη 37, C-334/12 RX-11, σκέψη 40

⁵⁹ ΔΕΚ, C-93/12, σκέψη 35 επ., C- 12/08 σκέψη 48, C-224/01, σκέψη 47

⁶⁰ Πυργάκης, ό.π., σελ.26

⁶¹ ΔΕΚ, C-33/76, σκέψη 5, C-312/93, σκέψη 12 και C-416/10, σκέψη 85

⁶² Γαλάνης, ό.π., σελ.183

Έννομο συμφέρον φυσικών και νομικών προσώπων προς το Δικαστήριο της Ένωσης

Στην δίκη ενώπιων του ΔΕΕ, Γενικού Δικαστηρίου, Δικαστήριο Δημόσιας Διοίκησης, η ύπαρξη εννόμου συμφέροντος αποτελεί επιτακτική προϋπόθεση του παραδεκτού, η οποία εξετάζεται αυτεπαγγέλτως και πρέπει να συντρέχει σ' όλα τα στάδια της δίκης⁶³.

Όπως έχει αναφερθεί ήδη, η πολιτική της Ένωσης έχει ως στόχο την προστασία του περιβάλλοντος. Για την υλοποίηση αυτής της πολιτικής η Ένωση μέσω των οργάνων της, εκδίδει νομοθετικές πράξεις οι οποίες αποσκοπούν στην υλοποίηση αυτής της πολιτικής.

Σύμφωνα με το άρθρο 263 εδάφιο δ' ΣΛΕΕ αναγνωρίζεται έννομο συμφέρον σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα υπό τις προϋποθέσεις που θέτει το εν λόγω άρθρο να ασκήσουν προσφυγή κατά των αποφάσεων που απευθύνονται σ' αυτούς καθώς και κατά αποφάσεων που αν και εκδίδονται ως κανονισμοί, τα αφορούν άμεσα και ατομικά⁶⁴.

Το εδάφιο δ' λοιπόν απαιτεί να υπάρχει σύνδεση της πράξης με το άτομο το οποίο επιθυμεί την προσβολή της, δηλαδή να είναι αποδέκτης της, καθώς και να τον επηρεάζει άμεσα. Όταν λοιπόν, η πράξη αφορά το περιβάλλον και συντρέχουν οι παραπάνω προϋποθέσεις τότε θεμελιώνεται έννομο συμφέρον για άσκηση προσφυγής ενώπιων του δικαστηρίου ώστε να ακυρωθεί η πράξη.

Ως πράξεις νοούνται αυτές του άρθρου 288 ΣΛΕΕ⁶⁵. Όταν η πράξη είναι ατομική τότε είναι προφανές ότι επηρεάζει άμεσα τον προσφεύγοντα γιατί απευθύνεται σ' αυτόν. Αντιθέτως όταν αποδέκτες είναι τρίτοι⁶⁶ ή γενικής ισχύος τότε θα πρέπει η πράξη να αφορά τον τρίτο άμεσα και ατομικά.

Προϋποθέσεις εννόμου συμφέροντος.

Για να θεωρηθεί ότι μια πράξη αφορά τον προσφεύγοντα άμεσα, το δικαστήριο κατά πάγια νομολογία απαιτεί να συντρέχουν σωρευτικά δύο προϋποθέσεις. Αφενός η πράξη να παράγει άμεσα αποτελέσματα ως προς την νομική κατάσταση του προσφεύγοντα, και αφετέρου να μην υπάρχει καμία εξουσία εκτιμήσεως στους αποδέκτες, οι οποίοι είναι επιφορτισμένοι με την εφαρμογή της.⁶⁷ Το Δικαστήριο ερμηνεύοντας τις προϋποθέσεις αυτές περιοριστικά, δεν

⁶³ Προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέα J.KOKOTT της 13^{ης} Δεκεμβρίου 2007 επί της υποθέσεως C-413/06, σημείο 74, C-19/93 P, Rendo κατά Επιτροπής, σκέψη 13, Προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέα J.KOKOTT της 29^{ης} Απριλίου 2010, C-550/07, σημείο 34 και Πυργάκης, ό.π. σελ.29

⁶⁴ Σιούτη, ό.π. σελ.151

⁶⁵ Π.Κανελλόπουλος, Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 5^η έκδοση εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα Θεσσαλονίκη, 2010, σελ. 409

⁶⁶ Γρατσιας Άμεση δικαστική προστασία των ιδιωτών κατά το άρθρο 263 ΣΛΕΕ: Μερικές σκέψεις, σε: Συλλογικό Έργο, Το Δικαστήριο της ΕΕ. Εγγυητής της εύρυθμης λειτουργίας της Ένωσης και των δικαιωμάτων των πολιτών, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016. σελ. 22

⁶⁷ Δ. Παπαγιάννης, ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, 5^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 292, ΔΕΕ της 27ης Φεβρουαρίου 2014, Stichting Woonlinie κ.λπ. κατά Επιτροπής, C-133/12 P, σκέψη 55, και της 6ης Νοεμβρίου 2018, Scuola Elementare Maria Montessori κατά Επιτροπής, Επιτροπή κατά Scuola Elementare Maria Montessori, και Επιτροπή κατά Ferracci, C-622/16 P έως C-624/16 P, σκέψη 42, της 25ης Οκτωβρίου 2011 Microban International και Microban (Europe) κατά Επιτροπής, T-262/10, σκέψη 32 και υπόθεση της 13^{ης} Ιανουαρίου 2022, Ville de Paris και άλλοι κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, C-172/19 P, σκέψη 72

αναγνώρισε έννομο συμφέρον για προσβολή των πράξεων των οργάνων της Ένωσης οι οποίες ενδέχεται να επηρεάζουν το περιβάλλον⁶⁸.

Για να καταστεί παραδεκτή η προσφυγή των φυσικών προσώπων θα πρέπει να επικαλεστούν μια ιδιότητα η οποία να τους διαφοροποιεί από το υπόλοιπο σύνολο. Αντιθέτως, όταν οι πολίτες επικαλούνται την ιδιότητα τους ως κατοίκων μιας περιοχής,⁶⁹ είτε την ιδιότητα τους ως πολίτες οι οποίοι ενδιαφέρονται για την προστασία του περιβάλλοντος επικαλούμενοι ότι μια πράξη θα επηρεάσει τα δικαιώματα τους όπως της υγείας ή της ζωής τους, το δικαστήριο δεν δέχεται ότι συντρέχουν στο πρόσωπο τους οι προϋποθέσεις του εννόμου συμφέροντος για προσβολή τέτοιων πράξεων γιατί ακριβώς δεν διαφοροποιούνται από το υπόλοιπο σύνολο.⁷⁰

Όσο αφορά τα νομικά πρόσωπα, το δικαστήριο δεν δέχεται ότι συντρέχουν οι προϋποθέσεις του εννόμου συμφέροντος σ' αυτά εάν ο σκοπός αυτών των προσώπων αφορά την προώθηση συλλογικών συμφερόντων των μελών τους ή του γενικού συμφέροντος, και αυτό γιατί σύμφωνα με το δικαστήριο οι πράξεις αυτές δεν τις αφορούν άμεσα και ατομικά, όπως δεν αφορούν και τα μέλη τους⁷¹.

Η ερμηνεία αυτή του ΔΕΕ είναι τόσο στενή που ουσιαστικά ποτέ δεν δέχεται την ύπαρξη εννόμου συμφέροντος σε πολίτη ή οργάνωση να ασκήσει προσφυγή κατά πράξης οργάνου της Ένωσης, η οποία θίγει το περιβάλλον. Θα μπορούσε να εκλάβει κανείς ότι το δικαστήριο μ' αυτή του την ερμηνεία παραβλέπει την ιδιαιτερότητα του εννόμου αγαθού. Και αυτό γιατί μια πράξη, η οποία επιφέρει συνέπειες στο περιβάλλον είναι δυνατόν να θίξει με ιδιαίτερο τρόπο ένα κλειστό κύκλο προσώπων και ως εκ τούτου να διακρίνεται από άλλα πρόσωπα.

Όσο αφορά τους δήμους/κοινότητες ή περιφερειακές οντότητες οι οποίες επηρεάζονται από πράξεις της Ένωσης, κατά πάγια νομολογία του ΔΕΕ αυτές δεν μπορούν να εξομοιωθούν με την έννοια του «κράτους μέλους» κι' αυτό γιατί το άρθρο 263 εδ. β' ΣΛΕΕ αφορά μόνο τις κυβερνητικές αρχές των κρατών μελών, επομένως οι δήμοι και οι περιφερειακές οντότητες μπορούν να ασκήσουν προσφυγή σύμφωνα με τις προϋποθέσεις του εδαφίου δ'⁷².

Αντιθέτως το Γενικό Δικαστήριο⁷³, αναγνώρισε έννομο συμφέρον σε Δήμο να προσφύγει κατά απόφασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής δεχόμενο ότι οι Δήμοι ως προς το έννομο συμφέρον πρέπει να ερμηνεύονται με την έννοια του «κράτους μέλους». Το ΔΕΕ⁷⁴ όμως ανέτρεψε αυτή την απόφαση, και δεν δέχθηκε ότι οι Δήμοι έχουν έννομο συμφέρον, βάση του εδαφίου β' γιατί δεν μπορούν να συμπεριληφθούν στην έννοια του κράτους.

⁶⁸ Καρακώστας, ό.π. σελ.53

⁶⁹ ΔΕΕ, C-565/19 P αφορούσε ιδιώτες κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου σχετικά με το κλίμα 2030

⁷⁰ ΔΕΚ, T-585/93 της 9^{ης} Αυγούστου 1995, Greenpeace και άλλοι κατά Επιτροπής

⁷¹ Σιούτη, Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Δ' έκδοση, 2022, σελ.154, ΔΕΚ-321/95P, Stichting Greenpeace Council, απόφαση της 2.4.1998

⁷² ΔΕΚ της 11^{ης} Ιουλίου 1984, Commune de Differdange και λοιποί κατά Επιτροπής, 222/83, EU:C-1984/266, σκέψεις 9 έως 13, και της 2ας Μαΐου 2006, Regione Siciliana κατά Επιτροπής, C-417/04 P, σκέψεις 21 και 24, 13^{ης} Ιανουαρίου 2022, C-177/19 P έως C-179/19 P, Allemagne – Ville de Paris και άλλοι κατά Επιτροπής, σκέψεις 69 και 70, στις συνεκδικαζόμενες αποφάσεις T-339/16 το Γενικό δικαστήριο δέχθηκε ότι οι δήμοι του Παρισιού των Βρυξελλών και της Μαδρίτης έχουν έννομο συμφέρον γιατί τους επηρεάζει ο κανονισμός και τους αφορά άμεσα.

⁷³ T-339/16, σκέψη 84

⁷⁴ ΔΕΕ, απόφαση 13^{ης} Δεκεμβρίου 2018, Ville de Paris και άλλοι κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής

Προς την κατεύθυνση αυτή του Γενικού Δικαστηρίου θα μπορούσε να λεχθεί ότι προς αυτή την κατεύθυνση συνηγορεί και η αρχή της καλόπιστης συνεργασίας, η οποία διατυπώνεται στο άρθρο 4 παρ. 3 ΣΕΕ. Όπου σύμφωνα με αυτή, τα κράτη μέλη οφείλουν να λαμβάνουν κάθε μέτρο ικανό το οποίο διασφαλίζει την εκτέλεση των υποχρεώσεων που απορρέουν από τις Συνθήκες ή από πράξεις των θεσμικών οργάνων της Ένωσης, ενώ οφείλουν να απέχουν από τη λήψη οποιουδήποτε μέτρου ικανού να θέσει σε κίνδυνο την πραγματοποίηση των σκοπών της Ένωσης. Η γενική αυτή αρχή ισχύει για όλες τις δημόσιες αρχές ενός κράτους μέλους, είτε πρόκειται για κεντρική κυβέρνηση, είτε για άλλες τοπικές αρχές⁷⁵. Επιπρόσθετα οι ΟΤΑ έχουν εξουσίες από το εσωτερικό δίκαιο των κρατών στην επιβολή μέτρων τα οποία δεσμεύουν τους πολίτες. Κατά την επιβολή αυτή, οφείλουν να εφαρμόζουν τις πράξεις που παράγει το Ενωσιακό Δίκαιο καθώς και να ακολουθούν τις υποχρεώσεις των Συνθηκών. Τα κράτη μέλη είναι υπεύθυνα για τις παραβιάσεις του Ενωσιακού Δικαίου που προέρχονται από τις δημόσιες αρχές τους⁷⁶. Έτσι, ενώ οι ΟΤΑ όσο αφορά τις προσφυγές των άρθρων 258 και 259 της ΣΛΕΕ θεωρούνται ως κράτος, όταν αυτοί ασκούν προσφυγή δεν θεωρούνται.

Προϋποθέσεις άσκησης προδικαστικού ερωτήματος άρθρο 267 ΣΛΕΕ

Για την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος θα πρέπει να υφίσταται εκκρεμής δίκης ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου και σε αυτή θα πρέπει να ανακύψει ζήτημα εφαρμογής του Ενωσιακού δικαίου. Το προδικαστικό ερώτημα υποβάλλεται στο ΔΕΕ από τον εθνικό δικαστή. Η Συνθήκη καταλείπει διακριτική ευχέρεια στον εθνικό δικαστή, ο οποίος αποφασίζει αυτοβούλως εάν υφίσταται ζήτημα Ενωσιακού δικαίου στην υπόθεση που έχει ενώπιον του. Σ' αυτό το σημείο το άρθρο 267 διαφοροποιεί την ευχέρεια που έχει ο δικαστής. Σύμφωνα με την παράγραφο 2, εάν η απόφαση που θα εκδοθεί μπορεί να προσβληθεί με ένδικα μέσα, ο δικαστής έχει διακριτική ευχέρεια να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα. Αντιθέτως, σύμφωνα με την παράγραφο 3, εάν η απόφαση δεν προσβάλλεται με ένδικα μέσα ο δικαστής είναι υποχρεωμένος να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα, εάν κρίνει ότι υφίσταται ζήτημα εφαρμογής του Ενωσιακού δικαίου. Ο εθνικός δικαστής, απαλλάσσεται από αυτή την υποχρέωση σε τρεις περιπτώσεις. Πρώτον, αν το ίδιο ζήτημα έχει ήδη αντιμετωπισθεί με προηγούμενη απόφαση του,⁷⁷ δεύτερον, αν ανάλογο ζήτημα αποτελεί πάγια νομολογία του ΔΕΕ⁷⁸ και τρίτον, όταν η ερμηνεία είναι τόσο σαφής που δεν χρειάζεται η συμβολή του ΔΕΕ.⁷⁹

Προδικαστικό ερώτημα

Το περιεχόμενο του προδικαστικού ερωτήματος καθορίζεται από τον εθνικό δικαστή,⁸⁰ όπου σύμφωνα με το άρθρο 267 ΣΛΕΕ το δικαστήριο μπορεί να θέτει ερωτήματα που αφορούν μόνο την ερμηνεία του πρωτογενούς δικαίου καθώς και θέματα κύρους και ερμηνείας των πράξεων του δευτερογενούς δικαίου. Ως προς τον όρο ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης -

⁷⁵ ΔΕΚ, απόφαση της 12^{ης} Ιουλίου 1990, Γερμανία κατά Επιτροπής, C-8/88, σκέψη 13 και ΔΕΕ απόφαση 13^{ης} Απριλίου 2010, Wall C-91/08, σκέψη 69

⁷⁶ ΔΕΚ, απόφαση 5^{ης} Μαΐου 1970, Επιτροπή κατά Βελγίου, C-77/69, σκέψη 15

⁷⁷ ΔΕΕ, CILFIT, σκέψη 13

⁷⁸ ΔΕΕ, CILFIT, σκέψη 14

⁷⁹ Σαχπεκίδου, ό.π. σελ.632

⁸⁰ Σαχπεκίδου,ό.π. σελ.633

πρωτογενούς ή δευτερογενούς- νοείται η αποσαφήνιση του ορθού τρόπου εφαρμογής του κρίσιμου κανόνα του Ενωσιακού δικαίου από τον εθνικό δικαστή, τον οποίο θα τον βοηθήσει ώστε να εκδώσει την απόφαση⁸¹. Ερμηνεία, μπορεί να ζητηθεί τόσο για τις Συνθήκες και τα Πρωτόκολλα που τις συνοδεύουν, όσο και για τις διεθνείς συμφωνίες που υπογράφει η Ένωση. Ερμηνεία μπορεί να ζητήσει ο εθνικός δικαστής, τόσο για το γραπτό και άγραφο δίκαιο της Ένωσης, όσο και για το παράγωγο⁸² όχι μόνο των δεσμευτικών αλλά και των συστάσεων και γνώμών⁸³. Εάν λοιπόν, ο εθνικός δικαστής διαπιστώσει ότι στην δίκη η οποία βρίσκεται ενώπιον του, προκύπτει ζήτημα εφαρμογής μιας περιβαλλοντικής ενωσιακής νομοθεσίας, υπό τις προϋποθέσεις που αναπτύχθηκαν ανωτέρω, υποβάλλει προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ.

Προβληματική

Σύμφωνα με το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, εάν οι αποφάσεις του εθνικού δικαστηρίου υπόκεινται σε ένδικα μέσα, το δικαστήριο έχει διακριτική ευχέρεια να υποβάλλει προδικαστικό ερώτημα. Αντίθετα, εάν οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε άλλα ένδικα μέσα, το δικαστήριο υποχρεούται στην υποβολή προδικαστικού ερωτήματος. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως ο σκοπός αυτής της ευχέρειας που παρέχεται στον εθνικό δικαστή ο οποίος εκδικάζει σε πρώτο βαθμό, δίνεται με σκοπό να μην καταστεί η εκδίκαση της υπόθεσης σε πρώτο βαθμό χρονοβόρα. Παρ' όλα αυτά ο εθνικός δικαστής θα πρέπει να επιδεικνύει φειδώ ως προς αυτή την ευχέρεια και όταν διαπιστώνει πως συντρέχουν οι προϋποθέσεις προδικαστικού ερωτήματος να το αποστέλλει στο δικαστήριο της Ένωσης, ώστε να διασφαλίζεται η συνοχή και η σωστή εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης. Πέρα των άλλων ο πολίτης μπορεί να μην έχει τους οικονομικούς πόρους για άσκηση ενδίκων μέσων ενώπιον του τελευταίου βαθμού.

Παρ' όλα αυτά η υποχρέωση αυτή των εθνικών δικαστηρίων φαίνεται να μην εφαρμόζεται σε αρκετές χώρες ή και να εφαρμόζεται σποραδικά.⁸⁴ Για παράδειγμα τα δικαστήρια της Κύπρου όσο αφορά ζητήματα περιβαλλοντικού δικαίου δεν έχουν υποβάλλει ποτέ προδικαστικό ερώτημα στο δικαστήριο της Ένωσης. Το παράδειγμα της Κύπρου, δεν είναι το μόνο. Το Ιταλικό Συνταγματικό δικαστήριο, απευθύνθηκε στο Δικαστήριο της Ένωσης για πρώτη φορά το έτος 2008.⁸⁵ Αυτές οι περιπτώσεις, θα μπορούσαν να μας καταδείξουν πως τα εθνικά δικαστήρια μπορεί και να αμελούν ως προς την σωστή εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης σε θέματα που αφορούν το περιβάλλον. Η κακή εφαρμογή όμως του δικαίου το καθιστά αναποτελεσματικό με αποτέλεσμα να μην επιτελεί τον σκοπό για τον οποίο θεσπίστηκε. Κριτική θα μπορούσε να ασκηθεί και ως προς το περιεχόμενο του ερωτήματος το οποίο καθορίζεται αποκλειστικά και μόνον από τον δικαστή, δίχως ο προσφεύγων πολίτης ή περιβαλλοντική οργάνωση να έχουν δικαίωμα στην διατύπωση του⁸⁶. Ζήτημα θα μπορούσε να ανακύψει και ως προς το ότι για να καταστεί δυνατή η αίτηση για προδικαστικό ερώτημα θα πρέπει να υπάρχει δίκη ενώπιον του εθνικού δικαστή. Το Ανώτατο δικαστήριο της Κύπρου για παράδειγμα, εφαρμόζει αυστηρά τις προϋποθέσεις του εννόμου συμφέροντος σε

⁸¹ Σαχπεκίδου, ό.π. σελ.634

⁸² ΔΕΕ, C-66/23, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία και άλλοι

⁸³ Σαχπεκίδου, ό.π.σελ. 635

⁸⁴ Σαχπεκίδου, ό.π.σελ.649

⁸⁵ ΔΕΚ, C-169/08

⁸⁶ ΔΕΚ, 17.9.1998, Kainuun Liikenne, C-412/96, σκέψη 23 και ΔΕΚ, 12.8.2008, Goicoechea, C-296/08 PPU, σκέψη 46

υποθέσεις που άπτονται του περιβάλλοντος καθιστώντας με αυτό τον τρόπο τον έλεγχο εφαρμογής της Ενωσιακής περιβαλλοντικής νομοθεσίας δυσχερή. Με τον τρόπο αυτό το κοινό μένει απροστάτευτο και η μόνη δυνατότητα την οποία έχει είναι να αποταθεί στην Επιτροπή ασκώντας το δικαίωμα αναφοράς προβάλλοντας τους ισχυρισμούς του περί μη εφαρμογής της Ενωσιακής νομοθεσίας.

Μελέτες Συμμόρφωσης και πρόσβαση του κοινού

Η Επιτροπή συντάσσει τις λεγόμενες « μελέτες συμμόρφωσης», οι οποίες συγκρίνουν την μεταφορά μιας περιβαλλοντικής οδηγίας της Ένωσης στο εθνικό δίκαιο των κρατών μελών⁸⁷. Οι μελέτες αυτές δεν δημοσιεύονται, ούτε καθίστανται με κάποιον άλλο τρόπο γνωστές, παρότι αυτές περιέχουν δήλωση αποποίησης ευθύνης για το περιεχόμενο τους. Οι μελέτες αυτές χρησιμοποιούνται από την Επιτροπή, ώστε να αναδείξουν πιθανές παραβάσεις από τα κράτη, οι οποίες μπορεί να οδηγήσουν στην εκκίνηση της διαδικασίας του άρθρου 258 ΣΛΕΕ, σύμφωνα με την ίδια.

Έχει υποστηριχθεί βάσιμα⁸⁸ πως οι μελέτες αυτές αποτελούν περιβαλλοντική πληροφόρηση, στις οποίες σύμφωνα με το δίκαιο της ένωσης, υπάρχει δικαίωμα πρόσβασης. Οι μελέτες δεν δεσμεύουν την Επιτροπή, η οποία έχει ευρεία διακρατική ευχέρεια να αποδεχθεί ή όχι το περιεχόμενο τους, και να αποφασίσει η ίδια το αν και το πότε θα αρχίσει τις διαδικασίες του άρθρου 258 ΣΛΕΕ. Ως εκ τούτου δεν αποτελούν οποιαδήποτε διαδικασία του άρθρου 258 ΣΛΕΕ⁸⁹. Οι μελέτες λοιπόν, το μόνο που παρέχουν είναι πληροφορίες σχετικά με την μεταφορά νομοθεσίας από τα κράτη μέλη.⁹⁰

Ανακύπτει το ερώτημα λοιπόν εάν οι πολίτες ή οργανώσεις νομιμοποιούνται να ασκήσουν προσφυγή για την άρνηση πρόσβασης σε πληροφορίες, δυνάμει του κανονισμού (ΕΚ) 1049/2001, ο οποίος αφορά την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, Επιτροπής και του Συμβουλίου καθώς και δυνάμει του κανονισμού (ΕΚ) 1367/2006 για την εφαρμογή στα όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης των διατάξεων της σύμβασης του Aarhus. Εάν λοιπόν το κοινό ζητήσει από την Επιτροπή να του παράσχει πρόσβαση στις μελέτες που καταρτίζει η επιτροπή συμμόρφωσης και αυτή αρνηθεί, το κοινό νομιμοποιείται να ζητήσει δικαστική προστασία για την άρνηση αυτή; Παρ' ότι θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οι εν λόγω κανονισμοί αποσκοπούν στην διασφάλιση του κοινού να έχει πρόσβαση σε περιβαλλοντικές πληροφορίες -όπως απαιτεί και η σύμβαση του Aarhus, -το Γενικό Δικαστήριο στην απόφαση T-111/11 απέρριψε αίτημα περιβαλλοντικής οργάνωσης η οποία ζήτησε δικαστική προστασία έπειτα από την άρνηση της Επιτροπής να της παρέχει πρόσβαση σε έγγραφα που αφορούσαν μελέτη της επιτροπής συμμόρφωσης.

Και κατ' επέκταση ο πολίτης ή ΜΚΟ η οποία προβαίνει σε αναφορά, θα μπορούσε να στραφεί δικαστικώς κατά της Επιτροπής για την άρνηση της τελευταίας να εξετάσει την

⁸⁷ Γαλάνης, ό.π. σελ.114

⁸⁸ Γαλάνης, ό.π.σελ.114

⁸⁹ J.Golub, Sovereignty and subsidiarity in EU environmental policy. Political Studies, 44(4), 1996, 686-703. <http://doi.org/10.1111/j.1467-9248.1996.tb01749.x>

⁹⁰ P. Burns, P.Tobin, S.Sewerin (Eds.), The impact of the economic crisis on European environmental policy, (19-42). Oxford, UK: Oxford University Press.

καταγγελία στην οποία έχει προβεί σχετικά με τη μη συμμόρφωση του κράτους για εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας;

Από τα άρθρα 263 ΣΛΕΕ και 265 ΣΛΕΕ, συνάγεται ότι τέτοιο δικαίωμα δεν αναγνωρίζεται στους πολίτες και στις οργανώσεις. Και αυτό γιατί σύμφωνα με το άρθρο 263 ΣΛΕΕ προϋπόθεση για την νομιμοποίηση άσκησης προσφυγής, αποτελεί η ύπαρξη πράξης η οποία να απευθύνεται σ' αυτούς, και σύμφωνα με το άρθρο 265 ΣΛΕΕ νομιμοποιείται στην άσκηση προσφυγής μόνο όταν όργανο της Ένωσης του απεύθυνε πράξη. Όπως γίνεται αντιληπτό δεν αναγνωρίζεται δικαίωμα στους πολίτες και στις ΜΚΟ ώστε να στραφούν κατά της Επιτροπής εάν αυτή, παραβλέψει και αδιαφορήσει σχετικά με την καταγγελία.

Ένα άλλο ερώτημα το οποίο γεννάται είναι κατά πόσο ο πολίτης ή περιβαλλοντική οργάνωση μπορεί να στραφεί απευθείας κατά κράτους που αμελεί να εφαρμόσει το δίκαιο της Ένωσης. Σύμφωνα με το ισχύον δίκαιο τέτοιο δικαίωμα δεν αναγνωρίζεται στο κοινό. Και αυτό γιατί σύμφωνα με το άρθρο 258 ΣΛΕΕ η προσφυγή κατά κράτους για παραβίαση της ενωσιακής νομοθεσίας αποτελεί κύριο προνόμιο το οποίο αναγνωρίζεται στην Επιτροπή⁹¹. Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 258 ΣΛΕΕ την δυνατότητα αυτή την έχουν και τα κράτη μέλη, τα οποία μπορούν να στραφούν κατά άλλου κράτους, για μη εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης.

Σύμβαση Άρχους

Η Σύμβαση του Άρχους, ψηφίστηκε την 25^η Ιουνίου 1998 στο Άρχους της Δανίας και αποτελεί το πλέον προωθημένο νομικό εργαλείο παγκοσμίως σε σχέση με την κατοχύρωση διαδικαστικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων και αποτελεί μια «μεικτή σύμβαση», γιατί περιλαμβάνει τόσο πολιτικές πτυχές, όσο και διαδικαστικές (εγγυήσεις και δικαιώματα). Στην Κύπρο επικυρώθηκε το 2003⁹², στην Ελλάδα το 2005⁹³ όπως επίσης και από την Ευρωπαϊκή Ένωση το 2005⁹⁴. Η Σύμβαση αυτή περιέχει τρεις πυλώνες οι οποίοι τελούν σε αμοιβαία εξάρτηση μεταξύ τους, ενισχύοντας την περιβαλλοντική προστασία. Οι πυλώνες αυτοί καθιερώνουν τρία περιβαλλοντικά δικαιώματα (άρθρα 4 έως 9 Σύμβασης):

α) το δικαίωμα πρόσβασης και συλλογής περιβαλλοντικών πληροφοριών: Στο άρθρο 4 της Σύμβασης προβλέπεται το παθητικό δικαίωμα στην πληροφόρηση. Το δικαίωμα δηλαδή του «κοινού» να λάβει έπειτα από αίτηση του πρόσβαση σε πληροφορίες χωρίς να απαιτείται ιδιαίτερη επίκληση εννόμου συμφέροντος ή επαπειλούμενης βλάβης⁹⁵. Τέλος το άρθρο 5 θέτει την υποχρέωση των κρατών να συλλέγουν αυτές τις πληροφορίες με δική τους πρωτοβουλία και να τις διαδίδουν στο κοινό⁹⁶.

β) το δικαίωμα συμμετοχής του κοινού στις λήψεις αποφάσεων που αφορούν το περιβάλλον: Ο δεύτερος πυλώνας αφορά την συμμετοχή του «ενδιαφερόμενου κοινού», στη λήψη αποφάσεων που σχετίζονται με το περιβάλλον. Στα άρθρα 6-8 εξειδικεύεται το

⁹¹ ΔΕΚ, 27.10.1982, κύριος και κυρία D./ Λουξεμβούργο, 1/82, Συλλ 1982.3709, Σαχπεκίδου,ό.π. σελ. 545

⁹² Περί της Σύμβασης του Άρχους (Κυρωτικός) Νόμος του 2003(Ν.33(III)/2003

⁹³ Νόμος 3422/2005

⁹⁴ Κανονισμός 1367/2006 όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό 2021/176

⁹⁵ Βλ. P. Birnie, A. Boyle, C. Redgwell, "International law and the environment", Oxford University Press, 2009, σελ. 292

⁹⁶ Γαλάνης, ό.π. σελ.121

ενδιαφερόμενο κοινό σε συγκεκριμένες δραστηριότητες, όπως στις πολιτικές, σχέδια, προγράμματα και προετοιμασία νόμων, κανόνων.

γ) πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικές υποθέσεις: Σύμφωνα με το άρθρο 9 της Σύμβασης το κοινό έχει δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη όταν παραβιάζονται οι πρώτοι δύο πυλώνες της Σύμβασης καθώς και όταν παραβιάζεται κανόνας δικαίου ο οποίος αφορά το περιβάλλον. Συγκεκριμένα στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 9 αναφέρεται ότι, όταν ένα πρόσωπο θεωρεί ότι έχει παραβιαστεί το αίτημα του για πρόσβαση στη περιβαλλοντική πληροφορία ή απορρίφθηκε αυτό χωρίς αιτιολογία ή δεν ήταν επαρκής η πληροφορία που έλαβε έχει δικαίωμα να προσφύγει σε ανεξάρτητο δικαστικό όργανο.

Όπως γίνεται αντιληπτό ερμηνευτικό ζήτημα ανακύπτει σχετικά με τους όρους «κοινό» και «ενδιαφερόμενο κοινό», και αυτό έχει την σημασία του γιατί η Σύμβαση διαφοροποιεί τα δικαιώματα που αναγνωρίζει στο «ενδιαφερόμενο κοινό» από αυτά που αναγνωρίζει στο «κοινό».

Στο μεν «ενδιαφερόμενο κοινό» η Σύμβαση στο άρθρο 9 παρ. 2 παρέχει το δικαίωμα να προσβάλει κάθε πράξη ή παράλειψη η οποία παραβιάζει το άρθρο 6 της Σύμβασης (δεύτερος πυλώνας). Αντιθέτως στην παρ. 3 η Σύμβαση προβλέπει μια περιορισμένη δυνατότητα στο «κοινό» να προσφύγει στη δικαιοσύνη. Για να καταστεί αποτελεσματική η πρόσβαση στην δικαιοσύνη, η παράγραφος 2 ορίζει ότι τα κράτη θα πρέπει να εξασφαλίσουν ότι θα παρέχεται στο «ενδιαφερόμενο κοινό» η δυνατότητα να έχει πρόσβαση σε ένα ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, καθώς και την υποχρέωση να θεσπίσουν τα κατάλληλα και επαρκή ένδικα βοηθήματα τα οποία θα παρέχουν στο κοινό την δυνατότητα απρόσκοπτης προσφυγής στο δικαστήριο. Έχει κριθεί από το ΔΕΕ πως τυχόν εθνικά μέτρα τα οποία εξαρτούν το παραδεκτό του βοηθήματος από προηγούμενη άσκηση διοικητικής προσφυγής⁹⁷ όπως και προθεσμίας για άσκηση του βοηθήματος⁹⁸ ή καταβολής τελών και παραβόλων τα οποία είναι εύλογα⁹⁹ δεν παραβιάζουν το δικαίωμα αυτό¹⁰⁰.

Η εξουσία άσκησης προσφυγής διαφοροποιείται από το έννομο συμφέρον¹⁰¹, και αυτό ώστε να αποφευχθεί μια *actio popularis*.¹⁰² Η παράγραφος 2 δεν αποσκοπεί να δώσει στο ευρύ κοινό δικαίωμα για άσκηση προσφυγής κατά των αποφάσεων και άλλων πράξεων που εμπίπτουν στο άρθρο 6 σε ότι αφορά έργα για τα οποία προβλέπεται συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων, αλλά να διασφαλίσει το δικαίωμα αυτό στο «ενδιαφερόμενο κοινό»¹⁰³. Προς αυτό συνηγορεί και η διαφοροποίηση της παραγράφου 3 που κάνει λόγο για ευρύ «κοινό» η οποία θέτει πιο περιορισμένο καθεστώς πρόσβασης στη δικαιοσύνη, διαφοροποιώντας αυτό από το «ενδιαφερόμενο κοινό»¹⁰⁴.

⁹⁷ ΔΕΚ Υπόθ. C-73/16

⁹⁸ ΔΕΚ, Υπόθ. C-63/08

⁹⁹ ΔΕΚ, Υπόθ. 439/14

¹⁰⁰ Γαλάνης, ό.π. σελ.171

¹⁰¹ ΔΕΚ, Υπόθ. C-321/95

¹⁰² Ε. Πρεβεδούρου, η εξουσία ασκήσεως προσφυγής ακυρώσεως κατά το άρθρο 173, 4^ο εδάφιο, της Συνθήκης ΕΚ σε θέματα προστασίας περιβάλλοντος, ΠερΔικ 2/1998, 205

¹⁰³ Γαλάνης, ό.π. σελ.172

¹⁰⁴ Γαλάνης, ό.π. σελ.172

Σύμφωνα με την Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης τα κράτη δεν πρέπει να κάνουν κατάχρηση της διακριτικής ευχέρειας που τους παρέχει το 9 παρ.3 και να θέτουν αυστηρά κριτήρια που να καθιστούν την πρόσβαση στη δικαιοσύνη αδύνατη¹⁰⁵. Η πρόσβαση λοιπόν σε τέτοιες διαδικασίες θα πρέπει να είναι ο κανόνας και όχι η εξαίρεση¹⁰⁶.

Αποτύπωση

Από τα ανωτέρω γίνεται σαφές ότι ο στόχος της Σύμβασης είναι να προσδώσει δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη για θέματα που άπτονται του περιβάλλοντος, όπως και να θέσει υποχρέωση στα συμβαλλόμενα κράτη να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα ώστε να παρέχεται το δικαίωμα αυτό. Πέρα αυτού θέτει υποχρέωση στα κράτη να λάβουν τα κατάλληλα διοικητικά μέτρα ώστε να καταστεί δυνατή η ενημέρωση για τη δυνατότητα άσκησης προσφυγής ενώπιον δικαστικής αρχής και πρόσβασης σε περιβαλλοντικές πληροφορίες, και συμμετοχής στη λήψη διοικητικών αποφάσεων.

Ευρωπαϊκό επίπεδο – Σύμβασης του Άαρχους

Η Ευρωπαϊκή Ένωση για να ενσωματώσει τις προβλέψεις της Σύμβασης του Άαρχους σχετικά με την πρόσβαση στην δικαιοσύνη ενώπιων των εθνικών δικαστηρίων θέσπισε την Οδηγία 2003/4/EK και την Οδηγία 2003/35/EK, οι οποίες ενσωμάτωσαν το πρώτον¹⁰⁷ και το δεύτερο¹⁰⁸ πυλώνα της Σύμβασης του Άαρχους αντίστοιχα. Όσο αφορά τον τρίτο πυλώνα η Ένωση σύναψε την Οδηγία για την Εκτίμηση Επιπτώσεων, και την Οδηγία SEVESO για την Εκτίμηση Επιπτώσεων (άρθρο 24), οι οποίες προβλέπουν το δικαίωμα προσφυγής στη δικαιοσύνη.

Με τον Κανονισμό 1767/2021, ο οποίος τροποποίησε τον Κανονισμό 1367/2006, προβλέπεται πλέον ότι οι ΜΚΟ (άρθρο 12) και άλλα μέλη του κοινού έχουν σύμφωνα με τα άρθρα 10 και 11 νομιμοποίηση να υποβάλλουν αίτημα εσωτερικής επανεξέτασης των διοικητικών πράξεων που έχουν εκδώσει όργανα της Ένωσης δυνάμει του περιβαλλοντικού δικαίου¹⁰⁹.

Η τροποποίηση αυτή, η οποία δίνει πλέον την δυνατότητα στις ΜΚΟ να προσφύγουν στο Δικαστήριο σε περίπτωση που όργανο της Ένωσης εκδώσει πράξη που θίγει το περιβάλλον, έρχεται σε εναρμόνιση της Ένωσης με την Σύμβαση του Άαρχους, καθώς η επιτροπή συμμόρφωσης της Σύμβασης του Άαρχους είχε καταλήξει¹¹⁰, ότι τόσο η ΕΕ όσο και η

¹⁰⁵ ACCC Findings and recommendations with regard to communication ACCC/C/2008/32 (Part I) concerning compliance by the European Union (14 Απριλίου 2011) και (Part II, 17 Μαρτίου 2017

¹⁰⁶ Χατζηγιάννη ό.π.

¹⁰⁷ πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία

¹⁰⁸ συμμετοχή του κοινού στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για σχέδια και προγράμματα

¹⁰⁹ Γ. Σιούτη, ό.π. 2022, σελ. 310

¹¹⁰ μετά την αναφορά της ΜΚΟ ClientEarth την 1^η Δεκεμβρίου του 2008

https://unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/compliance/C2008-32/Findings/C32_EU_Findings_as_adopted_advance_unedited_version.pdf

νομολογία του ΔΕΕ δεν είχαν συμμορφωθεί ως προς τις διατάξεις της Σύμβασης για διασφάλιση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη.

ΜΚΟ – Άρχους

Όσο αφορά τις ΜΚΟ η Σύμβαση αντιλαμβανόμενη τον σημαντικό ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν αυτές στη προστασία του περιβάλλοντος δομείται με τρόπο ώστε να εξασφαλιστεί η συμμετοχή τους τόσο στις διαδικαστικές όσο και στις δικαστικές διαδικασίες. Ομοίως το άρθρο 2 της Σύμβασης στους ορισμούς που δίνει για το «κοινό» και το «ενδιαφερόμενο κοινό» συμπεριλαμβάνει και τις περιβαλλοντικές ΜΚΟ και στο άρθρο 9 παρ.2 (πρόσβαση στη δικαιοσύνη) αναφέρει ότι οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ, που πληρούν τις προϋποθέσεις του εθνικού δικαίου θεωρούνται ότι έχουν «επαρκές συμφέρον» για πρόσβαση στη δικαιοσύνη.

Άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης του Άρχους σε Ευρωπαϊκό Επίπεδο σχετικά με τις ΜΚΟ

Σε Ευρωπαϊκό επίπεδο η γενική πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα, αναφέρεται στο άρθρο 9 παρ. 3 της Άρχους και αυτό γίνεται με τρεις τρόπος: α) με την άμεση πρόσβαση στο ΔΕΕ σύμφωνα με το άρθρο 263, παρ.4 της ΣΛΕΕ β) με την άσκηση διοικητικής επανεξέτασης του άρθρου 10 της Άρχους, η οποία παρέχει δικαίωμα στις περιβαλλοντικές ΜΚΟ να ζητούν την εσωτερική αναθεώρηση πράξης ή παράλειψης των οργάνων ή της Ένωσης, όταν παραβιάζεται Ενωσιακή περιβαλλοντική νομοθεσία και γ) μέσω του άρθρου 267 και την άσκηση προδικαστικής παραπομπής¹¹¹. Το ΔΕΕ όμως, δεν δέχεται ότι το άρθρο 9 παρ. 3 παράγει άμεσο αποτέλεσμα¹¹², και άρα μια ΜΚΟ δεν μπορεί επικαλεστεί ευθέως την διάταξη αυτή για να αμφισβητήσει πράξεις των εθνικών αρχών¹¹³. Ελλείπει Ενωσιακής ρύθμισης το ΔΕΕ αναφέρει ότι εναπόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους να ρυθμίσει τις δικονομικές λεπτομέρειες που επιτρέπουν στις ΜΚΟ να έχουν πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Η δικονομική αυτονομία όμως των κρατών δεν είναι απόλυτη, καθώς δεν μπορούν να φτάνουν στο σημείο να αποκλείουν κατά τρόπο γενικό τα δικαιώματα όλων των περιβαλλοντικών οργανώσεων από το άρθρο 9 παρ.3. Θα πρέπει λοιπόν τα εθνικά δικαστήρια να ερμηνεύουν τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες κατά τρόπο που να μην αποκλείονται οι περιβαλλοντικές οργανώσεις από την πρόσβαση στη Δικαιοσύνη¹¹⁴.

Όπως γίνεται αντιληπτό το ΔΕΕ απαιτεί από τα κράτη να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα ώστε να παρέχεται η δυνατότητα πρόσβασης στις περιβαλλοντικές ΜΚΟ στη δικαιοσύνη, και τα

¹¹¹ Ι. Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», ΠερΔικ 2020 σελ. 224-241

¹¹² ΔΕΕ, υπόθεση C-240/09

¹¹³ Κ. Πουϊκλή, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων για την προστασία του περιβάλλοντος – Σκέψεις με αφορμή την απόφαση ΔΕΕ.C-664/15, Protect Natur-,Arten und Landschaftschutz Umweltorganization, 20.12.2017, ΠερΔικ, 2017 σελ.623- 627

¹¹⁴ Πουϊκλή, ό.π.

εθνικά δικαστήρια θα πρέπει να ερμηνεύουν αυτή τη διάταξη κατά τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται η πρόσβαση σ' αυτά. Αυτή η στάση του ΔΕΕ αν και σωστή θα μπορούσε να ειπωθεί ότι το δικαστήριο αυτοαναιρείται γιατί όπως αναφέρει η Χριστίνα Χατζηκωνσταντίνου¹¹⁵ ``Το ΔΕΕ, με διάυλο την προδικαστική παραπομπή, αξιώνει από τον εθνικό δικαστή, περιορίζοντας σε μεγάλο βαθμό την δικονομική του αυτονομία, την παροχή της ευρύτερης δυνατής πρόσβασης στη δικαιοσύνη, επικαλούμενος το πνεύμα των διατάξεων της Σύμβασης, αλλά και την αποτελεσματική εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου περιβάλλοντος... Ωστόσο, είναι παραπάνω από προφανές ότι, το ΔΕΕ δεν τηρεί την ίδια στάση όταν καλείται να ερμηνεύσει τους όρους του παραδεκτού στις περιπτώσεις που αφορούν την προσβολή πράξεων που άπτονται του δικαίου του περιβάλλοντος και εκδίδονται από τα όργανα τα ενωσιακά όργανα''

Συμπερασματικά

Η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί την κύρια πολιτική της ΕΕ για τα επόμενα χρόνια, η οποία έθεσε μαζί με τα κράτη μέλη μακροπρόθεσμους στόχους ώστε να επιτευχθεί η προστασία του¹¹⁶. Η Πράσινη Συμφωνία (στόχοι για 2030) και η δράση για το κλίμα (στόχοι 2050) έχουν ως στόχο να καταστήσουν την Ευρώπη κλιματικά ουδέτερη¹¹⁷. Η επίτευξη αυτή δεν μπορεί να γίνει μόνο μέσω των κρατών και της ΕΕ γι' αυτό καθοριστικό ρόλο μπορούν να συμβάλουν τόσο τα φυσικά όσο και τα νομικά πρόσωπα και οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ. Με την αναγνώριση λοιπόν εννόμου συμφέροντος σ' αυτές επιτυγχάνεται μια αποτελεσματικά προστασία του περιβάλλοντος.

Επιπρόσθετα οι δραστηριότητες των περιβαλλοντικών ΜΚΟ έχουν ως σκοπό την ευαισθητοποίηση του κοινού («Φίλοι του Ακάμα» Κύπρος) για ζητήματα που αφορούν το περιβάλλον, όσο και άσκηση δράσεων για την διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος όπως η προστασία και ανάδειξη της πανίδας (Αρκτούρος Ελλάδα), της χλωρίδας και των βιοτόπων (birdlife Κύπρος) της πολιτιστικής κληρονομιάς (MONUMENTA για την προστασία της φυσικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς Ελλάδας-Κύπρου) καθώς και του υδάτινου πλούτου (Ελληνική Εταιρία για την Προστασία της Θαλάσσιας Χελώνας ΑΡΧΕΛΩΝ). Όπως γίνεται λοιπόν αντιληπτό, για την επίτευξη αυτών των δράσεων, οι ΜΚΟ πρέπει να έχουν πρόσβαση στην πληροφορία, όπου κατοχυρώνεται στον πρώτο πυλώνα. Για να υλοποιηθούν οι δράσεις και οι στόχοι των ΜΚΟ, θα πρέπει αυτές ως «ενδιαφερόμενο κοινό» να συμμετάσχουν τόσο στην διαδικασία λήψης απόφασης (δεύτερος πυλώνας) όσο και στον τρίτο πυλώνα, να έχουν δηλαδή πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Και αυτό γιατί όπως έχει αναφερθεί, οι δράσεις τους διαδραματίζουν κομβικό ρόλο στην προστασία του

¹¹⁵ Χριστίνα Χατζηκωνσταντίνου, Σύμβαση Άαρχους, 20 χρόνια μετά, εκδ. Σάκκουλας, 2019, σελ. 55

¹¹⁶ https://commission.europa.eu/energy-climate-change-environment_el

¹¹⁷ https://commission.europa.eu/energy-climate-change-environment/overall-targets-and-reporting/2050-targets_el

περιβάλλοντος και αυτός ο ρόλος τους μπορεί να τους καταστήσει «ενδιαφερόμενο κοινό» του άρθρου 9 παρ.2.

Συνδυαστική προσέγγιση του άρθρου 47 του ΧΘΔΕΕ με το άρθρο 9 παρ.2 και 4 της Σύμβασης του Άαρχους σε σχέση με τις ΜΚΟ.

Η θετική υποχρέωση των κρατών μελών να θεσπίζουν τα κατάλληλα ένδικα βοηθήματα, καθώς και να λαμβάνουν τις απαραίτητες διαδικαστικές εγγυήσεις και μηχανισμούς, ώστε να διασφαλίζεται η αποτελεσματική πρόσβαση των ΜΚΟ στη δικαιοσύνη, μπορεί να συναχθεί μέσα από τα άρθρα 47 του ΧΘΔΕΕ και το άρθρο 9 παρ.2 και 4 της Σύμβασης του Άαρχους. Με την ενσωμάτωση της Σύμβασης του Άαρχους στην Ενωσιακή έννομη τάξη και την υποχρέωση για εφαρμογή της αρχής της αποτελεσματικότητας σε συνδυασμό με το άρθρο 47 του ΧΘΔΕΕ τα κράτη μέλη υπόκεινται σε επιπρόσθετους περιορισμούς σχετικά με την διαδικαστική αυτονομία τους, όσο αφορά την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα¹¹⁸. Τόσο η νομολογία του ΔΕΕ¹¹⁹, όσο και η Ενωσιακή νομοθεσία (Οδηγία για την Εκτίμηση Επιπτώσεων, και Οδηγία SEVESO) άσκησαν σημαντική επιρροή στους εθνικούς δικονομικούς κανόνες των κρατών μελών, ώστε να διασφαλιστεί το δικαίωμα των ΜΚΟ για πρόσβαση στα εθνικά δικαστήρια.

Με την απόφαση C-243/15, αναγνωρίστηκε στις περιβαλλοντικές ΜΚΟ μέσω των άρθρων 47 ΧΘΔΕΕ και 9 παρ.2 και 4 της Σύμβασης του Άαρχους έννομο συμφέρον, όταν παραβιάζονται δικαιώματα από την Ενωσιακή περιβαλλοντική νομοθεσία¹²⁰. Το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι η κανονιστική σημασία του άρθρου 47 ΧΘΔΕΕ όταν πρόκειται για δικαιώματα τα οποία απορρέουν από το Ενωσιακό δίκαιο¹²¹, θέτουν επιπρόσθετους προσδιορισμούς στα κράτη μέλη να θεσπίζουν τα κατάλληλα ένδικα βοηθήματα ώστε να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων που απορρέουν από την περιβαλλοντική νομοθεσία της ένωσης¹²².

Τέλος θα μπορούσε να συναχθεί από τα ανωτέρω, ότι στις θετικές υποχρεώσεις των κρατών μελών για διασφάλιση αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας για θέματα περιβάλλοντος,

¹¹⁸ ΔΕΕ, C-240/09 και C-243/15, και Β. Καραγεωργίου, Η δικαστική προστασία στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το πρίσμα της Σύμβασης Aarhus και του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων: Σκέψεις με αφορμή τις Αποφάσεις του ΔΕΕ στις Υποθέσεις LZ I (C-240/09) και LZ II (C-243/15), ΠερΔικ, 4/2017, 605

¹¹⁹ ΔΕΕ, C-115/09, C-240/09, C-243/15, C-664/15

¹²⁰ Β. Καραγεωργίου, Η δικαστική προστασία στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το πρίσμα της Σύμβασης Aarhus και του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων: Σκέψεις με αφορμή τις Αποφάσεις του ΔΕΕ στις Υποθέσεις LZ I (C-240/09) και LZ II (C-243/15), ΠερΔικ, 4/2017, 605

¹²¹ Βλ. L. Ankersmit, «Article 47 of the Charter precludes national procedural rules that allow decisions to be taken in environmental matters pending litigation on participation in that decision-making», European Journal of Risk Regulation, 2017, σελ. 448, 450

¹²² Καραγεωργίου, ό.π.

θα πρέπει να λάβουν τα κατάλληλα διικονομικά μέτρα στο εθνικό τους δίκαιο ώστε να καταστήσουν δυνατή την δυνατότητα προσωρινής δικαστικής προστασίας.

Η προβληματική του άρθρου 47 ΧΘΔΕΕ με την στόχευση της σύμβασης του Aarhus.

Στο εγγύς μέλλον, δεν προβλέπεται τροποποίηση των Συνθηκών ώστε να βελτιωθεί η συμμετοχή των πολιτών στην παρακολούθηση της Ενωσιακής νομοθεσίας¹²³. Ανακύπτει λοιπόν το ερώτημα κατά πόσο θα μπορούσε να γίνουν ρυθμίσεις οι οποίες θα ήταν δυνατό να επιφέρουν μείωση του δημοκρατικού ελλείματος που παρατηρείται στις πολιτικές της Ένωσης. Σε περισσότερα από τα μισά κράτη της Ένωσης συμπεριλαμβανομένου της Κύπρου και της Ελλάδας σχεδόν το 100% της περιβαλλοντικής νομοθεσίας τους προέρχεται από την Ένωση, και των υπολοίπων κρατών το 70-80%¹²⁴. Αυτό καταδεικνύει, την σημαντικότητα του να εφαρμόζονται και να τηρούνται οι κοινός περιβαλλοντικοί κανόνες τους οποίους θεσπίζει η Ένωση. Για τον λόγο αυτό, είναι σημαντικό να ενισχυθεί ο ρόλος των πολιτών ώστε να έχουν μια πιο ενεργή δράση στο εσωτερικό της Ένωσης. Αυτό άλλωστε απαιτεί και το άρθρο 191 ΣΛΕΕ, το οποίο αποτελεί ειδική εκδήλωση της γενικής αρχής της προστασίας του περιβάλλοντος, αφού απαραίτητη προϋπόθεση για μια ολοκληρωμένη περιβαλλοντική πολιτική είναι η συμμετοχή του πολίτη σ' αυτή¹²⁵. Η ενημέρωση του πολίτη για τα περιβαλλοντικά ζητήματα και η συμμετοχή του στη λήψη αποφάσεων, σε συνδυασμό με την δυνατότητα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας οδηγούν προς αυτήν την επιδίωξη, η οποία είναι αναγκαία για την περιβαλλοντική προστασία στην Ευρώπη της οικονομίας της αγοράς και της ραγδαίας τεχνολογικής ανάπτυξης. Η αρχή της συμμετοχής αφενός αναδεικνύει τον σημαντικό ρόλο του πολίτη στο πεδίο προστασίας του περιβάλλοντος, καλύπτοντας έτσι το κενό από την μη ύπαρξη ενός ατομικού ή συλλογικού δικαιώματος, αφετέρου συμβάλει σε μια συστηματοποίηση της περιβαλλοντικής προστασίας. Αυτό απαιτεί άλλωστε και η Οδηγία 2003/4/ΕΚ και η σύμβαση του Aarhus «Για την πρόσβαση του κοινού σε περιβαλλοντικές πληροφορίες, την συμμετοχή του στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για θέματα σχετικά με το περιβάλλον». Για την επίτευξη ενός αποτελεσματικού εννόμου συμφέροντος για τους πολίτες και τις οργανώσεις, είναι σημαντικό προηγουμένως να ενισχυθεί ο ρόλος αυτών στο στάδιο κατάρτισης μιας πολιτικής. Να υπάρξει δηλαδή, μια πιο συστηματική αντίληψη, όπου ο πολίτης θα λαμβάνει μέρος σε ένα προγενέστερο στάδιο της περιβαλλοντικής πολιτικής και αφού αυτό δεν διασφαλίσει την προστασία του περιβάλλοντος τότε να έχει την δυνατότητα δικαστικής προστασίας.

Στο παρόν στάδιο, ο πολίτης στο στάδιο της διασφάλισης και της εφαρμογής της περιβαλλοντικής Ενωσιακής νομοθεσίας έχει το δικαίωμα να αποστείλει αναφορά στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σχετικά με παραβίαση περιβαλλοντικής νομοθεσίας από κράτος μέλος, το οποίο την διαβιβάζει στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Η καταγγελία μπορεί να διαδραματίσει ένα πολύτιμο εργαλείο, στο συνολικό σύστημα προστασίας του

¹²³ J. Ebbesson, Principle 10, 'Principle 10- Public Participation' in Jorge E. Vinuales (ed.) The Rio Declaration of Environmental and Development- A Commentary (OUP 2015), σελ. 287-309

¹²⁴ Γαλάνης, ό.π. σελ.109

¹²⁵ Ι. Καρακώστας, Περιβάλλον & Δίκαιο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σελ.37

περιβάλλοντος, και αυτό γιατί με την καταγγελία η Επιτροπή μπορεί να ενημερωθεί για την πρακτική εφαρμογή του περιβαλλοντικού νόμου από τα κράτη. Δεδομένου ότι η Επιτροπή δεν διαθέτει επιθεωρητές, τις περισσότερες φορές δεν μπορεί να ενημερωθεί για τέτοια προβλήματα¹²⁶. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο οι πολίτες μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο σχετικά με την ενημέρωση, για πιθανές περιπτώσεις μη συμμόρφωσης, που αλλιώς θα περνούσαν απαρατήρητες. Η πρακτική όμως, μας καταδεικνύει ότι η Επιτροπή σε πολλές των περιπτώσεων αντιμετωπίζει τους καταγγέλλοντες ως «ανεπιθύμητους καταγγέλλοντες»¹²⁷ οδηγώντας τους πολίτες σε απογοήτευση και κάνοντας τους να θεωρούν ότι όποια ενέργεια τους θα πέσει στο «κενό», αφού είναι πολύ «μικροί» για να τα βάλουν με τους «μεγάλους». Και αυτό δεν αποτελεί ένα αυθαίρετο συμπέρασμα, αν αναλογιστούμε ότι η ίδια η Επιτροπή έχει αναφέρει ότι για το έτος 2011 οι περιβαλλοντικές καταγγελίες που ελήφθησαν ήταν 604, από τις οποίες μόνο 149 οδηγήθηκαν σε συζήτηση με το κράτος στο πλαίσιο του πιλοτικού συστήματος¹²⁸. Από αυτό μπορεί κανείς να συνάξει το συμπέρασμά ότι ίσως η Επιτροπή να επιλέγει «κατά το δοκούν» τις περιπτώσεις τις οποίες επιθυμεί να συζητήσει με τα κράτη μέλη, δίνοντας και μια εξήγηση γιατί ο αριθμός των περιβαλλοντικών υποθέσεων που οδηγήθηκαν στο δικαστήριο βάσει του άρθρου 258 ΣΛΕΕ έχει μειωθεί τα τελευταία χρόνια¹²⁹.

Λυσιτέλεια και Έννομο συμφέρον μέσα από την Σύμβαση του Άαρχους

Η Σύμβαση καθιερώνει μια δομική προσέγγιση για την διασφάλιση της προστασίας του περιβάλλοντος η οποία έχει μια αύξουσα ένταση. Αρχίζοντας από τον πρώτο πυλώνα ο οποίος κατοχυρώνει το δικαίωμα του «κοινού» για πρόσβαση στις περιβαλλοντικές πληροφορίες χωρίς να απαιτείται η απόδειξη εννόμου συμφέροντος ή επηρεαζόμενης βλάβης εκτός και αν συντρέχουν συγκεκριμένοι λόγοι που συνηγορούν στην άρνηση, επιτάσσει την υποχρέωση των Αρχών να παρέχουν αυτή την πληροφορία (άρθρο 4). Ως «κοινό» σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 4 νοείται κάθε φυσικό πρόσωπο ή νομικό πρόσωπο ή ενώσεις, οργανισμοί, ομάδες.

Στη συνέχεια αυτή η προστασία εξειδικεύεται και συγκεκριμενοποιείται με το δικαίωμα του «ενδιαφερόμενου κοινού» να λαμβάνει μέρος στη λήψη αποφάσεων που αφορούν το περιβάλλον. Ως «ενδιαφερόμενο κοινό» κατά το άρθρο 2 παρ. 5 νοείται το κοινό το οποίο επηρεάζεται ή ενδέχεται να επηρεαστεί από τη λήψη αποφάσεων που αφορούν το περιβάλλον ή έχει συμφέρον από αυτές. Όσο αφορά τις ΜΚΟ, αυτές θα πρέπει να θεωρούνται ως «ενδιαφερόμενο κοινό» εφόσον πληρούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις που τάσσει το εσωτερικό δίκαιο¹³⁰. Καταλήγοντας στον τρίτο πυλώνα ο οποίος διαφοροποιεί την πρόσβαση του «κοινού» σε σχέση με του «ενδιαφερόμενου», όπου θέτει πιο περιορισμένη πρόσβαση στο πρώτο.

¹²⁶ Γαλάνης, ό.π., σελ.111

¹²⁷ Γαλάνης, ό.π.,σελ.112

¹²⁸ T.A Borzel, Member state responses to Europeanization. Journal of Common Market Studies, 40(2), 2002, 193-214

¹²⁹ Γαλάνης, ό.π. σελ.113

¹³⁰ Βλ. αναλυτικά σε J. Litton, “The second pillar. Public Participation in decision making”, seminar paper on Landmark Chambers, February 2013, διαθέσιμο στο διαδικτυακό ιστότοπο: http://www.landmarkchambers.co.uk/userfiles/documents/resources/JL_The_Second_Pillar_Feb2013.pdf

Από τα ανωτέρω καθίσταται σαφές ότι η Σύμβαση θέτει μια δομή ως προς την συμμετοχή του κοινού για την προστασία του περιβάλλοντος. Η δομή της Σύμβασης αρχίζει με ένα ``χαλαρό`` δικαίωμα το οποίο αυτό ``επαυξάνεται`` με την συμμετοχή στη λήψη απόφασης και καταλήγει στο δικαίωμα για προσφυγή στη δικαιοσύνη. Εφαρμόζοντας αυτή την δομή μπορούμε να κρίνουμε και την λυσιτέλεια των λόγων ακύρωσης. Και αυτό γιατί, το κοινό το οποίο επιθυμεί να προβάλει περιβαλλοντικούς λόγους για το πώς θα επηρεαστεί δυσμενώς το περιβάλλον από την πραγματοποίηση ενός έργου ή και να αναφέρει εναλλακτικούς τρόπους για το πώς μπορεί να πραγματοποιηθεί το έργο κατά τρόπο φιλικότερο προς το περιβάλλον, θα πρέπει να το κάνει κατά το στάδιο της διαβούλευσης (2^ο πυλώνας) πριν η διοίκηση εκδώσει την πράξη ώστε να έρθει εις γνώση της ο λόγος που προβάλλει το «ενδιαφερόμενο κοινό» και αφού τον λάβει υπόψιν της να προβεί στην λήψη της απόφασης. Με τον τρόπο αυτό παρέχεται στη διοίκηση κατά τρόπο ευρύ η γνώση για τις επιπτώσεις που μπορεί να επιφέρει ένα έργο αλλά και εναλλακτικούς τρόπους πραγμάτωσής του, βοηθώντας την να καταλήξει στην βέλτιστη δυνατή για την προστασία του περιβάλλοντος απόφαση. Αυτό απαιτεί άλλωστε και η δομή της Σύμβασης του Άρχου. Αν το «ενδιαφερόμενο κοινό» δεν το κάνει ενώ θα μπορούσε, και το προβάλλει για πρώτη φορά ενώπιον του δικαστηρίου, τότε καταστρατηγείται η δομή της σύμβασης. Πέρα των άλλων το κοινό προβαίνοντας σ' αυτή τη στάση επιλέγει να ασκήσει καταχρηστικά το δικαίωμα δικαστικής προσφυγής που του παρέχει η σύμβαση προτιμώντας να αφήσει ``τυφλή`` την διοίκηση ώστε να επιτύχει την ακύρωση ενός έργου/ δραστηριότητας σε μετέπειτα στάδιο προβάλλοντας για πρώτη φορά τους ισχυρισμούς ενώπιον του δικαστηρίου. Έτσι όταν το ενδιαφερόμενο κοινό επιλέγει αυτή την οδό, οι λόγοι του θα πρέπει να κρίνονται ως λυσιτελώς προβαλλόμενοι. Και αυτό δεν έρχεται σε αντίθεση με το άρθρο 9 του Άρχου γιατί το κοινό εξακολουθεί να έχει έννομο συμφέρον να ασκήσει αίτηση ακύρωσης, αλλά δεν θα μπορεί να προβάλει ως λόγους ακύρωσης αυτούς που θα μπορούσε να προβάλει κατά το στάδιο της λήψης απόφασης¹³¹. Αντιθέτως, εάν το κοινό που δεν συμμετείχε στη διοικητική διαδικασία λήψης απόφασης του απαγορευόταν η πρόσβαση στο δικαστήριο, θα καταστρατηγείτο το άρθρο 9 του Άρχου καθώς δεν θα αναγνωριζόταν δικαίωμα του κοινού να προσφύγει στη δικαιοσύνη¹³².

Αποτύπωση

Για την επίτευξη των στόχων της Σύμβασης, τα κράτη μέλη θα πρέπει να λάβουν όλα εκείνα τα μέτρα ώστε να επιτευχθεί η πρόσβαση του κοινού στην δικαιοσύνη. Για να γίνει αυτό, πέρα από αλλαγές στους δικονομικούς κανόνες θα πρέπει να οργανώσουν την δομή της διοίκησης κατά τρόπο ώστε αυτή να ανταποκρίνεται όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερα, ως προς την άσκηση των διαδικαστικών δικαιωμάτων του πρώτου και δεύτερου πυλώνα της Σύμβασης. Συγκεκριμένα η διοίκηση θα πρέπει να καταρτίσει την δράση της κατά τρόπο ώστε η άσκηση των πρώτων δύο πυλώνων να καταστεί ευχερής. Θα πρέπει δηλαδή να παρέχει την περιβαλλοντική πληροφορία με τρόπο εύκολο και προσβάσιμο στο κοινό. Και αυτό δεν εξασφαλίζεται με το να χρησιμοποιούνται παρωχημένα μέσα πληροφόρησης όπως η ανάρτηση σχεδίων μόνο στο δημαρχείο ή σε μια τοπική εφημερίδα, ή ακόμη στο

¹³¹ ΣτΕ 1411/2019

¹³² Υπόθεση ΔΕΕ C-664/15

δημαρχείο άλλης περιοχής¹³³ αλλά με το να χρησιμοποιούνται και σύγχρονα μέσα επικοινωνίας όπως το διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Πέρα αυτού η διοίκηση θα πρέπει να υλοποιεί την υποχρέωση της και να συλλέγει τις πληροφορίες και να τις διαθέτει στο κοινό μέσα σε εύλογο χρόνο. Τέλος, τα δικαστήρια θα πρέπει να εφαρμόζουν την Σύμβαση κατά τρόπο ώστε η πρόσβαση του κοινού στη δικαιοσύνη να καθίσταται εφικτή. Και ως προς αυτό μπορεί να αποτελέσει παράδειγμα ο Έλληνας δικαστής του ΣτΕ, ο οποίος πολύ πριν τεθεί σε ισχύ η Σύμβαση του Άρχους αναγνώρισε έννομο συμφέρον τόσο στους πολίτες όσο και σε περιβαλλοντικές οργανώσεις. Αυτό μας καταδεικνύει ότι η σωστή νομική αντίληψη, μας οδηγεί στην αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων μας. Γιατί αποτελεσματική καθίσταται η προστασία, η οποία αναγνωρίζει δικαίωμα στον θιγόμενο να υπερασπιστεί το δικαίωμα που η ίδια η Πολιτεία του αναγνώρισε.

Νομική έννοια

Η προβληματική γύρω από την νομική έννοια του περιβάλλοντος κινείται γύρω από δύο άξονες: αφενός την ανθρωποκεντρική προσέγγιση της έννοιας του περιβάλλοντος και αφετέρου την οικολογική¹³⁴.

Η πρώτη στοχεύει στην προστασία της ζωής, της υγείας της ψυχικής ευεξίας και των οικονομικών συμφερόντων του ανθρώπου. Στο πλαίσιο της ανθρωποκεντρικής προσέγγισης το περιβάλλον μπορεί να διακριθεί είτε σε μικρό – μεσαίο και μακρό, ανάλογα με το αν η προστασία του κρίνεται αποτελεσματική, μπορεί να συντελεστεί από το άτομο, την κοινωνία ή όλη την ανθρωπότητα¹³⁵. Ο Έλληνας συνταγματικός νομοθέτης, επέλεξε να «διαδικαστικοποιήσει» το έννομο δικαίωμα με σημείο αναφοράς τις έννομες αξιώσεις του ανθρώπου, προσδίδοντας μια ανθρωποκεντρική αντίληψη με βάση την εκάστοτε ηθική, κοινωνικό-οικονομική και επιστημονική αντίληψη για την φύση και το χώρο εντός του οποίου διαβεί, διασφαλίζοντας ένα ενεργητικό δικαίωμα παρά μια μη οριοθετημένη, υποκειμενική και σχετικοποιημένη θεσμική εγγύηση για ένα «ασφαλές και υγιές περιβάλλον» το οποίο είναι ένας πιο ευρύς και μη ελέγξιμος όρος¹³⁶.

Αξιοσημείωτη αποτελεί και η οικοκοντερική προσέγγιση, στην οποία επίκεντρο δεν αποτελεί ο άνθρωπος αλλά η ίδια η φύση η οποία «έχει αυταξία και προστατεύεται per se χωρίς να σχετίζεται με τις ανθρώπινες ανάγκες, ατομικές ή συλλογικές»¹³⁷

Σε διεθνές επίπεδο έχει υποστηριχθεί ήδη από το 1972 στις ΗΠΑ η θέση ώστε να αναγνωρισθούν τα ζώα και τα υπόλοιπα στοιχεία της φύσης όπως για παράδειγμα τα ποτάμια

¹³³ ΣτΕ 674/2018

¹³⁴ Α. Αργυριάδη, Προστασία του περιβάλλοντος, Συνέδριο στο Αμβούργο 7-9.8.76, Αρμενόπουλος 1976, 9, σελ.554 επ

¹³⁵ Γ.Σιούτη η συνταγματική κατοχύρωση της προστασίας του περιβάλλοντος εκδ. Αντ ν . Σάκκουλα Αθήνα Κομοτηνή, 1985, σελ.18

¹³⁶ Μιχαήλ Θ. Παπαγεωργίου, Η Προστασία του Περιβάλλοντος και η Οικονομική Ελευθερία, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2022, σελ.30

¹³⁷ Νικόλαος Τσοκανάς ο «νέος συνταγματισμός» της Λατινικής Αμερικής δημιουργεί τα «δικαιώματα της φύσης» ΔτΑ 2022, σελ.407

ως υποκείμενα δικαίου και φορείς θεμελιωδών δικαιωμάτων¹³⁸. Ο William O. Douglas, στη μειοψηφία του στην υπόθεση *Sierra Club v. Morton*¹³⁹ επικαλέστηκε ότι θα πρέπει να αναγνωριστούν δικαιώματα στα στοιχεία της φύσης¹⁴⁰. Η κατοχύρωση δικαιωμάτων για τα στοιχεία της φύσης έχει προβλεφθεί σε αρκετά Συντάγματα των χωρών της Λατινικής Αμερικής¹⁴¹. Όπως για παράδειγμα στο Σύνταγμα της Βολιβίας¹⁴², του Ισημερινού, Εκουαδόρ και η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα της Μητέρας Γης (Βολιβία, 2010). Περαιτέρω δικαστικές αποφάσεις σε χώρες όπως την Αυστραλία, την Νέα Ζηλανδία, την Ινδονησία και το Μπαγκλαντές¹⁴³ αναγνωρίζουν δικαιώματα στη φύση (ποταμούς). Σε Ευρωπαϊκό επίπεδο το Πρωτοδικείο στη Γερμανία το 2021 απέστειλε προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά πόσο ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί να ερμηνευτεί κατά τρόπο ώστε οικοσυστήματα, όπως ποταμοί και δάση, μπορούν να θεωρηθούν ότι απολαμβάνουν υποκειμενικά δικαιώματα. Η θέση του πρωτοδικείου ήταν ότι τέτοια αναγνώριση βρίσκεται στη λογική εξέλιξη του δικαίου¹⁴⁴.

Παρόλα αυτά η θέση για αναγνώριση δικαιωμάτων σε στοιχεία της φύσης και κατ'επέκταση εννόμου συμφέροντος σ' αυτά βρίσκει ισχυρό αντίλογο, ο οποίος τονίζει ότι η αναγνώριση τέτοιων δικαιωμάτων δεν είναι ικανή να προσφέρει περισσότερη προστασία στη φύση γιατί η αναγνώριση δικαιωμάτων από μόνη της δεν μπορεί να λύσει τα προβλήματα και αυτό γιατί το δίκαιο αποτελείται και από αντικειμενικούς κανόνες δικαίου οι οποίοι σε πολλές των περιπτώσεων κρίνονται περισσότερο αποτελεσματικοί¹⁴⁵. Η απόφαση¹⁴⁶ του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας, η οποία αφορούσε κλιματική αγωγή και αναγνώρισε έννομο συμφέρον σε κατοίκους χωρών άλλης ηπείρου, στηρίχθηκε στο άρθρο 20 α του γερμανικού Συντάγματος, σε διάταξη δηλαδή η οποία θεσπίζει αντικειμενικό κανόνα δικαίου.

Σε τελική ανάλυση η διάκριση σε ανθρωποκεντρικό ή οικοκεντρικό χαρακτήρα μικρή πρακτική σημασία έχει, γιατί σημασία δεν έχει εάν στο κέντρο της έννομης τάξης βρίσκεται ο άνθρωπος ή η φύση¹⁴⁷. Αλλά το δίκαιο να προστατεύει τόσο τον άνθρωπο όσο και την

¹³⁸ Βλ. Sue Donaldson/Will Kymlicka, Ζωόπολις. Μια πολιτική θεωρία για τα δικαιώματα των ζώων, μετάφραση Γρηγόρης Μολυβάς, 2021 και Αικατερίνη Ηλιάδου, Τα δικαιώματα των ζώων, ΔτΑ 2014 Ξενοφών Κοντιάδης, Δικαιώματα για τα ζώα: τι λέει η πολιτική θεωρία www.syntagmawatch.gr

¹³⁹ 405 US 727 «The criminal question of standing would be simplified and also put neatly in focus if we fashioned a federal rule that allowed environmental issues to be litigated before federal agencies or federal courts in the name of the inanimate object about to be despoiled, defaced, or invaded by roads and bulldozers and where injury is the subject of public outrage.

¹⁴⁰ Βλ. αναλυτικότερα, Σ. Βλαχόπουλος, ό.π.σελ.68 επ.

¹⁴¹ Το Εγχειρίδιο του Δικαίου, Σ. Βλαχόπουλος, εκδ. Ευράσια, 2023, σελ. 68

¹⁴² Βλ. αναλυτικά Νικόλαο Τσοκανά Ο «νέος συνταγματισμός» της Λατινικής Αμερικής δημιουργεί τα «δικαιώματα της φύσης» ΔτΑ 2022, σελ.407 όπως και Alberto Acosta, Die Rechte der Natur: Über das Recht auf Existenz, in: Frank Adloff/ Tanja Busse, Welche Rechte braucht die Natur? Wege aus dem Artensterben, 2022, σελ.120 επ.

¹⁴³ Βλ. Katja Gelinsky, Natura Is Person? Διαθέσιμο σε: www.kas.de/web/die-politische-meinung/atikel/detail/-/content/natur-als-person

¹⁴⁴ Βλ. αναλυτικά Σ.Βλαχόπουλος, ό.π. σελ.69

¹⁴⁵ Σ. Βλαχόπουλος, ό.π. σελ. 73

¹⁴⁶ Απόφαση πρώτου τμήματος του γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της 24^{ης} Μαρτίου 2021 για κλιματική αλλαγή, διαθέσιμη σε: www.bundesverfassungsgericht.de.

¹⁴⁷ Το Εγχειρίδιο του Δικαίου, Σ. Βλαχόπουλος, εκδ. Ευράσια, 2023, σελ.76επ.

φύση στον ίδιο βαθμό και να μην γέρνει την πλάστιγγα υπέρ του πρώτου, γιατί ο άνθρωπος αποτελεί μέρος της φύσης και όχι το αντίθετο. Σήμερα με την υπερνομοθετική προστασία του περιβάλλοντος σε Συνταγματικό, Ενωσιακό και Διεθνές επίπεδο, με την ευρεία αναγνώριση του εννόμου συμφέροντος, η έννομη τάξη παρέχει ένα καταρχήν επαρκές οπλοστάσιο στην προστασία της φύσης. Αυτό που χρήζει είναι να γίνει ορθή ερμηνεία του δικαίου ώστε να εξασφαλίζεται το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη.

Το περιβαλλοντικό δίκαιο στο Αστικό Δίκαιο της Ελλάδας

Παρότι το έννομο αγαθό του περιβάλλοντος δεν έχει αναχθεί σε αυτοτελές έννομο αγαθό στο ιδιωτικό δίκαιο, ο ΑΚ αναγνωρίζει δικαίωμα στο περιβάλλον (γήινο, υδάτινο και αέρινο)¹⁴⁸. Από το δικαίωμα στο περιβάλλον απορρέουν εξουσίες και δικαιώματα. Οι εξουσίες αυτές, έχουν το περιεχόμενο που επιβάλλει το αντικείμενο και η φύση του πράγματος, πάνω στα οποία ασκούνται¹⁴⁹. Ο προορισμός των περιβαλλοντικών αγαθών, έγκειται στην λελογισμένη χρήση και εκμετάλλευση, ώστε να διασφαλιστεί η διατήρηση αυτών κατά τρόπο ακέραιο και να αποφευχθούν ανεπανόρθωτες ή δυσμενείς συνέπειες στον ζωτικό χώρο του ανθρώπου¹⁵⁰.

Αυτά τα περιβαλλοντικά αγαθά αναφέρονται στα άρθρα 966 επ. ΑΚ¹⁵¹, τα οποία αν και δεν ανήκουν στην ευρύτερη κατηγορία των πραγμάτων εκτός συναλλαγής ούτε έχουν αφιερωθεί στην υπό στενή έννοια κοινοχρησία, η διαφύλαξη τους αποβαίνει προς όφελος τόσο του περιβάλλοντος όσο και των χρηστών του¹⁵².

Ως κοινά, θεωρούνται τα αγαθά τα οποία είναι δημόσια και είναι διαθέσιμα για χρήση σε όλους, χωρίς να περιορίζεται η απόλαυση τους σε συγκεκριμένους ανθρώπους ή ομάδες¹⁵³. Αντίθετα ως κοινόχρηστα αγαθά, χαρακτηρίζονται τα αγαθά τα οποία να μεν η χρήση και η εκμετάλλευση τους ανήκει σε όλους πλην όμως η χρήση τους ενδέχεται να επηρεάσει την δυνατότητα χρήσης και εκμετάλλευσης σε άλλα άτομα. Όταν ένα άτομο για παράδειγμα χρησιμοποιεί ένα κοινόχρηστο αγαθό όπως ένα δημόσιο πάρκο, μια παραλία, ένα δρόμο δεν συνεπάγεται αυτομάτως ότι μειώνει ή στερεί την χρήση και την απόλαυση σε άλλους. Παράνομη γίνεται η στέρηση όταν προσβάλλεται το δικαίωμα χρήσης του ζωτικού χώρου, από τρίτο κατά τέτοιο τρόπο ώστε να αλλοιώνεται ή να καταργείται η κοινή ωφέλεια που πηγάζει από την χρήση του συγκεκριμένου πράγματος, είτε να καθίσταται αδύνατη η χρήση του στοιχείου αυτού¹⁵⁴. Η στέρηση αυτή οδηγεί στην προσβολή του δικαιώματος αυτού, το οποίο αποτελεί ιδιωτικού δικαίου έκφανση του συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος στο περιβάλλον (αρθ. 24 Συντ.), όπως αυτό έμμεσα τριτενεργεί μέσω των διατάξεων των άρθρων 57 και 967 επ. ΑΚ¹⁵⁵. Σύμφωνα με το άρθρο 57 εδαφ. α' ΑΚ, η παράνομη προσβολή της προσωπικότητας γεννά αξίωση για άρση της προσβολής και μη επανάληψης της στο μέλλον. Με την διάταξη αυτή προστατεύεται το δικαίωμα της προσωπικότητας, ως πλέγμα αγαθών που συνθέτουν την υπόσταση του ανθρώπου με το οποίο είναι συνδεδεμένα. Τέτοια

¹⁴⁸ ΜΠρΑθ 4351/2004

¹⁴⁹ Καραώστας,ό.π. σελ.57

¹⁵⁰ Καραώστας, ό.π.μσελ. 57

¹⁵¹ Πολ.Πλειμ.Πειραιά 464/2014

¹⁵² Πολ.Πλειμ.Πειραιά 464/2014, ΜΠρωτθες 1796/93

¹⁵³ Γιώργος Δελλής, Δήμος και Αγορά, εκδ. Ευρασία, 2018,σελ. 84

¹⁵⁴ ΜΠρΚέρκυρας 1764/2005, Πολ.Πλειμ.Πειραιά 464/2014

¹⁵⁵ ΜΠρΗρακλείου 3067/2008 ΠερΔικ 3/2008, σ.437)

αγαθά είναι μεταξύ άλλων τα σωματικά όπως η ζωή, η υγεία, η σωματική ακεραιότητα, τα ψυχικά όπως ο συναισθηματικός κόσμος και η ψυχική υγεία, η ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας¹⁵⁶.

Από το δικαίωμα χρήσης και απόλαυσης των κοινών και κοινόχρηστων αγαθών, απορρέει το δικαίωμα της προσωπικότητας¹⁵⁷. Η ΑΚ 59 καθιερώνει σφαιρική και απόλυτη προστασία της προσωπικότητας¹⁵⁸. Οι προϋποθέσεις παροχής προστασίας σε περίπτωση προσβολής του δικαιώματος της προσωπικότητας κατ' άρθρο 57 ΑΚ είναι: α) Η ύπαρξη προσβολής και β) η προσβολή να είναι παράνομη

Το έννομο συμφέρον καθιερώνεται ως προϋπόθεση του παραδεκτού του ένδικου βοηθήματος που ασκείται ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων, σύμφωνα με το άρθρο 68 ΚΠολΔ. Τα φυσικά πρόσωπα έχουν έννομο συμφέρον να ζητήσουν τη δικαστική επίλυση μιας περιβαλλοντικής διαφοράς, όταν θίγεται η ιδιοκτησία τους από αθέμιτες εκπομπές ή όταν προσβάλλεται το δικαίωμα τους για χρήση του ζωτικού χώρου ενός περιβαλλοντικού αγαθού¹⁵⁹. Το δικαίωμα χρήσης προσβάλλεται όταν τρίτοι διαταράζουν τα περιβαλλοντικά αγαθά, κατά τέτοιο τρόπο ώστε να αλλοιώνεται ή να καταργείται η ωφέλεια που πηγάζει από την χρήση του συγκεκριμένου αγαθού ή όταν προσβάλλεται η υγεία του (ψυχική, σωματική) και ο παράνομος αυτός χαρακτήρας να προσβάλλει την χρήση ή την κοινή ωφέλεια κοινού σε όλους ή κοινόχρηστου αγαθού ή την σωματική ή την ψυχική υγεία του ατόμου. Η προστασία του δικαιώματος αυτού, επιτυγχάνεται και με τη λήψη ασφαλιστικών μέτρων, εφ' όσον υπάρχει κατεπείγουσα περίπτωση ή επικείμενος κίνδυνος, στοιχεία που υπάρχουν όταν παρεμποδίζεται η χρήση κοινόχρηστου ή κοινού αγαθού γιατί η χρήση αυτή είναι διαρκής, απρόβλεπτη και πολυπρόσωπη¹⁶⁰. Για την άσκηση των ανωτέρων αξιώσεων το πρόσωπο που έχει υποστεί την προσβολή έχει δικαίωμα να ζητήσει την άρση της εφόσον βρίσκεται σε κάποια τοπική σχέση με το αντίστοιχο περιβαλλοντικό αγαθό. Στην απόφαση του ΜΠρΘες 19938/ 2006 η οποία αναγνώρισε έννομο συμφέρον στους περίοικους και επιδίκασε ασφαλιστικά μέτρα λόγω της εγκατάστασης κεραίας σε κοντινή απόσταση από δημοτικού σχολείου και νηπιαγωγείου, παρ' όλη την επιστημονική αβεβαιότητα που υπάρχει όσον αφορά τις επιπτώσεις της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας στο περιβάλλον και στον άνθρωπο, η οποία κατά το δικαστήριο δημιουργεί τεκμήριο υπέρ της υγείας και του περιβάλλοντος. Το δικαστήριο εν προκειμένω εφάρμοσε την αρχή της προφύλαξης, η οποία έχει διαμορφωθεί από το διεθνές δίκαιο και επιτάσσει την λήψη κάθε αναγκαίου και ενδεδειγμένου μέτρου ώστε να αποτραπεί κάθε ενδεχόμενη προσβολή.

Όσο αφορά τα νομικά πρόσωπα, επειδή έχουν ειδική περιορισμένη ικανότητα δικαίου, προσδιοριζόμενη από το σκοπό τους, όπως αυτός προκύπτει από το νόμο ή το καταστατικό τους, έχουν ηθικό έννομο συμφέρον να ζητήσουν την άρση της προσβολής καθώς και ως εκπρόσωποι των ατομικών δικαιωμάτων των μελών τους¹⁶¹. Όσο αφορά τους Οργανισμούς

¹⁵⁶ Γ. Μπαλή, Γεν. Αρχές, εκδ. Η', παρ. 12 και ΕφΑθ 12154/1990 ΕλΔ 32, 1673, ΜΠρΑθ 4351/2004 ΝοΒ 2004,1767

¹⁵⁷ Καρακώστας,ό.π. σελ. 57

¹⁵⁸ Πολ.Πρωτ.Πειραιά 464/2014

¹⁵⁹ ΠΠλεΠειραιά 464/2014

¹⁶⁰ ΜΠρΠατρών 3421/2000 και ΠερΔικ 1/2001, σελ.88

¹⁶¹ ΕφΑθ 1711/1999 και ΕφΑθ 6805/1987

Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.), το σχετικό έννομο συμφέρον θεμελιώνεται στην παρεχόμενη από το Σύνταγμα αρμοδιότητα μέριμνας για τις τοπικές υποθέσεις¹⁶².

Συνταγματικό δικαίωμα

Στην ελληνική έννομη τάξη η προστασία του περιβάλλοντος προ του 1975 ήταν διάσπορη σε διάφορα νομοθετήματα τα οποία συσχετίζαν την προστασία του περιβάλλοντος με άλλα αντικείμενα όπως η δημόσια υγεία, τη λειτουργία των βιομηχανιών και βιοτεχνικών εγκαταστάσεων και την πολεοδομική νομοθεσία. Όσο αφορά τα δασικά οικοσυστήματα, υπήρχε ήδη από το 1929, συγκροτημένη νομοθεσία η οποία αφορούσε κυρίως την προστασία υπό την σκοπιά της οικονομικής εκμετάλλευσής τους. Ειδική νομοθεσία υπήρχε και για τον αιγιαλό και την παραλία, αφορούσε όμως κυρίως την οριοθέτηση των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων και του δημόσιου χώρου¹⁶³. Θεσμική κατοχύρωση στο ανώτατο επίπεδο της ιεραρχίας των κανόνων δικαίου το περιβάλλον απέκτησε με το Σύνταγμα του 1975 με το άρθρο 24. Η προστασία αυτή καταλαμβάνει όλες τις πτυχές του περιβάλλοντος. Τόσο το φυσικό περιβάλλον με ιδιαίτερη μέριμνα στα δάση και δασικές εκτάσεις, όσο και το οικιστικό και πολιτιστικό περιβάλλον¹⁶⁴. Από το άρθρο 24 όπως γίνεται αντιληπτό, απουσιάζει ένας εννοιολογικός προσδιορισμός του περιβάλλοντος και αφήνεται ένας γενικός ορισμός για το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Ορισμοί ευάριθμοι, οι οποίοι όμως παρέχουν κάθε φορά σαφή, κατά το μάλλον ή ήττον, κριτήρια τόσο για την έκταση όσο και την ένταση της¹⁶⁵. Η επιλογή αυτή του συνταγματικού νομοθέτη προφανώς και είναι συνειδητή, με τον τρόπο αυτό δίνεται μια κανονιστική πυκνότητα στο άρθρο εν αντιθέσει με τα αντίστοιχα άρθρα του Ιταλικού και Γιουγκοσλάβικου Συντάγματος τα οποία αποτέλεσαν έμπνευση του Ελληνικού και έτσι, δίνεται με δικαιοπαραγωγική ευρύτητα στην ερμηνευτική του θωράκιση¹⁶⁶. Το μεν πρώτο έχει περιεχόμενο εξαιρετικά ελλειπτικό και το μεν δεύτερο περιεχόμενο υπέρμετρα ρευστό. Με τον τρόπο αυτό τα δύο Συντάγματα καθίστανται απρόσφορα να συντελέσουν την κανονιστική λειτουργία τους¹⁶⁷ εν αντιθέσει με το Ελληνικό το οποίο διευρύνει, όσο το δυνατόν περισσότερο, το προστατευτικό πεδίο των διατάξεων του Συντάγματος.

Όταν παραβιάζονται συνταγματικά δικαιώματα τότε ο θιγόμενος υφίσταται μια βλάβη. Η βλάβη αυτή εφόσον συντρέχουν και οι άλλες προϋποθέσεις του εννόμου συμφέροντος θεμελιώνουν στον θιγόμενο το δικαίωμα για επιδίωξη δικαστικής προστασίας. Η προστασία του περιβάλλοντος δεν καταλείπεται μόνο στο άρθρο 24, καθώς επάλληλα κανονιστικά

¹⁶² ΟλΣτΕ 2537/1996, ΟλΣτΕ 2239/1999, ΣτΕ 2586/1987

¹⁶³ Μιχαήλ Θ. Παπαγεωργίου, Η Προστασία του Περιβάλλοντος και η Οικονομική Ελευθερία, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2022, σελ. VII

¹⁶⁴ Καρακώστας, ό.π. 2000, σελ. 59

¹⁶⁵ Το δικαίωμα στο περιβάλλον: προσβολές και προστασία του Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα δικαιώματα του ανθρώπου εκδόσεις Αντ. ΣΑΚΚΟΥΛΑΣ αθηνα 1997 σελ. 177

¹⁶⁶ Ι. Καρακώστας, Περιβάλλον και Δίκαιο, Δίκαιο της Διαχείρισης και Προστασίας των Περιβαλλοντικών αγαθών, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σελ. 131

¹⁶⁷ Το δικαίωμα στο περιβάλλον: προσβολές και προστασία του Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα δικαιώματα του ανθρώπου εκδόσεις Αντ. ΣΑΚΚΟΥΛΑΣ αθηνα 1997 σελ. 178)

πλαίσια το περιβάλλον¹⁶⁸. Το περιβάλλον είναι άρρηκτα συνδεδεμένο λειτουργικά και εννοιολογικά με τον σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου η οποία αποτελεί πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας¹⁶⁹ όπως επίσης με το δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, της ζωής και της υγείας. Αυτά τα έννομα αγαθά είναι αλληλένδετα και αλληλοσυμπληρούμενα και αποτελούν αδιάσπαστη ενότητα¹⁷⁰ με το περιβάλλον. Με την υποβάθμιση του περιβάλλοντος, προσβάλλονται και αυτά¹⁷¹.

Επιπρόσθετα το άρθρο 117 παρ.1 Συντ. ενισχύει την προστασία του περιβάλλοντος στην Ελληνική έννομη τάξη. Τέλος το άρθρο 25 παρ.1 και 4 Συντ. το οποίο θεμελιώνει αφενός την υποχρέωση του κράτους να εγγυάται εν γένει τα δικαιώματα κάθε ανθρώπου και αφετέρου αξιώνει από όλους τους πολίτες να εκπληρώνουν το χρέος της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης¹⁷². Έτσι κάθε ερμηνευτικό εγχείρημα για την προστασία του περιβάλλοντος οφείλει να έχει ως βασικό γνώμονα και σταθερά τα εν λόγω συνταγματικά δικαιώματα, από τα οποία ο πολίτης μπορεί να θεμελιώσει το έννομο του συμφέρον.

Η Συνταγματική πρόβλεψη όμως, για προστασία του περιβάλλοντος δεν μπορεί να θεωρηθεί ως πανάκεια για την προστασία του, αν γινόταν κάτι τέτοιο θα μιλούσαμε για μια διάταξη κατευθυντηρίας ευχής. Αντιθέτως όμως, ο συντακτικός νομοθέτης επειδή δεν θέλησε κάτι τέτοιο καθιέρωσε ρητά υποχρέωση του Κράτους, ώστε η νομοθετική και η εκτελεστική εξουσία να προβαίνουν όχι μόνο στη λήψη μέτρων αλλά να προβαίνουν και στη λήψη θετικών ενεργειών για την προστασία του περιβάλλοντος, και ειδικότερα να λαμβάνουν τα απαραίτητα νομοθετικά, διοικητικά προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα, παρεμβαίνοντας στον αναγκαίο βαθμό στην οικονομική ή άλλη ατομική και συλλογική δραστηριότητα¹⁷³. Η παράλειψη αυτή, δίνει το δικαίωμα στον πολίτη να ζητήσει από το δικαστήριο την άρση αυτής¹⁷⁴.

Ως «ακρογωνιαίος λίθος» με τρόπο δυναμικό και οργανωτικό, και σε μερικά σημεία διαδικαστικά σχολαστικό, οι κείμενες διατάξεις του άρθρου 24 του Συντ. προάγουν και διασφαλίζουν την προστασία ενός ευρύτερου πλαισίου δικαιωμάτων στον πυρήνα του πολιτειακού δημοσίου συμφέροντος¹⁷⁵. Μέσα από αυτήν συνταγματική προστασία οι πολίτες θεμελιώνουν το έννομο συμφέρον για δικαστική προστασία.

Κυπριακό Σύνταγμα

Το Κυπριακό Σύνταγμα, τέθηκε για πρώτη φορά σε ισχύ το 1960, με την ανακήρυξη της Δημοκρατίας. Το Σύνταγμα απηχούσε τους προβληματισμούς εκείνης της εποχής, όπως ήταν το δικαίωμα της απεργίας, της ιδιοκτησίας κτλ. Δεν είχε αναπτυχθεί ακόμη, συνείδηση για την σημασία της προστασίας του περιβάλλοντος. Σε διεθνές επίπεδο όμως, οι δεκαετίες που ακολούθησαν ήταν ραγδαίες και η περιβαλλοντική συνείδηση η οποία αναπτυσσόταν στην

¹⁶⁸ Ίδρυμα Μαραγκοπούλου, ό.π.,σελ.179

¹⁶⁹ Αρ. Μάνεσης, Συνταγματικά Δικαιώματα, Ατομικές Ελευθερίες, Θεσσαλονίκη 1982, σελ. 108 επ

¹⁷⁰ ΣτΕ 810 και 811/1977, 3047/1980

¹⁷¹ Α.Σακελλαρόπουλος, Σκέψεις για το Πρόβλημα του Περιβάλλοντος, εκδ. Αντ. Α Σάκκουλα, 1985, σελ. 291

¹⁷² Αντ. Μανιτάκη, Το υποκείμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων, Αθήνα – Κομοτηνή 1981, σ. 114 επ.

¹⁷³ ΣτΕ 2755,2757/1994, Νόμος και Φύση 2/1995, σ. 413 επ.

¹⁷⁴ ΣτΕ 177/2021, 1820/2019, 976/2015, 613/2002, 3478/2000, 2818/1997

¹⁷⁵ Μ. Παπαγεωργίου, ό.π., σελ. 13

συνείδηση των λαών και κατ'επέκταση στα ίδια τα κράτη, οδήγησε την διεθνή κοινότητα το 1972 στην Διάσκεψη της Στοκχόλμης, την πρώτη διάσκεψη του ΟΗΕ για το περιβάλλον. Η συνείδηση όμως αυτή στην Κύπρο, μισό αιώνα από την Διάσκεψη της Στοκχόλμης δεν αναπτύχθηκε στον βαθμό που απαιτείται ώστε να περιληφθεί Συνταγματικά η προστασία του περιβάλλοντος. Όπως αναφέρει ο Αριστόβουλος Μάνεσης, το Σύνταγμα είναι «*η νομική-κανονιστική συνισταμένη του συσχετισμού των κοινωνικοπολιτικών δυνάμεων σε συγκεκριμένη ιστορική `στιγμή`*»¹⁷⁶ Όταν λοιπόν αυτός ο συσχετισμός επέλθει τότε το περιβάλλον θα μπορεί να περιέλθει του συνταγματικού μανδύα.

Η νομολογία χρησιμοποιώντας εφαιρήριες ή καταληκτικές αναφορές σε άλλα κατοχυρωμένα δικαιώματα του συντάγματος και της ΕΣΔΑ, επιχείρησε να κάμψει το κενό αυτό, συνδέοντας την βλάβη του περιβάλλοντος με συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα όπως το δικαίωμα στην ζωή¹⁷⁷ (αρ.7 Συντ), στην προσωπικότητα¹⁷⁸, ευημερία¹⁷⁹, τα οποία αποτελούν εννοιολογικό περιεχόμενο της περιβαλλοντικής προστασίας, καθώς ως δημόσιο συμφέρον και `μεικτό` δικαίωμα αλληλεπικαλύπτει και εσωτερικεύει έννομα αγαθά και δικαιώματα όπως της ζωής, υγείας και τις συνθήκες διαβίωσης¹⁸⁰.

Πέρα αυτών το Ανώτατο Δικαστήριο αναγνωρίζοντας το περιβάλλον ως `παγκόσμιο κοινωνικό αγαθό` το οποίο χρήζει προστασίας το συνέδεσε με την καλή ποιότητα ζωής, αναγνωρίζοντας την υποχρέωση της πολιτείας να υιοθετήσει περιβαλλοντικές πολιτικές μέσω νομοθετικών διατάξεων, καθώς και την σημαντικότητα του να λαμβάνουν μέρος οι πολίτες στη λήψη αποφάσεων σχετικά με το περιβάλλον¹⁸¹. Όσο αφορά το πολεοδομικό δίκαιο το Ανώτατο Δικαστήριο αναγνώρισε την ανάγκη για ύπαρξη πολεοδομικού σχεδιασμού¹⁸², ο οποίος θα διαφυλάξει τον χαρακτήρα της περιοχής καθώς και τον σχεδιασμό για τις μελλοντικές αναπτύξεις, διασφαλίζοντας έτσι τα φυσικά αγαθά και την ποιότητα ζωής των ανθρώπων.

Με αυτές τις ερμηνευτικές προσεγγίσεις το Ανώτατο Δικαστήριο επιχείρησε να καλύψει το κενό που υπάρχει από την έλλειψη δικαιώματος στο περιβάλλον, ανάγοντας την προστασία και διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος ως ανάγκη την οποία επιτάσσει το δημόσιο συμφέρον¹⁸³. Συνδέοντας τις επιπτώσεις του περιβάλλοντος με τη στέρηση άλλων συνταγματικών δικαιωμάτων, αναγνωρίζοντας δικαίωμα δικαστικής προστασίας για το περιβάλλον. Τονίζοντας ότι οι κανόνες δικαίου που αφορούν το περιβάλλον και την πολεοδομία, αν και δεν αναγνωρίζουν δικαιώματα, η τήρηση τους διασφαλίζει μια ευμενή για τους πολίτες κατάσταση¹⁸⁴.

¹⁷⁶ Αριστόβουλος Μάνεσης οι συνταγματικές ελευθερίες στην πράξη, εκδόσεις Αντ. Σάκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 1986, σελ.15

¹⁷⁷ Κοινότητα Πυργών κ.ά. κατά Δημοκρατίας (1991) 4 Α.Α.Δ. 3498

¹⁷⁸ "Φίλοι Του Ακάμα" Και Άλλοι ν. Κυπριακή Δημοκρατία (1998) 4 ΑΑΔ 767 16 Σεπτεμβρίου,

¹⁷⁹ Σοφούλλα ν. Κυπριακή Δημοκρατία (1996) 3 ΑΑΔ 73, 29 Φεβρουαρίου

¹⁸⁰ Μ.Παπαγεωργίου, ό.π.,σελ.165

¹⁸¹ Δημοκρατία ν. Κοινότητας Πυργών κ.ά. (1996) 3 ΑΑΔ 503, Η νομολογία των δικαστηρίων στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής έχει αναγνωρίσει γενική αρχή σύμπραξης του κοινού σε διαδικασίες και αποφάσεις της διοίκησης, όταν αυτές αφορούν έργα με ιδιαίτερη σημασία για το περιβάλλον, ακόμη και σε περίπτωση που δεν προβλέπονται σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις», και Κοινοτικό Συμβούλιο Παρεκκλησίας κ.α ν Κυπριακή Δημοκρατία 8 Οκτωβρίου 2007

¹⁸² Ανθής Δημήτρη Δημητριάδη και Άλλοι ν. Υπουργικού Συμβουλίου και Άλλων, ημερομηνίας 13/3/1996

¹⁸³ Κυνηγού κ.ά ν Δημοκρατία

¹⁸⁴ Σωματείο "Φίλοι Του Ακάμα" Και Άλλοι ν. Κυπριακή Δημοκρατία, 4 ΑΑΔ 767 16 Σεπτεμβρίου, 1998

Συμπερασματικά

Η Συνταγματική προστασία του δικαιώματος στο περιβάλλον του προσδίδει μια αυξημένη προστασία, για το λόγο αυτό είναι επιβεβλημένη η συνταγματική κατοχύρωση του. Όπως επισημαίνει ο Αριστόβουλος Μάνεση η τροποποίηση ή κατάργηση νόμων που προστατεύουν τα δικαιώματα, είναι επιτρεπτή υπό την απαράβατη προϋπόθεση ότι αυτή δεν αντιβαίνει διάταξη του ίδιου του Συντάγματος¹⁸⁵. Πέρα αυτού τα δικαιώματα δεν κατοχυρώνονται με σκοπό να προσδώσουν ένα συμβολικό περιεχόμενο αλλά για να συνδεθούν με την εξουσία για την ικανοποίηση μιας αξίωσης¹⁸⁶, μέσω της οποίας θεμελιώνεται το έννομο συμφέρον για δικαστική προστασία του περιβάλλοντος. Η συνταγματική κατοχύρωση ενός δικαιώματος στο περιβάλλον εξασφαλίζει μια αποτελεσματική προστασία του ίδιου του αγαθού. Και αυτό δεν μπορεί να καλυφθεί στον ίδιο βαθμό με εφалτήριες ερμηνείες άλλων συνταγματικών δικαιωμάτων όπως η υγεία, η ζωή, η διαβίωση, αφενός γιατί αποτελεί ένα ξεχωριστό έννομο αγαθό το οποίο έχει τις δικές του ιδιαιτερότητες, αφετέρου η συσχέτιση του με αυτά τα δικαιώματα καθιστά την απόδειξη βλάβης σε αρκετές των περιπτώσεων δυσχερή ή/και αδύνατη. Αυτό μπορεί να μας καταδείξει και η συγκριτική μελέτη των έννομων τάξεων της Ελλάδας και της Κύπρου, η οποία θα εκτεθεί κατωτέρω.

Τέλος, η συνταγματική κατοχύρωση ενός δικαιώματος προσδίδει στη συνείδηση των πολιτών ένα αυξημένο ``αίσθημα προστασίας´´ και αυτό γιατί, το δίκαιο και δει το συνταγματικό δεν αποτελεί απλώς νομικό κείμενο αλλά έκφραση της πολιτιστικής και πολιτικής εξέλιξης ενός λαού.

Το έννομο συμφέρον στην Διοικητική Δίκη

Το έννομο συμφέρον ανήκει στις υποκειμενικές προϋποθέσεις παραδεκτού της αίτησης ακύρωσης. Στην ελληνική έννομη τάξη διέπεται από το άρθρο 47 του ΠΔ 18/1989.

Αντίστοιχα στην κυπριακή έννομη τάξη από το άρθρο 146.2 του Συντάγματος. Όπως έχει υποδειχθεί στην απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου Νεοφύτου κατά Δημοκρατίας¹⁸⁷, το άρθρο 146.2 Συντ. είναι ανάλογο με την αντίστοιχη ελληνική νομοθετική διάταξη. Ως έχει υποδειχθεί δε και στην Παπασάββας¹⁸⁸ «αποδεικνύεται ότι εξέταση της εξέλιξης της ελληνικής νομολογίας,... οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το άρθρο 146.2 του Συντάγματος αποτελεί πρόνοια η οποία αναπαραγάγει σε μεγάλο βαθμό τις σχετικές αρχές της ελληνικής νομολογίας. Επομένως η ελληνική νομολογία αποτελεί πολύ μεγάλο βοήθημα.»

Για την άσκηση παραδεκτής αίτησης ακυρώσεως απαιτείται η ύπαρξη εννόμου συμφέροντος, το οποίο πρέπει να είναι άμεσο, προσωπικό και ενεστώς προκειμένου να θεωρείται παραδεκτή η αίτηση ακυρώσεως¹⁸⁹. Δηλαδή όχι απλά γενικό ενδιαφέρον του πολίτη για την ορθή τήρηση του νόμου και τη σύννομη άσκηση της διοικητικής λειτουργίας, αλλά όπως

¹⁸⁵ Αριστόβουλος Μάνεσης οι συνταγματικές ελευθερίες στην πράξη, εκδόσεις Αντ. Σάκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 1986, σελ.21

¹⁸⁶ Βλαχόπουλος,ό.π. σελ.74

¹⁸⁷ (1964) Α.Α.Δ. 280, 292

¹⁸⁸ Παπασάββας ν. Δημοκρατίας (1967) 3 Α.Α.Δ. 111, 122

¹⁸⁹ ΣτΕ 1898/2016, Ολ 95/2017

αναφέρει το ΣτΕ ήδη από τις πρώτες αποφάσεις του «το προς νομιμοποίησιν συμφέρον δέον να είναι άμεσον, προσωπικόν και ενεστώς, όχι απλώς ενδεχόμενον, ούτε να είναι γενικό, αλλά να προκύπτει εξ ορισμένης ατομικής βλάβης του αιτούντος, ην ούτος υπέστη ή κινδυνεύει να υποστή λόγω της ειδικής νομικής καταστάσεως εις ην ούτος ειρίσκεται εν σχέσει προς την προσβαλλόμενη πράξιν»¹⁹⁰.

Το δε έννομο συμφέρον για την άσκηση αίτησης ακύρωσης θα πρέπει να υπάρχει στο πρόσωπο του αιτούντα σωρευτικά, τόσο κατά την έκδοση της προσβαλλόμενης διοικητικής πράξης, όσο και κατά την άσκηση του ένδικου μέσου και την συζήτηση της υπόθεσης ενώπιον του δικαστηρίου¹⁹¹.

Για την θεμελίωση του εννόμου συμφέροντος απαιτείται να συντρέχουν σωρευτικά δύο¹⁹² προϋποθέσεις: α) η πράξη να έχει επιφέρει υλική ή ηθική βλάβη στον αιτούντα και β) να υπάρχει ιδιαίτερος δεσμός του αιτούντος με την προσβαλλόμενη πράξη¹⁹³. Όπως γίνεται δεκτό και στην Γαλλία, η συνδρομή του εννόμου συμφέροντος εκτιμάται σύμφωνα με το αντικείμενο της αίτησης ακυρώσεως και όχι βάση των προσβαλλόμενων λόγων¹⁹⁴.

Βλάβη

Η παράβαση νόμου, όπως και η παράβαση διοικητικής διαδικασίας -όσο κατάφορες και αν είναι- δεν μπορούν να θεμελιώσουν εξ αυτού του γεγονός και μόνο έννομο συμφέρον, και αυτό γιατί οι πλημμέλειες αυτές δεν αρκούν για να προσδώσουν την άμεση και προσωπική βλάβη¹⁹⁵.

Ως βλάβη θεωρείται κάθε δυσμενής μεταβολή του αιτούντα σε σχέση με την ωφέλεια την οποία θα αποκτούσε από την ακύρωση της πράξης¹⁹⁶. Η βλάβη έχει μια αντικειμενική και μια υποκειμενική προϋπόθεση¹⁹⁷. Η αντικειμενική καθίσταται η προϋπόθεση όταν υφίσταται εκτελεστή διοικητική πράξη. Αντιθέτως όταν έχει λήξει η ισχύς της, ή είναι ανυπόστατη, κατά κανόνα δεν θεμελιώνεται έννομο συμφέρον¹⁹⁸.

Υποκειμενική είναι η προϋπόθεση όταν ο αιτών ωφελείται από την ακύρωση της πράξης¹⁹⁹. Ομοίως συνάγεται ότι όταν ο αιτών ωφελείται από την προσβαλλόμενη πράξη, δεν υφίσταται έννομο συμφέρον²⁰⁰ καθώς και όταν με την ακύρωση της πράξης η θέση του αιτούντος καθίσταται χειρότερη, έννομο συμφέρον για ακύρωση της πράξης δεν του αναγνωρίζεται²⁰¹.

¹⁹⁰ Παπαφράγκος, Πορίσματα εκ της Νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας, εκδ.2α, 1935, σελ.191, Ανδρεάδη, Η ακυρωτική δικαιοδοσία του Συμβουλίου της Επικρατείας, σελ.87

¹⁹¹ ΣτΕ 95/2017 Ολ. 880/2016 7μ.

¹⁹² Γλυκερία Σιούτη, Το Έννομο Συμφέρον στην Αίτηση Ακυρώσεως, εκδ. Αντ.Σάκκουλα, 1998, σελ.49

¹⁹³ ΣτΕ 2310/2009, 1991/2007,1898/2016

¹⁹⁴ Πυργάκης, ό.π.σελ.41

¹⁹⁵ ΣτΕ 1491/2015 και Πυργάκης, ό.π. σελ.49

¹⁹⁶ Θουκής Θουκυδίδης και άλλοι κατά Δήμου Λεμεσού (1997) 4 ΑΑΔ 592

¹⁹⁷ Σιούτη, ό.π.,σελ.50

¹⁹⁸ ΣτΕ Ολ 3488/2006, 686/2009, Πυργάκης, ό.π. σελ.41

¹⁹⁹ ΣτΕ Ολ 3292/2005, 3686/2013

²⁰⁰ ΣτΕ 515/1930, 963/1964, 854/2013

²⁰¹ ΣτΕ 2931/1989, 1857/1986, 474/1974

Η βλάβη πρέπει να είναι ειδική, ήτοι, όχι μόνον πρέπει να διαφοροποιείται ο αιτών κατά τρόπο διάφορο από τους υπόλοιπους, αλλά και να προσδιορίζεται ειδικώς η βλάβη του²⁰². Σύμφωνα με την νομολογία του ΣτΕ, η βλάβη πρέπει να είναι συγκεκριμένη²⁰³ και δεν αρκεί ο αιτών να επικαλείται απλώς βάσιμους λόγους αμφισβήτησης της νομιμότητας της προσβαλλόμενης διοικητικής πράξης. Τέλος δεν θεμελιώνεται η άμεση και προσωπική βλάβη του αιτούντος, από το γεγονός και μόνο ότι αυτή παραβιάζει νόμο ή υπάρχει πλημμέλεια στη διοικητική διαδικασία. Η εξέταση αυτών άλλωστε αφορά το βάσιμο της αίτησης ακύρωσης και όχι το παραδεκτό²⁰⁴.

Εκτίμηση βλάβης

Σε αρκετές υποθέσεις για την θεμελίωση του εννόμου συμφέροντος η νομολογία τόσο του ΣτΕ όσο και του Ανώτατου Δικαστηρίου, προβαίνει σε μια συνολική αποτύπωση της βλάβης που μπορεί να επιφέρει η έγκριση μιας ΑΕΠΟ ή ενός έργου γενικότερα. Όπως για παράδειγμα στην υπόθεση Δημοκρατία κατά Κοινότητας Πυργών²⁰⁵ το δικαστήριο αξιολόγησε τις επιπτώσεις που θα είχε η λατόμευση στο φυσικό περιβάλλον όχι μόνο για τη κοινότητα Πυργών, αλλά και για την ευρύτερη περιοχή.

Έτσι και στην ΣτΕ 2951/2006, κρίθηκε ότι έχει έννομο συμφέρον σωματείο όπου τα μέλη του είναι επαγγελματίες αλιείς να στραφεί κατά ΑΕΠΟ η οποία αφορούσε μονάδα αποθήκευσης και διακίνησης υγραερίου σε θαλάσσια περιοχή όπου απαγορευόταν η αλιεία. Και αυτό γιατί, οι αρνητικές επιπτώσεις από την λειτουργία του εν λόγω έργου, έχουν αντίκτυπο και επηρεάζουν αρνητικά το οικοσύστημα της ευρύτερης περιοχής.

Είδη βλάβης – Βλάβη υλική και ηθική

Η βλάβη μπορεί να είναι είτε υλική είτε ηθική, χωρίς να αποκλείεται και το ενδεχόμενο της ταυτόχρονης συρροής των δύο ειδών²⁰⁶. Το ύψος δε αυτής δεν ασκεί καμία επιρροή στην θεμελίωση του εννόμου συμφέροντος²⁰⁷.

Υλική βλάβη

Ως υλική βλάβη νοείται κάθε μεταβολή που υφίσταται ο αιτών σε περιουσιακό του δικαίωμα από οποιαδήποτε πράξη της διοίκησης, ή από παράλειψη οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας αυτής²⁰⁸. Ως υλικό έννομο συμφέρον θεωρείται το συμφέρον το οποίο μπορεί να αποτιμηθεί σε χρήμα ή είναι δεκτικό αναγωγής σε χρηματική αξία²⁰⁹.

²⁰² ΣτΕ 1995/2016 και Σιούτη, ό.π., σελ.51

²⁰³ ΣτΕ 420/2002

²⁰⁴ Πυργάκης, ό.π.,σελ.48 και ΣτΕ 1491/2015

²⁰⁵ (1996) 3 Α.Α.Δ. 503 Ολ.

²⁰⁶ ΣτΕ 789-792/1989

²⁰⁷ ΣτΕ 1758/2016

²⁰⁸ Θ.Τσάτσος, Η αίτησις ακυρώσεως ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, Νομικόν, 3^η έκδ,1971 σελ.34, και Σιούτη, ό.π. σελ. 170-171

²⁰⁹ Τσάτσος,ό.π. σελ.34

Έχει υποστηριχθεί ότι η υλική βλάβη δεν χρειάζεται να είναι δεκτική αναγωγής σε χρηματική ζημία²¹⁰. Όταν η Διοίκηση λόγου χάρη, αρνείται την χορήγηση οικοδομικής άδειας, το υλικό συμφέρον έγκειται στην ανέγερση του κτιρίου και τη χρησιμοποίησή του και εμμέσως στην υπολογιζόμενη ζημία, την οποία έχει υποστεί ο μη λαβών την άδεια²¹¹.

Ηθική βλάβη

Στην ελληνική έννομη τάξη όπως ορίζεται στο άρθρο 47 παρ.1 του ΠΔ 18/1989, το έννομο συμφέρον μπορεί να είναι και μη χρηματικό. Ομοίως και το Ανώτατο Δικαστήριο Κύπρου αναγνώρισε ότι βλάβη μπορεί να είναι και ηθική²¹². Αρκεί δηλαδή να είναι και ηθικό το συμφέρον²¹³. Ως ηθικό μπορεί να θεωρηθεί το συμφέρον το οποίο μπορεί να αναχθεί σε κάποια από τις αναγνωρισμένες ηθικές αξίες²¹⁴. Η έννοια της ηθικής αξίας όπως γίνεται αντιληπτό είναι μια έννοια γενική, η οποία δεν μπορεί να προσδιοριστεί επακριβώς, για τον απλό λόγο ότι αυτή διαφοροποιείται από την εκάστοτε κοινωνία, λαό και πολιτισμό. Κατά μία άλλη άποψη, ηθικό έννομο συμφέρον είναι αυτό που στηρίζει την ζημία στην ηθική και πνευματική προσωπικότητα του θιγομένου ή άλλως στο *forum internum* αυτού²¹⁵. Γενικά, ως ηθική βλάβη θεωρείται κάθε προσβολή συνταγματικών αγαθών όπως είναι η αξιοπρέπεια, η προσωπικότητα, η υγεία, η ζωή, η τιμή, η αξία του ανθρώπου²¹⁶ τα οποία συνιστούν ηθική βλάβη. Όταν δηλαδή η βλάβη συνίσταται σε ζημία που αφορά προσβολή πνευματικών ή ηθικών συμφερόντων, καταστάσεων που έχουν ηθική αξία για τον αιτούντα²¹⁷.

Κατά τον καθηγητή Τσάτσο «Ο πολιτισμός γενικά, κάθε έθνος, κάθε κοινωνικό σύνολο, κάθε ομάδα, κάθε άτομο δημιουργούν ηθικές αξίες. Η δεκτικότητα αναγωγής του ηθικού συμφέροντος σε κάποια από τις αναγνωρισμένες ηθικές αξίες καθιστά βέβαιη τη διαπίστωση της ύπαρξης ή μη εννόμου συμφέροντος. Από τις ηθικές αυτές αξίες αποκλείονται από τη σκοπιά που εξετάζουμε το θέμα, οι αρχές που κρίνονται από το δίκαιο ή τις γενικώς κρατούσες ηθικές αρχές απαράδεκτες, καθώς και οι όλος υποκειμενικές αξίες. Κάθε άλλη ηθική αξία μπορεί να χαρακτηριστεί ως αναγνωρισμένη»²¹⁸.

Αναμφισβήτητα το περιβάλλον συνιστά μια αξία, ένα έννομο αγαθό, σύνθετο και συλλογικό, το οποίο αν προσβληθεί, προσβάλλει μια ηθική αξία και ως τέτοια δημιουργεί συμφέρον το

²¹⁰ Τσάτσο,ό.π. σελ.34

²¹¹ Πυργάκης, ό.π. σελ.59 και Πικραμένο, ΕφημΔΔ 2008, σελ 136

²¹² Σοφούλλα ν. Κυπριακή Δημοκρατία, (1996) 3 ΑΑΔ 73, 29 Φεβρουαρίου, 1996 και Σωματείο "Φίλοι Του Ακάμα" Και Άλλοι ν. Κυπριακή Δημοκρατία (1998) 4 ΑΑΔ 767 16 Σεπτεμβρίου, 1998

²¹³ Σιούτη, ό.π. σελ. 171 επ. και Δεληκωστόπουλος, Αι προυποθέσεις του παραδεκτού της αιτήσεως ακυρώσεως, 1973, σελ. 311

²¹⁴ Τσάτσο, ό.π.,σελ. 34-35

²¹⁵ Κόρσος, Εισηγήσεις Διοικητικού Δικονομικού Δικαίου, τομ Β', τεύχος Α' σελ.144-145

²¹⁶ ΣτΕ 2712/2005, 2499/2002, 667/2001

²¹⁷ Πυργάκης, ό.π. σελ.60

²¹⁸ Τσάτσο, ό.π. σελ.35

οποίο αξιώνει δικαστική προστασίας. Τέλος, ως συλλογικά αγαθά, παρέχουν σε όλους δικαίωμα στη χρήση αλλά και στην απόλαυση τους²¹⁹.

Η ειδοποιός διαφορά, του υλικού συμφέροντος από του ηθικού, συνίσταται στο ότι το τελευταίο δεν μπορεί να υπολογιστεί κατά κανόνα σε χρήμα. Το ηθικό διαφέρει από το υλικό και ως προς αυτό. Ενώ το υλικό μπορεί να σταματήσει να υφίσταται, το ηθικό μπορεί να συνεχίζει να υπάρχει, ενώ έκλειψε το υλικό²²⁰. Σύμφωνα με τον καθηγητή Τσάτσο²²¹, το ηθικό συμφέρον εξακολουθεί να υφίσταται μέχρι να ακυρωθεί ή να ανακληθεί η διοικητική πράξη, η οποία επιφέρει την ζημία²²².

Σύνδεση του αιτούντος με διοικητική πράξη ή παράλειψη

Ο αιτών οποίος ζητά την ακύρωση μιας διοικητικής πράξης, θα πρέπει να έχει ένα ιδιαίτερο δεσμό με την πράξη που ζητά την ακύρωση της.²²³

Για να κριθεί ότι συντρέχει στο πρόσωπο του αιτούντα ο ειδικός αυτός δεσμός με την πράξη θα πρέπει να αξιολογηθεί η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της επικαλούμενης παραβίασης νόμου και της βλάβης που επικαλείται ότι έχει υποστεί «θεωρία του προστατευτικού σκοπού του κανόνα δικαίου»²²⁴. Όταν για παράδειγμα με ΑΕΠΟ εγκρίνεται έργο το οποίο θίγει μια προστατευόμενη περιοχή, ο αιτών ενδέχεται να υφίσταται βλάβη στην υγεία του, στη ζωή του, ή ακόμη και να θίγεται το ίδιο το περιβάλλον.

Αποδέκτες

Όταν η διοικητική πράξη απευθύνεται σε πρόσωπο στο οποίο μεταβάλλεται ή επηρεάζονται καθ' οιονδήποτε τρόπο δυσμενώς η νομική και η εξωτερική του κατάσταση, τότε ευλόγως αναμένει κανείς το δίκαιο να αναγνωρίζει δικαίωμα στο άτομο αυτό να μπορεί να επιδιώξει την δικαστική ακύρωσή της, ώστε να πάψει αυτή να υφίσταται και να παράγει έννομα αποτελέσματα, τα οποία του επιφέρουν την βλάβη. Για τον λόγο αυτό, αναγνωρίζεται στο πρόσωπο αυτό έννομο συμφέρον ώστε να αιτηθεί την ακύρωση της δυσμενούς πράξης της οποίας είναι αποδέκτης.

Από την διατύπωση του άρθρου 47 παρ.1 του ΠΔ 18/1989, τεκμαίρεται ότι το άτομο το οποίο αποδεικνύεται ως αποδέκτης της διοικητικής πράξης έχει έννομο συμφέρον να ζητήσει την ακύρωση αυτής²²⁵. Το ίδιο συνάγεται και από το άρθρο 146 του κυπριακού Συντάγματος²²⁶. Ως εκ τούτου δεν απαιτείται, η απόδειξη του εννόμου συμφέροντος, εφόσον

²¹⁹ ΜΠρωτθεσ1796/1993 και Πυργάκης, ό.π. σελ.67

²²⁰ ΣτΕ 363/1962 και Πυργάκης, ό.π., σελ.60

²²¹ Τσάτσος, ό.π., σελ.35-36

²²² Πυργάκης, ό.π. το οποίο παραπέμπει σε Τσάτσο, ό.π. σελ.35-36

²²³ Σιούτη, το έννομο συμφέρον στην αίτηση ακυρώσεως, εκδ. Άντ. Σάκκουλα, 1998, σελ.52 επ. και Κουκούτσης, Συμβούλιο της Επικρατείας – Ερμηνεία του ΠΔ 18/1989, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2010, σελ. 370 και ΣτΕ 1039/2014, 981, 4041/2013, 23/2012, 163/2003, Ολ 2286/2001

²²⁴ Πυργάκης, ό.π. σελ 68

²²⁵ Πυργάκης, ό.π. σελ 70

²²⁶ Φίλοι Λευκωσίας v. Κυπριακή Δημοκρατία (1999) 4 ΑΑΔ 749 22 Ιουνίου, 1999,

αυτό δεν αμφισβητείται²²⁷. Ζήτημα ανακύπτει, στο αν ο αποδέκτης της πράξης μπορεί πάντοτε να την προσβάλει ανεξαρτήτως του αν υφίσταται βλάβη ή όχι. Αν συνέβαινε κάτι τέτοιο τότε θα γίνονταν άσκοπες δίκες²²⁸ οι οποίες μπορεί να περιέχουν και αλλότριους λόγους, όπως εχθρικά κίνητρα που έχουν ως σκοπό την παρεμπόδιση εκτέλεσης ενός έργου. Γι' αυτό το λόγο αίτηση ακύρωσης έχει δικαίωμα να ασκήσει όποιος υφίσταται βλάβη από την πράξη με ορισμένη ιδιότητα, ανεξαρτήτως εάν αυτή απευθύνεται σ' αυτόν ή όχι²²⁹. Και αυτό γιατί ο σκοπός του εννόμου συμφέροντος είναι να παρέχει δικαίωμα σ' αυτόν τον οποίο έχει πληγεί από μια πράξη να μπορεί να ζητήσει προστασία ώστε να αρθεί η βλάβη που έχει υποστεί. Αντιθέτως, θα οδηγούμασταν στο παράδοξο, όπου όποιος ζητά την έκδοση μιας διοικητικής πράξης και η διοίκηση του απορρίπτει το αίτημα ρητώς ή σιωπηρώς, θα ασκούσε αίτηση ακύρωσης, χωρίς κάποιο συμφέρον, απλά και μόνο επειδή η διοίκηση αρνήθηκε το αίτημα του²³⁰.

Ο κανόνας αυτός δεν μπορεί όμως να είναι απόλυτος γιατί υπάρχουν και περιπτώσεις κατά τις οποίες παρόλο που οι διοικητικές πράξεις είναι ευνοϊκές, ένα μέρος τους μπορεί να περιέχει όρους ή προϋποθέσεις οι οποίες είναι δυσμενείς για τον πολίτη. Όπως συμβαίνει για παράδειγμα στο πολεοδομικό δίκαιο με την έγκριση ανέγερσης κατοικίας ή ιδρύσεως βιομηχανικής εγκατάστασης, όπου ναι μεν δίνεται άδεια, οι όροι όμως που της επιβάλλονται μπορεί να θεωρηθούν ως δυσμενείς και ο αποδέκτης να επιθυμεί ευνοϊκότερους ή και καθόλου, οπότε και στην περίπτωση αυτή παρ' όλο που η πράξη είναι ευνοϊκή στο κομμάτι που αυτή περιέχει όρους μπορεί να προσβληθεί δικαστικά.

Τρίτοι – Διοικητικές πράξεις ευνοϊκές για αποδέκτες επιβαρυντικές για τρίτους

Όπως έχει αναφερθεί ανωτέρω για να αναγνωριστεί σε διάδικο έννομο συμφέρον πρέπει αυτός να υφίσταται βλάβη και η πράξη να τον αφορά, να είναι δηλαδή αποδέκτης αυτής. Υπάρχουν όμως, κυρίως στο περιβαλλοντικό δίκαιο, οι λεγόμενες πράξεις «διπλής επίδρασης»²³¹ και κατά τη γερμανική θεωρία «Verwaltungsakte mit Doppelwirkung». Οι πράξεις αυτές -όπως επιμαρτυρεί και το όνομα τους- από την μία είναι ευνοϊκές ή ευμενείς για τους αποδέκτες τους, παραχωρώντας τους δικαιώματα, ευεργετήματα ή προνόμια ή μειώνουν τις υποχρεώσεις τους έναντι του κράτους. Τις πράξεις αυτές ο αποδέκτης τους δεν μπορεί να τις προσβάλει και ακόμη και να μπορούσε να το κάνει, ορθολογικά σκεπτόμενος δεν θα το έκανε. Αντιθέτως, τρίτοι, στους οποίους δεν απευθύνονται οι πράξεις αυτές και ούτε τους αφορούν ευθέως και άμεσα, ενδέχεται να θίγουν δικαιώματα τους ή τουλάχιστον έννομα συμφέροντα τους. Για το λόγο αυτό τους αναγνωρίζεται έννομο συμφέρον ώστε να

²²⁷ Πυργάκης, ό.π.σελ., 70

²²⁸ Πυργάκης,ό.π. σελ., 71

²²⁹ ΣτΕ 177,191,583/ 1930, 1331/1931, 380/1941, 93/1944, Τσάτσος, ό.π. σελ.36-37, και Μ.Στασινόπουλος, Δίκαιον των Διοικητικών Διαφορών, Τόμος 2, Νομική Βιβλιοθήκη,2010,σελ.120

²³⁰ Κ.Γώγος, Η δικαστική προσβολή παραλείψεων της διοίκησης, εκδ.Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2005, σελ. 253, Τσάτσος, ό.π., σελ. 38 , Πυργάκης,ό.π., σελ. 71

²³¹ Πυργάκης,ό.π. σελ.72

επιδιώξουν την ακύρωση των πράξεων αυτών²³². Και ως προς αυτούς, τόσο ηγαλλική νομολογία όσο και θεωρία, έχει αναπτύξει την θεωρία των «κύκλων συμφερόντων» (cercles d' interest). Σύμφωνα μ' αυτή, ο προσδιορισμός των κύκλων που μπορούν να προσβάλουν μια παράνομη διοικητική ενέργεια, η οποία επέφερε βλάβη, πρέπει να γίνεται κατά τρόπο αντικειμενικό, βάσει του περιεχομένου της πράξεως²³³. Στο πολεοδομικό δίκαιο για παράδειγμα, όταν εκδοθεί μια διοικητική απόφαση η οποία χαρακτηρίζει μια οικοδομή ως κατεδαφιστέα μπορεί να ενδιαφέρει μόνο του ιδιοκτήτες της οικοδομής εκείνης, όχι όμως άσχετα προς την οικοδομή πρόσωπα. Υπάρχουν όμως και πράξεις οι οποίες ενδέχεται να επηρεάσουν ευρείες κατηγορίες προσώπων, όπως συμβαίνει με την έκδοση πράξεων οι οποίες επιτρέπουν την παρέμβαση σε εθνικό πάρκο. Σ' αυτές τις περιπτώσεις ο κύκλος συμφερόντων ενδέχεται να διαφοροποιείται, κι' αυτό γιατί οι μεν περίοικοι μπορεί να επιδιώκουν την εκτέλεση του έργου μέσα σε εθνικό πάρκο γιατί ενδεχομένως θα αποσκοπούν στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής κι αντιθέτως κάτοικοι οι οποίοι δεν έχουν γεωγραφική εγγύτητα με την περιοχή να επιζητούν την προστασία του²³⁴. Για να αναγνωριστεί έτσι, έννομο σ' αυτή την τελευταία ομάδα, θα πρέπει να αποδείξει τον ιδιαίτερο δεσμό, ο οποίος την συνδέει με τις βλαπτικές γι' αυτές έννομες συνέπειες της πράξης.²³⁵ Το συμφέρον αυτό, δεν είναι αναγκαίο να τους αφορά κατά τρόπο αποκλειστικό και ειδικό μόνον τους ιδίους, αρκείται μόνο να τους εντάσσει σε έναν συγκεκριμένο κύκλο συμφερόντων και κατ' αυτόν τον τρόπο να τους εξατομικεύει²³⁶. Βασικό ρόλο διαδραματίζει η ιδιότητα του αιτούντος. Εάν αυτός διαθέτει μια συγκεκριμένη ιδιότητα, η οποία τον εξειδικεύει ως μέλος ενός διακριτού κύκλου συμφερόντων, ο οποίος συνδέεται με την προσβαλλόμενη πράξη, τότε η προσωπική βλάβη δεν χρειάζεται να αποδεικνύεται²³⁷. Εάν αποδειχθεί η βλάβη στον κύκλο συμφερόντων του αυτό είναι αρκετό. Έτσι οι προϋποθέσεις του εννόμου συμφέροντος πληρούνται με την επίκληση της ιδιότητας του και μόνον²³⁸. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση όπου σε βιομήχανο είχε αναγνωριστεί έννομο συμφέρον να ζητήσει την ακύρωση άδειας ιδρύσεως ή επεκτάσεως βιομηχανίας ομοειδούς επιχειρήσεως²³⁹.

Συμπερασματικά μπορεί να αναγνωριστεί έννομο συμφέρον και σε τρίτους οι οποίοι δεν είναι αποδέκτες της πράξης αλλά επηρεάζονται απ' αυτή, λόγω του ότι ανήκουν σε έναν συγκεκριμένο κύκλο συμφερόντων, ο οποίος τους εξατομικεύει²⁴⁰.

Τα στοιχεία του εννόμου συμφέροντος

²³² Πυργάκης,ό.π. σελ.72

²³³ Πυργάκης σελ.73

²³⁴ ΣτΕ 3920/2010

²³⁵ Σκουρή, Η άσκηση αιτήσεως ακυρώσεως από τρίτους, ΤομΤιμ του ΣτΕ, 1979, 371 επ

²³⁶ Πυργάκης,ό.π σελ.73

²³⁷ Πυργάκης,ό.π. σελ.73

²³⁸ Σιούτη, ό.π.σελ.56-57

²³⁹ ΣτΕ 199/1961

²⁴⁰ ΣτΕ 858/2008, όπου οι προσφεύγοντες δεν απέδειξαν ότι ανήκουν σε κατηγορία πολιτών που να τους διαφοροποιεί από τους άλλους

Προσωπικό

Βασικός κανόνας για την θεμελίωση του εννόμου συμφέροντος είναι ότι αυτό πρέπει να είναι προσωπικό.

Τόσο στην Ελληνική, όσο και στην Κυπριακή νομολογία, το συμφέρον πρέπει να είναι προσωπικό. Προσωπικό ή ατομικό²⁴¹ ή ίδιον²⁴² ή ειδικό ή συγκεκριμένο,²⁴³ είναι το συμφέρον όταν αφορά συγκεκριμένα τον αιτούντα προσωπικά και όχι τον γενικό κύκλο των πολιτών²⁴⁴. Όταν δηλαδή η βλάβη εξατομικεύεται²⁴⁵.

Πρέπει να υφίσταται δηλαδή ένας ειδικός δεσμός μεταξύ του αιτούντος και της προσβαλλόμενης πράξης²⁴⁶. Η βλάβη αυτή αντιδιαστέλλεται από την γενική ζημιά που υφίσταται ο κάθε πολίτης η οποία δεν είναι αρκετή για να είναι παραδεκτή η προσβολή παράνομης διοικητικής πράξης²⁴⁷.

Τόσο το ΣτΕ²⁴⁸ όσο και το Ανώτατο Δικαστήριο της Κύπρου²⁴⁹ δεν δέχονται το γενικό ενδιαφέρον του κάθε πολίτη για την τήρηση του νόμου και την σύννομο άσκηση της διοικητικής εξουσίας αλλά απαιτούν την ύπαρξη ενός άμεσου και ιδιαίτερου εννόμου συμφέροντος, γιατί αλλιώς θα καταλήγαμε σε μια λαϊκή αγωγή.

Αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να είναι και αποκλειστικό²⁵⁰ να ανήκει δηλαδή μόνον στον αιτούντα²⁵¹. Αρκείται αυτό να είναι κοινό σε ορισμένο κύκλο ανθρώπων, ο οποίος να διαφοροποιείται από το ευρύτερο σύνολο²⁵².

Έτσι δεν έχει αναγνωριστεί έννομο συμφέρον ως προς το γενικότερο ενδιαφέρον των νομικών για την τήρηση της συνταγματικής νομιμότητας γιατί αυτό δεν αρκεί για να θεμελιώσει προσωπικό έννομο συμφέρον, ενώ η επίκληση ενδεχομένης επαναλήψεως διατάξεως θεωρουμένης από τους αιτούντες ως αντισυνταγματικής δεν θεμελιώνει ενεστώς έννομο συμφέρον²⁵³.

Συμπερασματικά, ως προσωπικό είναι το συμφέρον το οποίο είναι αυξημένο, λόγω κάποιου ιδιαίτερου δεσμού του αιτούντος με την προσβαλλόμενη πράξη, ατομική, κανονιστική ή λόγω της ιδιαίτερης κατάστασης ή ιδιότητας του, ένεκα της οποίας διαφοροποιείται από τον στενό ή ευρύ κύκλο πολιτών στον οποίο ανήκει²⁵⁴.

²⁴¹ Δεληκωστόπουλος,ό.π. σελ. 344, όπου αναφέρει ότι το συμφέρον είναι ατομικό όταν δεν αφορά στην ολότητα ή κατηγορία πολιτών, αλλά μεμονωμένα τον αιτούντα

²⁴² ΣτΕ 64/1961, 2380/1964

²⁴³ Τσάτσος,ό.π, σελ.59 επ

²⁴⁴ Πυργάκης,ό.π.σελ.94

²⁴⁵ Πυργάκης,ό.π.σελ.98

²⁴⁶ Σπηλιωτόπουλος, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 2000, σελ.475

²⁴⁷ Πυργάκης,ό.π, σελ 98

²⁴⁸ Ολ 2855-56/1985, 86/1988,5041/1997, 3317/2014 Ολ, 657/2015, 7Μ 2299/2016, 95/2017Ολ

²⁴⁹ Thanos club hotels v. ETEK (2000) 3 ΑΑΔ 323, *Pitsillos v. The Cyprus Broadcasting Corporation* (1982) 3 C.L.R. 208

²⁵⁰ Πυργάκης,ό.π. σελ.98 όπου παραπέμπει σε Δεληκωστόπουλος, ό.π σελ.348 και Σιούτη, ό.π., σελ. 78

²⁵¹ ΣτΕ 1253/2006

²⁵² Πυργάκης,ό.π.σελ.99

²⁵³ ΣτΕ 3851/2005

²⁵⁴ Πυργάκης,ό.π. σελ.122 και ΣτΕ 2299/2016, 3182/2013, 3606/1971

Άμεσο

Το έννομο συμφέρον πέρα από προσωπικό θα πρέπει να είναι και άμεσο. Δεν αρκείται στην σύνδεση απλώς με το πρόσωπο του αιτούντος, αλλά θα πρέπει να συνδέεται απευθείας μ' αυτό²⁵⁵ και όχι αντανakλαστικά²⁵⁶. Άμεσο δηλαδή είναι το συμφέρον το οποίο προκαλεί στον αιτούντα, ευθέως άμεση βλάβη από την προσβαλλόμενη πράξη ή παράλειψη, χωρίς να παρεμβάλλεται το συμφέρον τρίτου²⁵⁷.

Όσο αφορά τα τρίτα πρόσωπα αυτά θεμελιώνουν άμεσο έννομο συμφέρον για αίτηση ακύρωσης πράξης, μόνο όταν αποδεικνύουν την σχέση τους με την προσβαλλόμενη πράξη, καθώς και την ζημία που υφίστανται²⁵⁸. Όπως για παράδειγμα μία ΑΕΠΟ η οποία εγκρίνει την κατασκευή εργοστασίου, ανταγωνιστής τρίτος, θα έχει άμεσο συμφέρον να προσβάλει την πράξη αυτή. Νομολογιακά τόσο το ΣτΕ όσο και το Ανώτατο της Κύπρου, έχουν αναγνωρίσει την ύπαρξη άμεσου συμφέροντος σε ανταγωνιστές²⁵⁹.

Ενεστώς

Δικαστική προστασία, δίνεται όταν η ανάγκη για προστασία δεν ανάγεται σε ενδεχόμενη εξέλιξη, αλλά θεμελιώνεται βάση γεγονότων του παρόντος²⁶⁰.

Για το λόγο αυτό, το έννομο συμφέρον θα πρέπει να είναι ενεστώς ή υπαρκτό²⁶¹. Να υπάρχει δηλαδή όταν περατώνεται η διοικητική πράξη²⁶² κατά την υποβολή της αίτησης ακύρωσης και κατά την συζήτηση αυτής²⁶³.

Ενεστώς δηλαδή είναι το συμφέρον, όταν στηρίζεται σε υπάρχουσα κατά το χρόνο άσκησης της αίτησης ακύρωσης πράξης ή αμέσως μετά από αυτή.²⁶⁴ Το έννομο συμφέρον μπορεί να είναι αμέσως επικείμενο.²⁶⁵ Αντιθέτως όταν το συμφέρον είναι μελλοντικό ή ενδεχόμενο²⁶⁶ ή αόριστο ή προσδοκώμενο δεν θεμελιώνεται έννομο συμφέρον²⁶⁷. Όσο αφορά τις κανονιστικές πράξεις, άμεσο και ενεστώς είναι το συμφέρον από την έναρξη ισχύς των πράξεων αυτών²⁶⁸.

²⁵⁵ Σιούτη,ό.π., σελ. 130 επ., και Σπηλιωτόπουλος, ό.π σελ.477-478

²⁵⁶ Πυργάκης,ό.π σελ.232

²⁵⁷ ΣτΕ 963/1964, Μιχαήλ Δημητριάδης,ν. Κυπριακή Δημοκρατία (2001) 3 ΑΑΔ 868 15 Οκτωβρίου, 2001, και Σωματείο "Φίλοι Του Ακάμα" Και Άλλοι ν. Κυπριακή Δημοκρατία (1998) 4 ΑΑΔ 767 16 Σεπτεμβρίου, 1998, Πυργάκης, ό.π. σελ. 233 οποίος παραπέμπει Δεληκωστόπουλος, ό.π σελ.338,

²⁵⁸ Πυργάκηςό.π. σελ,232

²⁵⁹ ΣτΕ 396/2006 και Ανώτατο Δικαστήριο Κύπρου απόφαση, Grangwood Trading Ltd. κ.α. ν. Υπεραγοράς Χρ. Θεοδώρου Λτδ κ.α. (2006) 3 Α.Α.Δ. 329

²⁶⁰ Πυργάκης,ό.π, σελ. 260 όπου παραπέμπει σε Δεληκωστόπουλος, ό.π, σελ 339

²⁶¹ Σιούτη, ό.π., σελ.157 επ

²⁶² ΣτΕ 95/2017 Ολ, Γεωργίου και άλλοι ν. Ματθαίου Παναγή και άλλων (1997) 3 Α.Α.Δ. 81)

²⁶³ ΣτΕ 438,880,1184/2016

²⁶⁴ ΣτΕ 2162/1968

²⁶⁵ Ιακώβου Νικόλαος κ.α. ν. Κυπριακής Δημοκρατίας, αρ. υπόθεσης: 750/2012, 9/6/2015

²⁶⁶ ΣτΕ 95/2017 Ολ

²⁶⁷ ΣτΕ 4391/2011

²⁶⁸ ΣτΕ 95/2017 Ολ.

Στις περιβαλλοντικές διαφορές έννομο συμφέρον θεμελιώνεται ακόμη και όταν υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις πιθανής περιβαλλοντικής βλάβης²⁶⁹ ανεπανόρθωτης ή δυσμενώς επανορθώσιμης.

Έννομο Συμφέρον – Κύπρος

Όπως έχει αναφερθεί στο άρθρο 146.2 του Συντάγματος η Κυπριακή έννομη τάξη ρυθμίζει το δικαίωμα για αμφισβήτηση διοικητικής πράξης ή παράλειψης²⁷⁰. Όπως και στην ελληνική έννομη τάξη, έτσι και στην κυπριακή το έννομο συμφέρον θα πρέπει να είναι ενεστώς, άμεσο²⁷¹ και προσωπικό²⁷². Σύμφωνα με την νομολογία του Ανώτατου Δικαστηρίου, θα πρέπει να υπάρχει μια αδιάσπαστη αιτιολογική αλυσίδα μεταξύ της πράξης και του προσβαλλόμενου συμφέροντος²⁷³.

Για να θεωρηθεί ενεστώς το συμφέρον σύμφωνα με την νομολογία του Ανώτατου Δικαστηρίου, θα πρέπει η επερχόμενη βλάβη να αποδεικνύεται με βεβαιότητα είτε ότι υφίσταται, είτε ότι θα υπάρξει στο άμεσο μέλλον, προκειμένου να τεκμηριωθεί η ύπαρξη ενστώτος έννομου συμφέροντος. Θα πρέπει δηλαδή να είναι βέβαιο ότι θα υπάρξουν αρνητικές συνέπειες²⁷⁴.

Οικονομικό συμφέρον

Τόσο η νομολογία του ΣτΕ όσο και του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Κύπρου έχουν αναγνωρίσει έννομο συμφέρον σε ανταγωνιστές να ζητήσουν την ακύρωση διοικητικής πράξης η οποία αφορά τρίτον-ανταγωνιστή τους²⁷⁵. Ο απλώς χαρακτηρισμός ανταγωνιστή δεν είναι αρκετός για να αναγνωριστεί συμφέρον²⁷⁶.

Λαϊκή αγωγή

Η λαϊκή αγωγή (actio popularis) αποτελεί θεσμό του ρωμαϊκού δικαίου²⁷⁷. Σύμφωνα μ' αυτή, το δικαίωμα για άσκηση αίτησης ακύρωσης ανήκει σε οποιονδήποτε επιδιώκει την προστασία ενός γενικού συμφέροντος, όπως για παράδειγμα την προστασία της κοινής χρήσης ενός πάρκου ή για την προστασία του περιβάλλοντος γενικότερα²⁷⁸. Η σύνδεση του ακυρωτικού ελέγχου με την τήρηση της αρχής της νομιμότητας και του δημόσιου

²⁶⁹ ΣτΕ 2315/2008, 2170/2006, και Ανώτατο Δικαστήριο Κύπρου υπόθεση, Σοφούλλα ν. Κυπριακή Δημοκρατία (1996) 3 ΑΑΔ 73 29 Φεβρουαρίου,

²⁷⁰ Ι. Χατζηγιάννη, ό.π

²⁷¹ ΜΙΧΑΗΛ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ, ν. Κυπριακή Δημοκρατία

²⁷² ΜΙΧΑΗΛ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ, ν. Κυπριακή Δημοκρατία (2001) 3 ΑΑΔ 868 15 Οκτωβρίου, 2001

²⁷³ Pitsillos v. C.B.C (1982) 3 CLR 208)

²⁷⁴ Χατζηγιάννη, ό.π.

²⁷⁵ ²⁷⁵ ΣτΕ 396/2006 και Ανώτατο Δικαστήριο Κύπρου απόφαση, Grangwood Trading Ltd. κ.α. ν. Υπεραγοράς Χρ. Θεοδώρου Λτδ κ.α. (2006) 3 Α.Α.Δ. 329

²⁷⁶ Μαρία Παφίτη Λτδ κ.α. ν. Δήμου Πόλης Χρυσοχούς κ.α.

²⁷⁷ Πυργάκης, ό.π. σελ.8

²⁷⁸ Στασινόπουλο, Δίκαιον των Διοικητικών Διαφορών, σελ. 116

συμφέροντος, συνηγορούν υπέρ της παραδοχής ότι η αίτηση ακύρωσης θα πρέπει να προσομοιάσει με τη λαϊκή αγωγή²⁷⁹.

Η αποδοχή όμως μιας λαϊκής αγωγής θα δημιουργούσε μεγαλύτερα προβλήματα. Καταρχήν ο έλεγχος νομιμότητας δεν αποκλείει την επίδραση των εννόμων συμφερόντων στη διαμόρφωση των νομικών καταστάσεων, καθώς αυτά αποτελούν αντικείμενο προστασίας²⁸⁰.

Επίσης αν γινόταν δεκτή μια *actio popularis* η εκτελεστική εξουσία θα καθίστατο εκτεθειμένη σε ένα «αόρατο διαρκή και διάχυτο ευθύ λαϊκό έλεγχο»²⁸¹ ο οποίος θα καθιστούσε την διοικητική δράση αναποτελεσματική και αυτό γιατί θα ερχόταν σε αντίθεση με την αρχή της συνέχειας του Κράτους²⁸² αλλά και με την αρχή τεκμηρίου της νομιμότητας των διοικητικών πράξεων²⁸³.

Τρίτο μια τέτοια δυνατότητα θα προκαλούσε προβλήματα και στην δικαστική εξουσία, καθώς θα δυσχέραινε την παροχή προστασίας. Κι' αυτό γιατί τα δικαστήρια θα κατακλύζονταν από αιτήσεις ακύρωσης επί παντός θεμάτων, ακόμη και για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας²⁸⁴ ή ακόμη και για λόγους εκδικητικούς ή και «δονκιχωτισμού». Για τους λόγους αυτούς η απαίτηση για ύπαρξη προσωπικού εννόμου συμφέροντος δικαιολογείται και για λόγους σκοπιμότητας, ώστε να αποφευχθούν ανώφελες δίκες²⁸⁵. Με τον τρόπο αυτό προστατεύονται τα δικαστήρια από ένα καταιγισμό υποθέσεων που θα τα καθιστούσε εγκλωβισμένα να απονέμουν δικαιοσύνη. Τέλος, η συνδρομή εννόμου συμφέροντος οριοθετεί την διαφορά στην οποία υποβάλλεται ενώπιον του δικαστή και έτσι δεν τον καθιστά σε ρόλο γνωμοδοτικού οργάνου²⁸⁶. Έτσι η ακυρωτική δίκη παραμένει κλειστή σε όποιον επικαλείται το κοινό ενδιαφέρον²⁸⁷ για την τήρηση της αρχής της νομιμότητας ή του νόμου²⁸⁸.

Περιβαλλοντική Ζημία

Όταν ένα έννομο αγαθό απειλείται ή παραβιάζεται, τότε ο πολίτης μπορεί να επιδιώξει δικαστικά την προστασία. Στην περιβαλλοντική δίκη, η φύση του εννόμου αγαθού είναι τέτοια η οποία δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο για ύπαρξη μονάχα προσωπικού έννομου αγαθού, αλλά για ενός συλλογικού αγαθού «κοινού» σε όλους ή κοινόχρηστο και για το οποίο υφίσταται ένα δικαίωμα χρήσης και απόλαυσης εκ μέρους όλων. Υπ' αυτή την άποψη το δικαίωμα στον περιβάλλον χαρακτηρίζεται ως υπερατομικό κοινωνικό δικαίωμα. Η περιβαλλοντική ζημία θίγει όλους τους ανθρώπους και ειδικότερα αυτούς που ανήκουν σε μια συγκεκριμένη τοπική εγγύτητα με την βλάβη²⁸⁹. Για τον ορισμό του περιβάλλοντος

²⁷⁹ Πυργάκης, ό.π. σελ.9

²⁸⁰ Πυργάκης, ό.π. σελ.9

²⁸¹ Μουκίου, ΘΠΔΔ 2016, σελ. 731 επ.

²⁸² Πυργάκης, ό.π. σελ.9

²⁸³ Μουκίου, ΘΠΔΔ 2016, σελ. 732 και 733

²⁸⁴ Πυργάκης, ό.π. σελ.9

²⁸⁵ ΣτΕ 2533/2009

²⁸⁶ Πυργάκης, ό.π. σελ.9

²⁸⁷ ΣτΕ 376/2009

²⁸⁸ ΣτΕ 1898/2016, 2458/2010

²⁸⁹ Γλυκερία Π. Σιούτη, Εγχειρίδιο δίκαιο περιβάλλοντος, εκδόσεις Σάκκουλας, Δ' έκδοση, 2022, σελ.129

ακολουθούνται δύο προσεγγίσεις, ομοίως και για τον προσδιορισμό της ζημίας σ' αυτό. Αφενός αυτή της ανθρωποκεντρικής όπου στόχος της είναι ο ίδιος ο άνθρωπος και τα έννομα αγαθά όπως η ζωή, υγεία, ο ζωτικός χώρος των ατόμων και τα οικονομικά του συμφέροντα²⁹⁰, αφετέρου η οικοκεντρική η οποία έχει ως επίκεντρο την ίδια την φύση²⁹¹. Όπως αναφέρεται και στην Πράσινη Βίβλο «ένας ορισμός της περιβαλλοντικής ζημίας είναι θεμελιώδους σημασίας» γιατί βάση αυτού θα γίνει η σύνδεση του παραδεκτού της αίτησης ακύρωσης με την προσβολή περιβαλλοντικών αγαθών και κατ' επέκταση θα προσδιοριστεί το έννομο συμφέρον του αιτούντος δικαστικής προστασίας.

Στην Ευρωπαϊκή έννομη τάξη θεσπίστηκαν οδηγίες οι οποίες περιέχουν την έννοια της ζημίας. Η οδηγία 2004/34/EK η οποία μεταφέρθηκε στο εσωτερικό δίκαιο της Κύπρου με τον νόμο 189 (1)/ 2007 και στην Ελλάδα με το ΠΔ 148/2009. Η εν λόγω οδηγία καλύπτει τις ζημίες στα είδη και στους οικοτόπους του Δικτύου «Natura». Η οδηγία δεν καλύπτει κάθε είδους ζημία, αλλά μόνο εκείνη που επιφέρει μετρήσιμη δυσμενή μεταβολή, και οι επιπτώσεις της είναι σημαντικές. Η έννοια της ζημίας, ως μια γενική έννοια, νοείται από την οδηγία ως «η μετρήσιμη δυσμενής μεταβολή φυσικού πόρου ή η μετρήσιμη υποβάθμιση συνδεδεμένης με φυσικό πόρο, που μπορεί να επέλθει άμεσα ή έμμεσα». Ο προσδιορισμός λοιπόν της ζημίας αυτής, πρέπει να γίνεται με βάση επιστημονικά τεκμήρια.

Όπως γίνεται αντιληπτό, η φύση του περιβαλλοντικού αγαθού είναι τέτοια, όπου οι επιπτώσεις από μια επέμβαση σ' αυτό, και κατ' επέκταση η ζημία η οποία ενδέχεται να προκύψει, μπορεί να είναι δύσκολο να προσδιοριστεί εξ' αρχής, και αυτό γιατί μπορεί αυτή να εμφανιστεί για πρώτη φορά σε μεταγενέστερο σημείο από την επέμβαση. Για τον λόγο αυτό ως προς τον προσδιορισμό της ζημίας στο περιβαλλοντικό δίκαιο έχουν αναπτυχθεί δύο θεμελιώδεις περιβαλλοντικές αρχές, οι οποίες μας βοηθούν στον προσδιορισμό της και κατ' επέκταση στη θεμελίωση του εννόμου συμφέροντος. Η αρχή της πρόληψης και η αρχή της προφύλαξης, οι οποίες αφενός προβλέπονται ρητώς στο πρωτογενές δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο άρθρο 191 της ΣΛΕΕ και αφετέρου σε όλη την νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του Συμβουλίου της Επικρατείας καθώς και του Ανώτατου Δικαστηρίου της Κύπρου.

Αρχή της πρόληψης

Οι περιβαλλοντικές ζημίες όταν επέλθουν είναι δυσχερώς επανορθώσιμες. Η αρχή της πρόληψης λοιπόν, απαιτεί, τα προστατευτικά μέτρα να λαμβάνονται προληπτικώς²⁹². Η αρχή αυτή έχει Ενωσιακή προέλευση, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 191 ΣΛΕΕ, στην Αρχή 21 της Διακήρυξης της Στοκχόλμης και στην Αρχή 11 της Διακήρυξης του Ρίο, ενώ σε διεθνές επίπεδο ανάγεται σε διεθνές εθνικό δίκαιο. Η αρχή αυτή χρησιμοποιήθηκε από το ΔΕΕ στην απόφαση Peralta, η οποία αφορούσε νομοθεσία κράτους μέλους η οποία απαγόρευε σε όλα τα πλοία την απόρριψη βλαβερών χημικών ουσιών τόσο στα χωρικά ύδατα, όσο και στα εσωτερικά και την ανοιχτή θάλασσα. Στην κατεύθυνση αυτή ομοίως και η νομολογία του ΣτΕ αναφέρει ότι η Πολιτεία υποχρεούται «να προστατεύσει το φυσικό

²⁹⁰ Γλυκερία Π. Σιούτη, ό.π. σελ. 10

²⁹¹ Ι. Καράκωστας, Περιβάλλον και αστικό δίκαιο, εκδ.Αντ. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 1986, σελ 23 επ.

²⁹² ΔΕΕ, Τ-339/16, Τ-352/16, Τ-391/16

περιβάλλον και να λαμβάνει ιδιαίτερα προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα δια την διαφύλαξίν του»²⁹³. Τα μέτρα αυτά όμως δεν μπορούν να μείνουν μόνο στο στάδιο της διοίκησης αλλά θα πρέπει να μπορούν να επιτευχθούν μέσω της δικαστικής προστασίας,²⁹⁴ η οποία για να καταστεί αποτελεσματική θα πρέπει να αρκείται στην πιθανολόγηση επέλευσης της βλάβης.

Για την επίτευξη της περιβαλλοντικής προστασίας, απαιτείται η μετάθεση της προστασίας να γίνει σε εγγύτερο χρονικό σημείο, και τα μέτρα να ληφθούν πριν την επέλευση ενός οικολογικού κινδύνου ή μιας οικολογικής ζημίας ώστε τα περιβαλλοντικά αγαθά να προστατευτούν εγκαίρως²⁹⁵. Η αρχή της πρόληψης με άλλα λόγια προτάσσει την λήψη προ οικονομικών μέτρων, μειώνοντας με αυτό τον τρόπο τις πιθανότητες επέλευσης της βλάβης,²⁹⁶ υπό την προϋπόθεση ότι οι τεχνολογικοί κίνδυνοι είναι γνωστοί και μετρήσιμοι. Κατά μια γνώμη, βασίζεται στην «φέρουσα ικανότητα του οικοσυστήματος»²⁹⁷ την δυνατότητα δηλαδή του οικοσυστήματος να απορροφά ως ένα βαθμό τη ρύπανση, χωρίς να υπάρξει οποιαδήποτε βλάβη. Όταν λοιπόν θα πραγματοποιηθεί ένα έργο, μια δραστηριότητα στο περιβάλλον, αυτά εν τοις πράγμασι, ενδέχεται να το επηρεάσουν και να προκαλέσουν βλάβη σ' αυτό. Για να εξακριβωθεί η βλάβη αυτή, τα έργα, οι δραστηριότητες υποβάλλονται σε μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων και αν αυτά αποδειχθούν ότι δεν επηρεάζουν δυσμενώς το περιβάλλον υπόκεινται σε περιβαλλοντικούς όρους και κατόπιν λαμβάνουν διοικητική αδειοδότηση.

Αρχή προφύλαξης

Η αρχή της προφύλαξης, η οποία επεκτείνει και διευρύνει την αρχή της πρόληψης απαιτεί, τα προστατευτικά μέτρα να λαμβάνονται, ακόμη και όταν δεν υπάρχει πλήρης επιστημονική βεβαιότητα και απόδειξη για τις δυσμενείς περιβαλλοντικές συνέπειες μιας δραστηριότητας. Μεταθέτει στην ουσία το βάρος της επιστημονικής απόδειξης για την μη ύπαρξη κινδύνου από αυτούς που επιθυμούν την ανακοπή του έργου σε αυτούς που επιθυμούν να το αρχίσουν²⁹⁸. Η αρχή της προφύλαξης λοιπόν, αρκείται στην ύπαρξη σοβαρών ενδείξεων για πιθανές περιβαλλοντικές βλάβες²⁹⁹. Ακόμη και όταν επέλθει η βλάβη, η αρχή αυτή καθιστά υπεύθυνο και αυτό που όφειλε να αμφιβάλλει, ενώ με την απειλή και μόνο είναι δυνατή η θεμελίωση αστικής ευθύνης³⁰⁰. Η αρχή της προφύλαξης επαναδιατυπώθηκε όταν ανέκυψε σε Ευρωπαϊκό επίπεδο το ζήτημα της σπογγώδους εγκεφαλοπάθειας και διάθεση γενετικά μεταλλαγμένου καλαμποκιού³⁰¹. Για το λόγο αυτή η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διατύπωσε ότι, «μπορεί να γίνει επίκληση της αρχής της προφύλαξης, όταν τα δυνητικώς επικίνδυνα αποτελέσματα ενός φαινομένου, ενός προϊόντος ή μιας διεργασίας έχουν προσδιοριστεί μέσω επιστημονικής και αντικειμενικής αξιολόγησης, αλλά η αξιολόγηση αυτή δεν επιτρέπει να

²⁹³ ΣτΕ 2759/94, 860/98

²⁹⁴ Γλυκερία Π. Σιούτη, ό.π. σελ. 131

²⁹⁵ Π.Γαλάνης, Ευρωπαϊκό Δίκαιο του Περιβάλλοντος, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2023, σελ.67

²⁹⁶ Υπόθεση HE, Trail Smelter arbitration (US v. Canada 1939

²⁹⁷ I. Goklany, The Precautionary Principle: A critical Appraisal of Environmental Risk Assessment, Washington, Cato institute, 2001

²⁹⁸ Γαλάνης,ό.π. σελ.69

²⁹⁹ Γλυκερία Π. Σιούτη, ό.π., σελ. 131

³⁰⁰ Γαλάνης,ό.π. σελ.69

³⁰¹ I. Καράκωστας, ό.π. 2006 σελ.39

προσδιοριστεί ο κίνδυνος με επαρκή βεβαιότητα»³⁰². Κατά το άρθρο 5 του γαλλικού κώδικα περιβάλλοντος, η αρχή της προφύλαξης ορίζεται ως «Η επέλευση ζημιάς, αν και αβέβαιη με βάση τις επιστημονικές γνώσεις, μπορεί να βλάψει σοβαρά και αμετακλήτως το περιβάλλον, τότε οι δημόσιες αρχές μεριμνούν ώστε, κατ'εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης, να λάβουν μέτρα προσωρινά και ανάλογα προκειμένου να αποτραπεί η επέλευση της ζημιάς και να θέσουν σε εφαρμογή διαδικασίες αξιολόγησης των ενεχόμενων κινδύνων».

Η αρχή της προφύλαξης, αποτελεί μια θεωρία γερμανικής προέλευσης του «όσο-τόσο», κατά την οποία όσο μεγαλύτερη είναι η επαπειλούμενη ζημία και η αβεβαιότητα από επιστημονικής άποψης, σχετικά με τον ενδεχόμενο κίνδυνο, τόσο χαμηλότερο πρέπει να είναι το όριο του νομικά ανεκτού ορίου κινδύνου ή διαφορετικά, όσο μεγαλύτερη είναι η σημασία του εννόμου αγαθού, τόσο μικρότερος απαιτείται να είναι ο βαθμός πιθανότητας επέλευσης του κινδύνου³⁰³. Η εν λόγω αρχή διατυπώθηκε για πρώτη φορά το 1972, στην τελική δήλωση της διάσκεψης της Στοκχόλμης. Στο Ενωσιακό δίκαιο κατοχυρώθηκε με την Συνθήκη του Μάαστριχτ στο άρθρο 130P παρ.2 και ήδη νέο άρθρο 191 παρ. 2 ΣΛΕΕ, όπως επίσης σε διάφορα διεθνή κείμενα, όπως η Διακήρυξη του Ρίο 1992, στη σύμβαση OSPAR, Πρωτόκολλο στη Σύμβαση της Βαρκελώνης για την Προστασία της Μεσογειακής Θάλασσας, κ.ά. Τέλος η αρχή αυτή συνάγεται σιωπηρώς από το άρθρο 24 παρ.1 Συντ. της Ελλάδος σύμφωνα με το οποίο το «Το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα» για την προστασία του περιβάλλοντος.³⁰⁴ Η αρχή αυτή εφαρμόζεται και από το Δικαστήριο της Ένωσης³⁰⁵, το οποίο δέχεται ότι, όταν υφίστανται επιστημονικές αμφιβολίες ως προς την ύπαρξη ή την σημασία των κινδύνων για την υγεία του ανθρώπου, τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οφείλουν να λαμβάνουν μέτρα προστασίας, χωρίς να απαιτείται να αποδειχθεί πλήρως η ύπαρξη και η σοβαρότητα των εν λόγω κινδύνων³⁰⁶.

Οι δύο αυτές αρχές αποτελούν τα βασικά εργαλεία της περιβαλλοντικής προστασίας, όσο αφορά την πρόβλεψη της βλάβης³⁰⁷, η οποία είναι απαραίτητη να προσδιοριστεί αν όχι επακριβώς πάντως αρκεί μια πιθανολόγηση αυτής προκειμένου να τεκμηριωθεί το έννομο συμφέρον του αιτούντος δικαστικής προστασίας. Κι αυτή η πιθανολόγηση μας αρκεί, γιατί σε πολλές των περιπτώσεων το κενό το οποίο παρατηρείται στην επιστημονική έρευνα και στην τεχνολογική ανάπτυξη είναι τέτοιο, που δύσκολα μπορεί να υπολογιστεί με πάσα αμφιβολία η ζημία η οποία θα προκύψει, γιατί η τεχνολογία εξελίσσεται με ραγδαίους ρυθμούς την ίδια στιγμή που οι εκτιμήσεις των συνεπειών όπου ενδέχεται να επιφέρουν αυτές, έχουν μάλλον παρακολουθητικό χαρακτήρα σε αρκετές των περιπτώσεων.

Όπως γίνεται αντιληπτό η αρχή της πρόληψης αφορά ένα προγενέστερο στάδιο του δικαίου του περιβάλλοντος, το οποίο έχει αποτρεπτικό χαρακτήρα και στηρίζεται στην λήψη μόνο αρνητικών μέτρων, κυρίως μέσω απαγορεύσεων δραστηριοτήτων οι οποίες είναι επικίνδυνες για το περιβάλλον³⁰⁸. Αντιθέτως η αρχή της προφύλαξης επιβάλλει να λαμβάνονται θετικά μέτρα ή απαγορεύσεις, κατά μιας δραστηριότητας ακόμη και όταν υπάρχει επιστημονική

³⁰² Ανακοίνωση της Επιτροπής της 2ας Φεβρουαρίου 2000 COM (2000) 1, για την προσφυγή στην αρχή της προφύλαξης

³⁰³ Ευαγγελία Κουτούπα-Ρεγκάκου Δίκαιο του περιβάλλοντος, εκδόσεις Σάκκουλας, 2005 σελ.49

³⁰⁴ Ι. Καράκωστας,ό.π. 2006 σελ. 39

³⁰⁵ ΔΕΕ, C-331/88, C-6/99, C-473/19,C-162/21

³⁰⁶ ΔΕΕ, C-180/96, T-199/96

³⁰⁷ Γλυκερία Π. Σιούτη, ό.π.σελ.129

³⁰⁸ Ι. Καράκωστας,ό.π. σελ. 39

αβεβαιότητα ως προς την επικινδυνότητα της εκάστοτε δραστηριότητας³⁰⁹. Και οι δύο αρχές επιβάλλουν, μεταξύ άλλων την αναστολή εκτέλεσης των διοικητικών πράξεων, οι οποίες εκδόθηκαν, εφόσον συντρέχει σοβαρός κίνδυνος υποβάθμισης ή καταστροφής περιβαλλοντικών αγαθών από την εκτέλεση τους και συγχρόνως η αίτηση ακύρωσης δεν είναι απαράδεκτη ή προδήλως αβάσιμη³¹⁰. Αντιστρόφως ανάλογα οι αρχές αυτές επιβάλλουν, να απορριφθεί αίτηση παροχής προσωρινής δικαστικής προστασίας, αν αυτό επιβάλλεται για την προστασία του περιβάλλοντος.

Για το λόγο ότι είναι έννοιες αόριστες απαιτείται η ύπαρξη εγγύτητας μεταξύ του κινδύνου και της βλάβης η οποία αρκείται στο στάδιο της πιθανότητας. Σύμφωνα με ανακοίνωση της Ευρωπαϊκή Επιτροπής³¹¹, η αρχή της προφύλαξης οφείλει να λαμβάνει υπόψιν της επιστημονικά στοιχεία καθώς και να ορίζει το επιθυμητό επίπεδο προστασίας, ώστε να μην είναι μια αόριστα έννοια. Επομένως η αρχή αυτή πρέπει να βασίζεται σε μια όσο το δυνατό πληρέστερη επιστημονικά αξιολόγηση³¹², η οποία θα λαμβάνει και στο στάδιο του σχεδιασμού προληπτικά μέτρα. Η αξιολόγηση των κινδύνων πρέπει να γίνεται από εμπειρογνώμονες, οι οποίοι οφείλουν να λαμβάνουν τις αποφάσεις τους, στηριγμένοι στα καλύτερα διαθέσιμα επιστημονικά δεδομένων που υπάρχουν μέχρι εκείνη τη στιγμή και να στηρίζονται στα πλέον πρόσφατα αποτελέσματα της διεθνούς έρευνας³¹³. Έτσι σύμφωνα και με το ΔΕΕ τα όργανα της Ένωσης, δεν πρέπει να αποσκοπούν στην εξασφάλιση ενός μηδενικού κινδύνου, αλλά στην διασφάλιση ενός υψηλού επιπέδου προστασίας³¹⁴.

Το έννομο συμφέρον στην περιβαλλοντική δίκη

Το έννομο συμφέρον διαδραματίζει καίρια θέση στη διοικητική δίκη, και ειδικότερα στην ακυρωτική όπου θεωρείται η «σπουδαιότερη υποκειμενική προϋπόθεση του παραδεκτού»³¹⁵. Βάσει αυτού παρέχεται το δικαίωμα στο ενδιαφερόμενο πρόσωπο φυσικό ή νομικό να ζητήσει δικαστική προστασία, προκειμένου να ανατρέψει την προσβολή του περιβάλλοντος και των δικαιωμάτων που συνδέονται μ' αυτό.

Στην διοικητική δίκη όπως έχει αναφερθεί τα στοιχεία του έννομου συμφέροντος απαντώνται μέσα από το τρίπτυχο της βλάβης, η οποία πρέπει να είναι άμεση, προσωπική και ενεστώτα. Το έννομο αγαθό σε μια τέτοια περίπτωση είναι εύκολο να το προσδιορίσουμε, γιατί τα στοιχεία αυτά είναι εύκολα να προσδιοριστούν. Στην περιβαλλοντική δίκη όμως, το προστατευόμενο έννομο αγαθό είναι ιδιαίτερο λόγω της ίδιας της φύσης, και η βλάβη συνήθως είναι μη επανορθώσιμη και δυσχερώς προσδιορίσιμη και αν όχι και αδύνατο να προσδιοριστεί επακριβώς γιατί οι επιπτώσεις αυτής μπορεί να μην διαφαίνονται άμεσα. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να υπάρχει μια χαλάρωση των στοιχείων αυτών³¹⁶. Αυτό απαιτούν

³⁰⁹ Ι. Καράκωστας, 2006 σελ.40

³¹⁰ Γ. Παπαδημητρίου, Το περιβαλλοντικό Σύνταγμα. Θεμελίωση, περιεχόμενο και λειτουργία, Νόμος και Φύση, τ.1 (1994), 374 επ., Α. Παπακωνσταντίνου, Το περιβαλλοντικό Σύνταγμα – Σύγχρονες πτυχές, ΠερΔικ 3/2011

³¹¹ Ευαγγελία Κουτούπα-Ρεγκάκου ό.π σελ.50

³¹² Ευαγγελία Κουτούπα-Ρεγκάκου ό.π. σελ.51

³¹³ Ευαγγελία Κουτούπα-Ρεγκάκου ό.π. σελ.51

³¹⁴ ΔΕΚ C-284/95

³¹⁵ Πυργάκης, ό.π. πρόλογος

³¹⁶ Γλυκερία Π. Σιούτη, ό.π. σελ.130

εξάλλου και οι βασικές αρχές της περιβαλλοντικής προστασίας, η αρχή της πρόληψης και η αρχή της προφύλαξης.

Θα ήταν ασύμφωνο και αναποτελεσματικό να ζητάμε τις ίδιες ακριβώς προϋποθέσεις σε πράγματα τα οποία διαφέρουν.

Τα όρια της διεύρυνσης

Με την διεύρυνση του εννόμου συμφέροντος στις περιβαλλοντικές διαφορές, εξασφαλίζεται αποτελεσματικότερα η προστασία του περιβάλλοντος. Η διεύρυνση αυτή όμως μέχρι ποιου σημείου μπορεί να φτάσει; Ποια είναι τα όρια της; Μπορούν να προσδιοριστούν;

Η προστασία του περιβάλλοντος για να καταστεί αποτελεσματική θα πρέπει να είναι συλλογική, και ως εκ τούτου έννομο συμφέρον θα πρέπει να αναγνωρίζεται τόσο σε φυσικά όσο και σε νομικά πρόσωπα. Και αυτό γιατί η συλλογική μορφή οργάνωσης είναι ο αποτελεσματικότερος τρόπος ικανοποίησης των περιβαλλοντικών αναγκών, ενώ αν τα υποκείμενα του δικαιώματος επί του περιβάλλοντος ήταν μόνο τα άτομα και όχι και τα νομικά πρόσωπα τότε, η προστασία θα ήταν ανεπαρκής³¹⁷.

Η νομολογία του ΣτΕ διευρύνει το έννομο συμφέρον σε βαθμό που θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι προσεγγίζει τα όρια της λαϊκής αγωγής σε μερικές των περιπτώσεων³¹⁸. Η διεύρυνση όμως αυτή είναι απαραίτητη να γίνει γιατί όπως αναφέρει ο δικαστής του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Κύπρου Φρίξος Νικολαΐδης σχετικά με τα νομικά πρόσωπα “*Αν δεν αναγνωριζόταν σε οικολογικές οργανώσεις έννομο συμφέρον για προσβολή πράξεων δυσμενών προς το περιβάλλον, η επιτυχία των σκοπών για τους οποίους ιδρύονται θα ήταν αμφίβολη και οι δραστηριότητες τους θα περιοριζόνταν σε εκδηλώσεις και διαδηλώσεις. Η αναγνώριση δικαιώματος προσφυγής στη δικαιοσύνη παρέχει ένα ισχυρό όπλο για την υλοποίηση των στόχων τέτοιων οργανώσεων*”³¹⁹.

Τα όρια της διεύρυνσης ώστε να μην οδηγηθούμε σε μια λαϊκή αγωγή διαφέρουν ανάλογα με το αν την αίτηση ακύρωσης την κάνει φυσικό ή νομικό πρόσωπο.

Φυσικά πρόσωπα

Ελλάδα

Το πρόσωπο, το οποίο συνδέεται με μια έννομη σχέση με τον χώρο όπου συντελείται η βλάβη, έχει δικαίωμα να προσβάλει την πράξη ή την παράλειψη που δημιουργεί αυτή τη βλάβη³²⁰. Οι συνέπειες μιας περιβαλλοντικής βλάβης όμως, δεν περιορίζονται μόνο στο σημείο όπου αυτή συντελέστηκε, αλλά επεκτείνονται σε έναν ευρύτερο χώρο. Όσο

³¹⁷ Σωματείο «Φίλοι του Ακάμα» κατά Κυπριακής Δημοκρατίας (1998) 4 ΑΑΔ 767

³¹⁸ Σιούτη,ό.π σελ.143

³¹⁹ Φίλοι του Ακάμα κατά Κυπριακής Δημοκρατίας Υπόθεση 359/96

³²⁰ Σιούτη,ό.π σελ.132

επεκτείνεται αυτή, τόσο διευρύνεται και το έννομο συμφέρον των προσώπων να ζητήσουν δικαστικώς προστασία για αποτροπή της βλάβης ή άρση αυτής³²¹.

Έτσι η νομολογία του ΣτΕ δέχθηκε εξ αρχής μια διευρυμένη έννοια του εννόμου συμφέροντος σε θέματα που αφορούν το περιβάλλον. Η διεύρυνση αυτή, αν και σε μερικές των περιπτώσεων μπορεί να έφτασε στα όρια της λαϊκής αγωγής, δεν οδηγήθηκε ποτέ σ' αυτή γιατί το δικαστήριο δεν αρκέστηκε ποτέ στην ιδιότητα του πολίτη για την παραδεκτή άσκηση της αίτησης ακύρωσης³²². Αυτό το οποίο αξιολογεί για την αναγνώριση εννόμου συμφέροντος, είναι η οικολογική γειτνίαση και η ιδιότητα του γείτονα ή του όμορου ιδιοκτήτη ή γενικότερα του περίοικου σε σχέση με την βλάβη³²³.

Έτσι ο Έλληνας δικαστής, αναγνώρισε από πολύ νωρίς έννομο συμφέρον σε κάτοικους και δημότες μιας περιοχής να προσβάλουν πράξη η οποία θίγει το περιβάλλον της περιοχής τους³²⁴. Ανάλογο δικαίωμα αναγνώρισε και σε κάτοικους γειτονικής περιοχής³²⁵ καθώς και σε περίοικους³²⁶ οι οποίοι δύναται να ζητήσουν την ακύρωση της πράξης τροποποίησης του ρυμοτομικού σχεδίου της περιοχής όπου διαμένουν. Έννομο συμφέρον έχει αναγνωριστεί επίσης και σε ιδιοκτήτες παράπλευρου ακινήτου³²⁷ για ακύρωση περιβαλλοντικών όρων όπως και ακύρωση διοικητικής πράξης που δίνει άδεια λειτουργίας σε εγκαταστάσεις οι οποίες ρυπαίνουν το περιβάλλον³²⁸. Πέρα απ' αυτές τις περιπτώσεις έννομο συμφέρον αναγνωρίστηκε και στις περιπτώσεις που τα άτομα, είχαν απλώς την εξοχική τους κατοικία σε περιοχές που είχαν υποστεί βλάβη³²⁹.

Η νομολογία του ΣτΕ μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του '90 ερμήνευε την περιβαλλοντική βλάβη κυρίως ως μια βλάβη η οποία συντελείται και επηρεάζει τους πολίτες οι οποίοι κατοικούν εντός του δήμου ή της κοινότητας όπου συντελείται η βλάβη³³⁰. Έτσι, στα φυσικά πρόσωπα αναγνωριζόταν έννομο συμφέρον για προσβολές του περιβάλλοντος. Η δεκαετία του '90 όμως ήταν καθοριστική για την διεύρυνση του εννόμου συμφέροντος σε περιβαλλοντικά ζητήματα. Κατά την δεκαετία αυτή, το Ε' Τμήμα του ΣτΕ επί προεδρίας του Μιχάλη Δεκλερή διαμόρφωσε πρωτοποριακή νομολογία σε Ευρωπαϊκό επίπεδο. Το δικαστήριο αντιλαμβανόμενο ότι η έκταση της οικολογικής βλάβης δεν μένει πάντα εντός των διοικητικών ορίων όπου αυτή συντελείται, αλλά είναι δυνατό αυτή να επεκταθεί, εξέτασε τις επιπτώσεις της βλάβης στο οικοσύστημα ευρύτερα. Έτσι, αναγνωρίστηκε έννομο συμφέρον³³¹ σε κάτοικο του κέντρου της Αθήνας, υπό την γενικότερη του ιδιότητα ως κατοίκου του λεκανοπεδίου Αττικής, να προσβάλει πράξεις οι οποίες εκχωρούσαν δάσος από τους πρόποδες του Πεντελικού όρους, καθώς και σε κάτοικο του Πειραιά να προσβάλει αποφάσεις που αφορούσαν την εγκατάσταση του Ολυμπιακού χωρίου στο Δήμο Αχαρνών,

³²¹ Σιούτη, ό.π. σελ.133

³²² Σιούτη, ό.π. σελ.132

³²³ Σιούτη, ό.π.σελ.132, όπως και Πυργάκης, ό.π.σελ.106

³²⁴ ΣτΕ 2233/79, 89/91, 2663, 4884/87, 376/88, 4766/95, 1682/2002

³²⁵ ΣτΕ 4576/77

³²⁶ ΣτΕ 1491/78, 930/82, 1322/89

³²⁷ ΣτΕ 370/2000

³²⁸ ΣτΕ 2249/79, 4996/86, 2498/92, 2242/94, ή της περιοχής γενικά (ΣτΕ 2233/79, 89/81, 2586/92

³²⁹ ΣτΕ 3047/80

³³⁰ Σιούτη, ό.π. σελ.133

³³¹ ΣτΕ 1157/91, και 2281/92 Ολομ., 2274/2000 Ολομ

σε δήμο δηλαδή ο οποίος δεν γειτνιάζει με τον προσφεύγοντα³³². Αντίστοιχο συμφέρον αναγνωρίστηκε σε κατοίκους γειτονικών δήμων, που εμπίπτουν στην ενιαία οικολογική ενότητα της ευρύτερης περιοχής της Θεσσαλονίκης για την προστασία δασικής έκτασης στην Κοινότητα Χορτιάτη³³³. Σε κάτοικο του Ψυχικού δε, αναγνωρίστηκε προσωπικό συμφέρον για την προσβολή της έγκρισης πολεοδομικής μελέτης στο Πόρτο Ράφτη αμφισβητώντας την ένταξη στο σχέδιο πόλης γεωργικής γης υψηλής παραγωγικότητας³³⁴.

Όπως γίνεται αντιληπτό ο Έλληνας δικαστής, από πολύ νωρίς αντιλήφθηκε την ιδιαιτερότητα του περιβαλλοντικού αγαθού και τον αντίκτυπο που μπορεί να έχει μια περιβαλλοντική βλάβη στον ιστό μιας ευρύτερης περιοχής και κατ'επέκταση στους ανθρώπους που διαμένουν σ' αυτή. Γιατί οι δυσμενείς για την οικολογική ισορροπία και την ποιότητα ζωής των κατοίκων συνέπειες, δεν τις υφίστανται μόνο οι άμεσα γειτνιαστές αυτής, αλλά και όσοι κατοικούν σε πιο μάκρυνες και υποβαθμισμένες περιοχές³³⁵.

Κύπρος

Όπως έχει αναφερθεί η νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου συνέδεσε τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις με την προσβολή άλλων συνταγματικών δικαιωμάτων θεμελιώνοντας με τον τρόπο αυτό έννομο συμφέρον στους αιτούντες την αίτηση ακύρωσης της πράξης. Ομοίως, αναγνωρίστηκε έννομο συμφέρον σε κάτοικους περιοχής με την ιδιότητα τους ως περίοικοι να προσβάλουν διοικητική πράξη που έδινε άδεια λειτουργείας λατομείου και υποβάθμιζε το φυσικό περιβάλλον της περιοχής όπου διέμεναν και κατ'επέκταση την ίδια τη ζωή τους³³⁶. Όπως επίσης και σε γειτνιάζοντες ιδιοκτήτες αναγνωρίστηκε έννομο συμφέρον να ζητήσουν ακύρωση οικοδομικής άδειας³³⁷. Στην υπόθεση Σοφούλλα κατά Κυπριακής Δημοκρατίας³³⁸ το δικαστήριο αναγνώρισε ότι φυσικό πρόσωπο έχει συμφέρον όχι μόνο ως όμορος κάτοικος αλλά και ως ιδιοκτήτης ακινήτου στο οποίο πιθανολογείται η επέλευση της βλάβης από την τροποποίηση των χρήσεων γης και την έγκριση οικοδομικής άδειας να ζητήσει την ακύρωση αυτής γιατί θα προκαλούσε οχληρία και θα μειωνόταν η οικονομική αξία της ιδιοκτησίας της, αναγνωρίζοντας ότι το συμφέρον δεν απαιτείται να είναι μόνο υλικό. Επίσης έννομο συμφέρον έχει αναγνωριστεί σε όμορους κάτοικους αλλά και σε γείτονες να ζητήσουν την ακύρωση οικοδομικής άδειας³³⁹ τονίζοντας ότι «*Το δικαίωμα της ζωής αναμφίβολα εκτείνεται στο δικαίωμα της προσωπικότητας. Κάθε άτομο δεν αποτελεί μόνο μια βιολογική μονάδα, αλλά μια προσωπικότητα που ζει και δρα μέσα στο περιβάλλον του. Η εξέλιξη της τεχνολογίας και ο τρόπος με τον οποίο κάθε δυσμενής αλλαγή του περιβάλλοντος μπορεί να επηρεάσει τη ζωή μας, ακόμα κι' αν η πηγή της μόλυνσης είναι στην άλλη άκρη της γης, μεγαλώνει την εμβέλεια του δικαιώματος αυτού... Η γενική αρχή σύμπραξης του κοινού σε διαδικασίες και αποφάσεις της διοίκησης, όταν αυτές αφορούν έργα με*

³³² Σιούτη, ό.π. σελ.134

³³³ ΣτΕ 2756/1994

³³⁴ ΣτΕ 3181/2004

³³⁵ Σιούτη, ό.π., σελ.134

³³⁶ Πρόεδρος και μέλη χωρικής αρχής Τόχνης και άλλοι ν. Κυπριακή Δημοκρατία (1998) 4 ΑΑΔ 199 10 Μαρτίου, 1998

³³⁷ Κρητιώτης ν. Δήμου Πάφου (1986) 3 Α.Α.Δ. 322, Οικονομίδης ν. Επιτροπής Δημόσιας Υγείας Κάτω Ακουρδαλιών (1990) 3 Α.Α.Δ. 928 και Χαραλάμπους ν. Δημοκρατίας (1996) 3 Α.Α.Δ. 270

³³⁸ Σοφούλλα ν. Κυπριακή Δημοκρατία (1996) 3 ΑΑΔ 73 29 Φεβρουαρίου

³³⁹ Ιακώβου Νικόλαος και άλλοι ν. Κυπριακή Δημοκρατία 9 Ιουνίου, 2015

ιδιαίτερη σημασία για το περιβάλλον, ακόμα και σε περίπτωση που δεν προβλέπονται σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις, έχει αναγνωριστεί από τη νομολογία στις Ηνωμένες Πολιτείες»³⁴⁰.

Με αυτή του τη σκέψη ο δικαστής, ανάγει τον άνθρωπο και την φύση σε έννοιες αλληλένδετες, οι οποίες συνυπάρχουν και αλληλοεπιδρούν. Αντιλαμβανόμενος την φύση του έννομου αγαθού, αναγνωρίζει ότι η προσβολή του περιβάλλοντος δεν αποτελεί βλάβη η οποία επηρεάζει μόνο όσους συνδέονται άμεσα με αυτή, αλλά αποτελεί ένα ζήτημα το οποίο ενδέχεται να επηρεάσει μια ομάδα η οποία δεν βρίσκεται στα στενά όρια γειτνίασης μ' αυτή. Τέλος επισημαίνει, ότι η συμμετοχή του κοινού κατά την λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων είναι επιβεβλημένη.

Προβληματισμός ως προς την έκταση της διεύρυνσης

Ζήτημα ανακύπτει όσο αφορά την θεμελίωση της βλάβης όταν η βλαπτική ενέργεια στο φυσικό περιβάλλον (λ.χ δάσος, περιοχές NATURA) συντελείται σε περιοχές όπου το άτομο δεν έχει κάποια γεωγραφική εγγύτητα με το βλαπτικό γεγονός αλλά οι συνέπειες αυτής ενδέχεται να το επηρεάσουν βλαπτικά στο μέλλον. Όταν για παράδειγμα μια χώρα δεν λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα για την προστασία της χλωρίδας και της πανίδας³⁴¹μη εφαρμόζοντας τις ευρωπαϊκές οδηγίες με αποτέλεσμα να θανατώνονται εκατομμύρια πτηνά τα οποία είναι αποδημητικά και αποτελούν είδος προς εξαφάνιση, επηρεάζοντας έτσι την οικολογική αλυσίδα τόσο της ίδιας της χώρας όσο και άλλων χωρών όπου θα μετανάστευαν, μπορεί να θεμελιωθεί έννομο συμφέρον στους κάτοικους άλλων χωρών λόγω του ότι η διατάραξη της οικολογικής αλυσίδας ενδέχεται να προκαλέσει βλάβη στο φυσικό περιβάλλον το οποίο διαμένουν;

Αξιοσημείωτη αποτελεί η μειοψηφούσα σκέψη της ΣτΕ 3920/2010, η οποία δέχτηκε ότι έννομο συμφέρον έχουν κάτοικοι εξωτερικού οι οποίοι διέμεναν στην Ελβετία, Γαλλία και Γερμανία. Ειδικότερα η αίτηση ακύρωσης αφορούσε την προσβολή απόφαση με την οποία εγκρίθηκε έργο το οποίο καταλάμβανε έκτασης 25 000 000 τ.μ, σε περιοχή ενταγμένη στο Δίκτυο NATURA 2000 στην περιοχή Λασιθίου Κρήτης. Όπως αναφέρει και η μειοψηφούσα γνώμη «*οι κάτοικοι αυτοί έχουν έννομο συμφέρον, και αυτό γιατί οι δυσμενείς περιβαλλοντικές επιπτώσεις που θα επέλθουν στο εθνικό δίκτυο NATURA 2000, θα έχουν άμεσο αντίκτυπο στο ενιαίο σύνολο του ευρωπαϊκού δικτύου αυτού, με κίνδυνο διασπάσεως και ανατροπής του προορισμού του, ως φυσικής κληρονομιάς της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.*».

Σε Ευρωπαϊκό επίπεδο το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο της Γερμανίας με απόφαση του (2021) αναγνώρισε έννομο συμφέρον σε κάτοικους του Νεπάλ και του Μπαγκλαντές (άλλη ήπειρο), να προσβάλουν τον γερμανικό κλιματικό νόμο υποστηρίζοντας ότι η Γερμανία δεν λαμβάνει τα απαραίτητα μέτρα για αντιμετώπιση του προβλήματος που

³⁴⁰ Φίλοι του Ακάμα ν. Κυπριακή Δημοκρατία (1998) 4 ΑΑΔ 767 16 Σεπτεμβρίου 1998

³⁴¹ στην Κύπρο συναντώνται πολλά είδη ενδημικών πτηνών τα οποία είναι απειλούμενα είδη όπως το «Αμπελοπούλι» (<https://birdlifecyprus.org/el/cyprus-birds/>) και θανατώνονται ετησίως περίπου 2 000 000 πτηνά (<https://birdlifecyprus.org/el/combating-bird-crime/>) εκ των οποίων τα 1 500 000 είναι αμπελοπούλια (<https://kypseli.ouc.ac.cy/bitstream/handle/11128/2941/%20%20%20-2017-00146.pdf?sequence=1>) στην Γερμανία έχει σημειωθεί της επιστροφής αποδημητικών πουλιών στην Γερμανία για το έτος 2016 (<https://dasarxeio.com/2017/04/25/43995/>)

επιβαρύνει τις χώρες που παρατηρούνται πλημμύρες, πυρκαγιές, κτλ³⁴². Το δικαστήριο έκρινε ότι το γερμανικό Σύνταγμα υποχρεώνει τον νομοθέτη να λαμβάνει μέτρα αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής ακόμη και για κάτοικους άλλων χωρών³⁴³.

Έτσι λόγω της διάχυσης των επιπτώσεων από μια διατάραξη στην οικολογική αλυσίδα του περιβάλλοντος σε όλο το πλανήτη, οι κάτοικοι των χωρών που επηρεάζονται από αυτή θα μπορούσαν να έχουν έννομο συμφέρον για λήψη μέτρων ή και ακύρωσης πράξης που πλήττει το οικοσύστημα της χώρας τους.

Τέλος, όταν σε μια περιοχή η οποία χαρακτηρίζεται ως σπάνιας οικολογικής σημασίας λόγω της βιοποικιλότητας της και του μοναδικού της χαρακτήρα της (λ.χ δάσος Δαδιάς, δάσος Πάφου το οποίο φιλοξενεί το ενδημικό είδος Αγρινό) εκδίδεται μια διοικητική πράξη, η οποία υποβαθμίζει την περιοχή, θα μπορούσε ο πολίτης ο οποίος δεν έχει γεωγραφική εγγύτητα με την περιοχή να θεμελιώσει ηθική βλάβη γιατί του στερείται η απόλαυση αυτού του είδους/περιοχής ή ότι αυτά αποτελούν κομμάτι της φυσικής κληρονομιάς της χώρας και έτσι να θεμελιώσει την ηθική βλάβη του;

Μια γενική αποδοχή στο πιο πάνω ερώτημα θα ισοδυναμούσε με αναγνώριση λαϊκής αγωγής. Θα μπορούσε όμως να υποστηριχθεί ότι η ιδιαιτερότητα του αγαθού και η ιδιαίτερη σύνδεση του συγκεκριμένου πολίτη μ' αυτό είναι δυνατό να προσδώσουν εν τέλει το άμεσο, ενεστώς και προσωπικό συμφέρον και όχι μόνο η εγγύτητα με την βλάβη.

Συμπερασματικά

Το ΣτΕ από την αρχή δέχτηκε μια διευρυμένη ερμηνεία του εννόμου συμφέροντος όσο αφορά τα φυσικά πρόσωπα για το δικαίωμα τους να προσφύγουν στο δικαστήριο και να αξιώσουν την προστασία του περιβάλλοντος. Η διεύρυνση αυτή έφτασε σε κάποιες περιπτώσεις σε βαθμό που τα όρια της ως προς τη λαϊκή αγωγή να είναι στενά³⁴⁴. Η καταστροφή και υποβάθμιση όμως του περιβάλλοντος επιφέρει συνέπειες τόσο στο ίδιο, (παρατεταμένες ξηρασίες, πλημμύρες, πυρκαγιές) όσο και στον άνθρωπο (επιδείνωση των όρων διαβίωσης του, επιπτώσεις στην υγεία ακόμη και στην ίδια του τη ζωή). Για το λόγο αυτό θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η διεύρυνση ως διεύρυνση, δεν μας οδηγεί αυτομάτως σε λαϊκή αγωγή. Και αυτό γιατί τα στοιχεία του άμεσου και προσωπικού συμφέροντος μπορεί να υφίστανται ακόμη και όταν δεν υπάρχει μια στενή γεωγραφική εγγύτητα του προσώπου με την βλάβη. Η εξέταση των συνεπειών της ζημιάς σε συνάρτηση με των στοιχείων του εννόμου συμφέροντος θα μας καταδείξουν αν η αγωγή οδηγηθεί σε λαϊκή ή όχι, και όχι τόσο η διεύρυνση αυτής.

Στην Κύπρο η νομολογία δέχεται ότι οι συνέπειες από την προσβολή του περιβάλλοντος επηρεάζουν δυσμενώς τον ίδιο τον άνθρωπο. Γι' αυτό αναγνώρισε έννομο συμφέρον τόσο στους περίοικους, όσο και στους κατοίκους της περιοχής. Το δικαστήριο δεν κλήθηκε μέχρι

³⁴² Βλ. αναλυτικότερα Σ.Βλαχόπουλος, ό.π. σελ. 40 επ.

³⁴³ Απόφαση του Πρώτου Τμήματος της 24^{ης} Μαρτίου 2021 (συνεκδικασθείς αποφάσεις I BvR 2656/18, I BvR 2656/18), διαθέσιμη σε: www.bundesverfas-sungsgericht.de . Το Δικαστήριο εν τέλει απέρριψε ως αβάσιμη την προσφυγή αλλά αποτελεί αξιοσημείωτη γιατί αναγνώρισε στους προσφεύγοντες έννομο συμφέρον.

³⁴⁴ ΣτΕ 3920/2010

στιγμής να εξετάσει υποθέσεις στη κλίμακα που εξέτασε ο Έλληνας δικαστής, όπως για παράδειγμα την υπόθεση Μονής Τοπλού³⁴⁵ στην οποία αναγνωρίστηκε έννομο συμφέρον σε κάτοικους ολόκληρης της νήσου Κρήτης καθώς και σε κατοίκους οι οποίοι διαμένουν στην Πάτρα, Αθήνα, Σαντορίνη και Θεσσαλονίκη. Η μόνη υπόθεση η οποία είχε στοιχεία ευρύτερης έκτασης ήταν αυτή του σωματείου φίλων του Ακάμα, η οποία αφορούσε προσβολή οικοδομικής άδειας ξενοδοχειακής μονάδας σε προστατευόμενη περιοχή στο Νέο χωριό (περιοχή Ακάμα). Το δικαστήριο στην υπόθεση αυτή δεν αποδέχθηκε έννομο συμφέρον στους αιτούντες (φυσικά πρόσωπα). Η απόφαση αυτή εδραιώθηκε, με την μετέπειτα απόφαση του Δικαστηρίου Thanos club hotel³⁴⁶.

Νομικά πρόσωπα - Ελλάδα

Τα νομικά πρόσωπα τα οποία έχουν ως σκοπό στο καταστατικό τους την προστασία του περιβάλλοντος μπορούν να επιδιώξουν την περιβαλλοντική προστασία, με διπλή ιδιότητα. Είτε ως φορείς των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων τους, είτε ως φορείς τέτοιου δικαιώματος το οποίο έλκεται από το ίδιο το καταστατικό τους³⁴⁷.

Ιδιοκτησιακό καθεστώς

Αίτηση ακύρωσης, μπορούν να ασκήσουν τα νομικά πρόσωπα ζητώντας την ακύρωση διοικητικής πράξης η οποία θίγει τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα του νομικού προσώπου³⁴⁸. Για παράδειγμα, ένα νομικό πρόσωπο το οποίο έχει την έδρα του στην Αθήνα, μπορεί να προσβάλει διοικητική απόφαση η οποία θέτει Ζώνη Οικιστικού Ελέγχου (ΖΟΕ), σε περιοχή που έχει την ιδιοκτησία του, αδιάφορο αν σ' αυτή έχει την έδρα του. Το έννομο συμφέρον σ' αυτή την περίπτωση το θεμελιώνει, από τον περιορισμό που υφίσταται η περιουσία του νομικού προσώπου, από τους περιορισμούς και όρους δόμησης, με τον καθορισμό χρήσεων γης και κάθε άλλο περιορισμό που θέτει η ΖΟΕ³⁴⁹.

³⁴⁵ ΣτΕ 3920/2010

³⁴⁶ Thanos club hotels ltd κατά Επιστημονικού Τεχνικού Επιμελητηρίου Κύπρου

³⁴⁷ Σιούτη,ό.π. σελ. 143

³⁴⁸ ΣτΕ 4953/1995Ολ.

³⁴⁹ ΣτΕ 4952,4953/95 Ολ.

Το καταστατικό

Βάση για την αναγνώριση εννόμου συμφέροντος στα νομικά πρόσωπα αποτελεί το καταστατικό τους. Εάν ο σκοπός του καταστατικού³⁵⁰ τους αποτελεί η προστασία του περιβάλλοντος, τότε θα αναγνωριστεί σ' αυτά έννομο συμφέρον για αίτηση ακύρωσης. Ζήτημα ανακύπτει στο κατά πόσο τα πολιτικά κινήματα, τα οποία έχουν τέτοιο σκοπό έχουν έννομο συμφέρον. Στην ΣτΕ 2388/2005 κρίθηκε ότι δημοτικές παρατάξεις δεν είναι φορείς τέτοιων δικαιωμάτων ακόμη και να η προστασία του περιβάλλοντος εμπίπτει στις προγραμματικές θέσεις τους, και αυτό γιατί εμπίπτει στις πολιτικές τους δράσεις. Αξιοσημείωτη αποτελεί η θέση τριών μειοψηφούντων δικαστών στη ΣτΕ 2388/2005, οι οποίοι διατύπωσαν ότι πολιτικές παρατάξεις έχουν δικαίωμα να προσβάλουν πράξεις οι οποίες επηρεάζουν το περιβάλλον της εδαφικής περιφέρειας του Δήμου τους, γιατί το άρθρο 24 του Συντ. ορίζει ότι η προστασία του περιβάλλοντος είναι «δικαίωμα του καθενός». Ορθότερη, θεωρώ την θέση της πλειοψηφίας και αυτό γιατί ο ρόλος των πολιτικών κομμάτων είναι η παραγωγή πολιτικής δράσης, και μέσω αυτής μπορούν να επιδιώξουν την προστασία του περιβάλλοντος.

Το έννομο συμφέρον αναγνωρίζεται, αδιαφόρως το που έχει την καταστατική του έδρα το νομικό πρόσωπο και το που έχει συντελεστεί η περιβαλλοντική βλάβη. Αν απαιτείτο άλλωστε κάτι τέτοιο, τότε θα υπονομευόταν ο σκοπός υπάρξεως τέτοιων νομικών οντοτήτων και η προστασία θα καθίστατο κολοβή. Και από αυτή την άποψη, η διεύρυνση του εννόμου συμφέροντος είναι μεγαλύτερη σε σχέση με αυτή των φυσικών προσώπων, γιατί ακριβώς δεν απαιτείται να υπάρχει οποιαδήποτε εγγύτητα με τον τόπο της βλάβης³⁵¹.

Οι αποφάσεις του ΣτΕ οι οποίες αναγνώρισαν έννομο συμφέρον σε νομικά πρόσωπα και περιβαλλοντικές οργανώσεις είναι πολυάριθμες. Συναφώς, θα εστιάσω σ' αυτές τις οποίες θεωρώ σημαντικότερες.

Διεύρυνση του εννόμου συμφέροντος αναγνωρίστηκε σε ενώσεις και συλλόγους, οι οποίες επιδίωκαν την προστασία του περιβάλλοντος από προσβολές οι οποίες επέρχονταν μέσα από διοικητικές πράξεις έγινε με την ΣτΕ 810/77, όπου αναγνωρίστηκε συμφέρον στη Φιλοδοσική Ένωση Αθηνών, να προσβάλει πράξη με την οποία επιτρεπόταν η εγκατάσταση ναυπηγοεπισκευαστικής μονάδας στον όρμο της Πύλου. Οι σκοποί της ένωσης αυτής, αφορούσαν μεταξύ άλλων, την προστασία της φύσης, των φυσικών μνημείων, του ελληνικού τοπίου και του πρασίνου. Οι σκοποί της ένωσης δηλαδή ήταν γενικοί και δεν αφορούσαν μια συγκεκριμένη περιοχή. Το δικαστήριο ερμηνεύοντας τους σκοπούς της ένωσης αναγνώρισε σ' αυτή έννομο συμφέρον παρόλο που η έδρα της βρισκόταν σε μεγάλη γεωγραφική απόσταση από την περιοχή που επιδίωκε την προστασία.

Επίσης στην ΣτΕ 4576/77 με την οποία αναγνωρίστηκε έννομο συμφέρον στον δικηγορικό Σύλλογο Βόλου να προσβάλει πράξη, με την οποία θιγόταν το πολιτιστικό περιβάλλον του νομού Μαγνησίας, με την εγκατάσταση εργοστασίου. Το Δικαστήριο ερμηνεύοντας συστατικά το καταστατικό του Συλλόγου δέχθηκε ότι λόγω του ότι ένας από τους σκοπούς του αποτελεί η παντός γενικού ζητήματος εθνικού ή κοινωνικού περιεχομένου, και η «*προς αποτροπήν του υποβιβασμού της ανθρώπινης ζωής συνταγματικώς κατοχυρωθείσα προστασία*

³⁵⁰ ΣτΕ 695/1986

³⁵¹ ΣτΕ 944/85, 695/86, 2662, 4808/87, 150/89 και Γ.Π.Σιούτη, Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Γ' Έκδοση, 2018, σελ. 134

του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος» ο σύλλογος αυτός έχει έννομο συμφέρον για να ζητήσει δικαστικώς την προστασία του περιβάλλοντος.

Το ΣτΕ συνεχίζοντας την διασταλτική ερμηνεία, ερμήνευσε τα καταστατικά των νομικών προσώπων, κατά τρόπο ώστε να αναγνωριστεί έννομο συμφέρον, σε κάθε είδους ενώσεις και συλλόγους, με μοναδική προϋπόθεση να έχουν στο καταστατικό τους ως σκοπό την επιδίωξη της προστασίας του περιβάλλοντος, έστω κι αν αυτή δεν αποτελεί κύριο σκοπό. Έτσι, με την ΣτΕ 2759/94 αναγνωρίστηκε έννομο συμφέρον στην Εταιρεία Θεσσαλικών Μελετών και του σωματείου «Πανθεσσαλική Στέγη» για την προστασία του ποταμού Αχελώου³⁵², καθώς και στο Οικολογικό Ινστιτούτο περιβαλλοντικής επαγγελματικής εκπαίδευσης για την ακύρωση της παραχώρησης δασικής έκτασης στη Σταμάτα Αττικής και την ακύρωση της ανάκλησης της απόφασης, με την οποία κηρύχθηκε αναδασωτέα έκταση στην περιφέρεια Αττικής³⁵³. Χαρακτηριστική αποτελεί η απόφαση ΣτΕ 491/94 Ολ η οποία αναγνώρισε έννομο συμφέρον στο σωματείο «Φιλοδασική Ένωση Αθηνών» για την προστασία του απολιθωμένου δάσους στη Λέσβο καθώς και με την ΣτΕ 3557/94 όπου αναγνώρισε σε ένωση έννομο συμφέρον για την προστασία του αισθητικού δάσους Καισαριανής. Με την ΣτΕ 4946/95 Ολ. και 605/02, αναγνωρίστηκε συμφέρον στο σωματείο «Σύλλογος Ελλήνων Χωροταξικών και Πολεοδόμων» το οποίο άσκησε αίτηση ακύρωσης, όπου ζητούσε την ματαίωση της ανέγερσης του Μουσείου Γουλανδρή στο κέντρο της Αθήνας. Διευρυμένο έννομο συμφέρον έχει αναγνωρισθεί και στις περιπτώσεις που επιδιωκόταν η προστασία του δασικού οικοσυστήματος της χώρας από διάφορες οργανώσεις όπως της «Πανελλήνιας Κίνησης Δασολόγων»³⁵⁴.

Παρόλο που η νομολογία αναγνωρίζει παγίως διευρυμένο έννομο συμφέρον στα νομικά πρόσωπα να αξιώσουν την προστασία του περιβάλλοντος, υπάρχουν και περιπτώσεις στις οποίες αυτό συρρικνώθηκε. Μια από αυτές, αποτελεί η υπόθεση του «Συλλόγου Διδακτικού Ερευνητικού Προσωπικού Ιωαννίνων» όπου αφορούσε την προστασία του τοπίου ιδιαίτερου κάλλους στο Πάπιγκο Ιωαννίνων. Στο σκοπό του καταστατικού αυτού του σωματείου προβλεπόταν η προώθηση και προστασία των επιστημονικών και επαγγελματικών συμφερόντων των μελών του. Μεταξύ των σκοπών αυτών περιλαμβανόταν και η «ενεργός και υπεύθυνη τοποθέτηση απέναντι στα κοινωνικά προβλήματα». Παρόλο που σε ανάλογη περίπτωση το δικαστήριο αναγνώρισε έννομο συμφέρον στον Δικηγορικό Σύλλογο Βόλου, ερμηνεύοντας ότι μεταξύ των σκοπών του είναι και η συζήτηση και η απόφαση επί παντός ζητημάτων εθνικού ή κοινωνικού περιεχομένου, στο «Σύλλογο Διδακτικού Ερευνητικού Προσωπικού Ιωαννίνων» επέδειξε μια συστολή ως προς την διεύρυνση του εννόμου συμφέροντος.

Το ΣτΕ αντιλήφθηκε από αρκετά νωρίς την ιδιαιτερότητα του περιβαλλοντικού αγαθού και την συλλογικότητα η οποία πρέπει να επιδεικνύεται για την προστασία τόσο του ιδίου όσο και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που επηρεάζονται από την βλάβη του. Αναγνώρισε έτσι έννομο συμφέρον σε νομικές οντότητες οι οποίες έχουν ως σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος και αυτό γιατί, εάν αφηνόταν μόνο στα φυσικά πρόσωπα αυτή η δυνατότητα, θα κινδύνευε η

³⁵² Γ.Π.Σιούτη, Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Δ' Έκδοση, 2023, σελ.145

³⁵³ ΣτΕ 2753/96 Ολ και 2539/96 Ολ

³⁵⁴ ΣτΕ 2282/92 Ολ. και Γ.Σιούτη, ό.π. σελ. 146

προστασία του περιβάλλοντος να καταστεί ελλειμματική και αναποτελεσματική. Επιπλέον, οι ενώσεις και τα νομικά πρόσωπα είναι καλύτερα καταρτισμένα σε ζητήματα περιβάλλοντος απ' ό,τι ο μέσος πολίτης, ο οποίος μπορεί και να αγνοεί τις συνέπειες αλλά και το πότε υφίσταται βλάβη στο περιβάλλον. Η προστασία από νομικά πρόσωπα στην πράξη μπορεί να καταστεί πιο αποτελεσματική γιατί η περιβαλλοντική δίκη είναι μια δίκη η οποία απαιτεί αυξημένα κόστη για να πραγματοποιηθεί, πράγμα που μπορεί ο πολίτης να μην διαθέτει ή να τον καθιστούν διστακτικό ως προς την συντέλεσή της.

Με την διεύρυνση του εννόμου συμφέροντος στα νομικά πρόσωπα, με μόνη προϋπόθεση αυτά να έχουν ως σκοπό στο καταστατικό τους την προστασία του περιβάλλοντος, θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι, αφήνεται στις περιβαλλοντικές οργανώσεις, ένα έργο διοικητικής εποπτείας σ' όλη την επικράτεια της χώρας, για τις αποφάσεις της διοίκησης οι οποίες ενδέχεται να επηρεάζουν το περιβάλλον. Πάντως τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται από την νομολογία του ΣτΕ, μια προσπάθεια συρρίκνωσης του εννόμου συμφέροντος σε σχέση με τα νομικά πρόσωπα. Πλέον με νεότερη νομολογία του δικαστηρίου απαιτεί πέρα από τον σκοπό του καταστατικού να υπάρχει και τοπική εγγύτητα μεταξύ βλάβης και έδρας της εταιρείας³⁵⁵.

Η κατεύθυνση αυτή της νομολογίας, γίνεται σε μια περίοδο ώριμη, όπου φαίνεται ότι έχει αποκτηθεί η νομική παιδεία και κουλτούρα που απαιτείται ώστε να διασφαλιστεί η προστασία του περιβάλλοντος, τόσο από τον δικαστή, ο οποίος από πολύ νωρίς έδειξε πως διακατέχεται απ' αυτά τα στοιχεία, όσο και τον πολίτη ο οποίος έδειξε πως έχει τις ευαισθησίες που απαιτούνται αλλά κυρίως την θέληση για να γίνει ενεργός πολίτης, συμμετέχοντας τόσο κατά την διαδικασία της διαβούλευσης αλλά και μέσω των περιβαλλοντικών οργανώσεων οι οποίες επιδιώκουν την προστασία του περιβάλλοντος. Και σ' αυτό έχει συνδράμει η ίδια η δικαιοσύνη, η οποία διευρύνοντας το έννομο συμφέρον, βοήθησε την κοινωνία να αντιληφθεί την δύναμη που έχει στα χέρια της, για να προστατεύσει το περιβάλλον. Ο μόνος που ίσως μπορεί να μην απέκτησε τα προαναφερθέντα στοιχεία στο βαθμό που απαιτείται, να είναι η διοίκηση. Και αυτό γιατί άλλοτε βρίσκεται στο δίλημμα του να εφαρμόσει πολιτικές οικονομικής ανάπτυξης οι οποίες ενδέχεται να υποβαθμίσουν το περιβάλλον, άλλοτε λόγω των πολιτικών σκοπιμοτήτων να κάνει έργα τα οποία θα μπορούσαν να αποφευχθούν και άλλοτε γιατί ως παίκτης της αγοράς μπορεί να δέχεται εξωτερικές πιέσεις, οι οποίες να την *``καθιστούν``* όπως *``κατέστησε ο Οδυσσεύς τον Πολύφημο``*, και έτσι να οδηγείται σε έγκριση ενός έργου, το οποίο υπό άλλες συνθήκες δεν θα εγκρινόταν. Και όπως ανέφερε ο Μιχάλης Δεκλερής *``Όταν υπάρχει συνταγματική διάταξη για την προστασία του περιβάλλοντος αλλά οι νομοθέτες είναι αδιάφοροι ή απρόθυμοι να ενεργήσουν, η ευθύνη της εφαρμογής των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης μεταβιβάζεται στα δικαστήρια και ειδικά στο Συμβούλιο Επικρατείας.....Εάν το Κράτος είχε εφαρμόσει τις επιταγές του Συντάγματος, ο ρόλος των δικαστηρίων θα ήταν οπωσδήποτε περιορισμένος. Όμως η Διοίκηση είναι υποδουλωμένη σε ένα παντοδύναμο και διαρκές σύστημα κομματικής κηδεμονίας που απεχθάνεται την τάξη διότι τρέφεται και ενδυναμώνεται από την αταξία``*. Και όσο εξακολουθούν τα λόγια αυτά να είναι επίκαιρα, μια συρρίκνωση του εννόμου συμφέροντος, ενδεχομένως να δημιουργήσει νέα προβλήματα ή καλύτερα να τα αφήσει άλυτα.

Τέλος το ζήτημα της γεωγραφικής εγγύτητας για τα νομικά πρόσωπα θα πρέπει να τεθεί και υπό την διάσταση της εδαφικής έκτασης της κάθε χώρας. Άλλη η γεωγραφική έκταση μιας χώρας όπως η Ελλάδα, η οποία εκτείνεται από την μεσόγειο θάλασσα μέχρι και τα βαλκάνια

³⁵⁵ ΣτΕ 1606,1607/2019, 2865/2019 και Σιούτη,ό.π. σελ. 149

και άλλο της Κύπρου. Μιας νησιωτικής χώρας, της οποίας η διοικητική έκταση εκτείνεται σε απόσταση περίπου 200 χιλιομέτρων.

Νομικά πρόσωπα – Κύπρος

Όσο αφορά τα νομικά πρόσωπα τα οποία έχουν ως σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος το Ανώτατο δικαστήριο της Κύπρου προβαίνει σε μια αυστηρή ερμηνεία του άρθρου 146.2 μη αναγνωρίζοντας έννομο συμφέρον στα πρόσωπα αυτά να επιδιώξουν δικαστικώς την προστασία του περιβάλλοντος³⁵⁶, και αυτό γιατί η πάγια νομολογία του δικαστηρίου συνδέει την δυνατότητα αυτή με την *action popularis* (λαϊκή αγωγή). Κάμψη σ' αυτή την νομολογία αποτελεί η πρόσφατη απόφαση που εξέδωσε το 2023 το Διοικητικό δικαστήριο το οποίο αναγνώρισε έννομο συμφέρον σε περιβαλλοντική ΜΚΟ να προσβάλλει διοικητική πράξη η οποία θίγει το περιβάλλον.³⁵⁷ Το δικαστήριο ερμηνεύοντας τις διατάξεις του άρθρου 9 της Σύμβασης του Άαρχους αναγνώρισε για πρώτη φορά έννομο συμφέρον σε περιβαλλοντική ΜΚΟ να προσβάλλει διοικητική πράξη η οποία θίγει το περιβάλλον.

Νομολογία

Την περίοδο που στο Ε' τμήματος του ΣτΕ, επί προεδρίας του Μιχάλη Δεκλερή διευρυνόταν το έννομο συμφέρον στην περιβαλλοντική νομολογία, ο δικαστής του Ανώτατου Δικαστηρίου Φρίξος Νικολαΐδης, επηρεασμένος από την νομολογία του ΣτΕ, προσπάθησε να εντάξει την διεύρυνση αυτή και στην Κυπριακή νομολογία. Με την απόφαση ΕΤΕΚ κατά Κυπριακής Δημοκρατίας³⁵⁸ αναγνωρίστηκε έννομο συμφέρον στο επιμελητήριο να προσβάλλει διοικητική απόφαση η οποία έγκρινε την κατασκευή ξενοδοχειακής μονάδας σε περιοχή ιδιαίτερης οικολογικής σημασίας στην περιοχή του Ακάμα, με την οποία θιγόταν το φυσικό περιβάλλον. Η εν λόγω απόφαση στην συνέχεια ανετράπη, και έτσι είχε καταστεί μέχρι και το 2023³⁵⁹, η μοναδική απόφαση η οποία αναγνώρισε έννομο συμφέρον σε οργάνωση ή σωματείο να προσβάλλει διοικητική πράξη η οποία θίγει το περιβάλλον. Στην απόφαση αυτή αναγνωρίστηκε ότι το περιβάλλον αποτελεί μια αξία, ένα έννομο αγαθό, σύνθετο και συλλογικό, το οποίο δημιουργεί μια ηθική αξία η οποία είναι δεκτικής αναγωγής στο ηθικό συμφέρον για την θεμελίωση του εννόμου συμφέροντος. Συγκεκριμένα το δικαστήριο αναφέρει «Ο πολιτισμός γενικά, κάθε έθνος, κάθε κοινωνικό σύνολο, κάθε ομάδα, κάθε άτομο δημιουργούν ηθικές αξίες. Η δεκτικότητα αναγωγής του ηθικού συμφέροντος σε κάποια από τις αναγνωρισμένες ηθικές αξίες καθιστά βέβαιη τη διαπίστωση της ύπαρξης ή μη εννόμου συμφέροντος. Από τις ηθικές αυτές αξίες αποκλείονται από τη σκοπιά που εξετάζουμε το θέμα, οι αρχές που κρίνονται από το δίκαιο ή τις γενικώς κρατούσες ηθικές αρχές απαράδεκτες, καθώς και οι όλως υποκειμενικές αξίες. Κάθε άλλη ηθική αξία μπορεί να χαρακτηριστεί ως αναγνωρισμένη» Επικαλούμενο τόσο θέσεις της ελληνικής θεωρίας όσο και της νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, το δικαστήριο είχε αναγνωρίσει έννομο

³⁵⁶ Κοινότητα Πυργών κ.ά ν Κυπριακή Δημοκρατία (1991) 4 ΑΑΔ 3498, Thanos club hotels ltd κατά Επιστημονικού Τεχνικού Επιμελητηρίου Κύπρου

³⁵⁷ οικολογική παρεμβάση – φίλοι του ακαμα – οργάνωση περιβαλλοντος και πολιτισμου ν. κυπριακης δημοκρατίας, μεσω υπουργικου συμβουλίου, υπόθεση αρ. 1652/2018, 4/5/2023

³⁵⁸ Επιστημονικό Τεχνικό Επιμελητήριο Κύπρου ν. Κυπριακής Δημοκρατίας (1998) 4 ΑΑΔ 746

³⁵⁹ Οικολογική παρέμβαση – φίλοι του Ακάμα – Οργάνωση περιβάλλοντος και πολιτισμού ν. Κυπριακής Δημοκρατίας, υπόθεση αρ. 1652/2018, 4/5/2023

συμφέρον στο ΕΤΕΚ, να αξιώσει δικαστικός την προστασία του περιβάλλοντος, αναφέροντας ότι «η χλωρίδα και πανίδα του τόπου μας είναι ενταλμένες στο ευρύτερο φυσικό περιβάλλον και αποτελούν παράγοντες ζωής, ενώ η προστασία και διατήρηση του φυσικού μας πλούτου αποτελεί ανάγκη που επιτάσσει το δημόσιο συμφέρον..... ακόμα και ο πιο απομακρυσμένος κίνδυνος πρόκλησης καταστροφής πρέπει να εξουδετερώνεται.» Το δικαστήριο με την απόφαση αυτή αντιλήφθηκε την ιδιαιτερότητα του περιβαλλοντικού αγαθού και την ανάγκη προστασίας του, η οποία αν και δεν αναγνωριζόταν συνταγματικά την ανήγαγε σε προστασία η οποία επιβάλλεται από το δημόσιο συμφέρον, και στην οποία πρέπει να εφαρμόζεται η αρχή της πρόληψης, η οποία είχε ήδη αρχίσει να εφαρμόζεται σε διεθνές επίπεδο κατά αυτή την δεκαετία. Με την αναγνώριση του δημόσιου σκοπού που επιτελεί η προστασία του περιβάλλοντος, το δικαστήριο αναγνώρισε την υποχρέωση την οποία έχει το κράτος ώστε να προστατεύει αλλά και να διασφαλίζει την προστασία και συνέχιση του, ακόμη και ελλείψει συνταγματικής πρόβλεψης.

Όσο αφορά τα περιβαλλοντικά νομικά πρόσωπα, αυτή η απόφαση ήταν η πρώτη, η οποία αναγνώρισε την ανάγκη για χαλάρωση των προϋποθέσεων του προσωπικού και άμεσου συμφέροντος για την προσβολή πράξης η οποία θίγει το περιβάλλον. Επίσης, συνδέθηκε το παραδεκτό με την έννοια του κινδύνου για την προσβολή έστω και εμμέσως των δικαιωμάτων ή συμφερόντων του ίδιου του ανθρώπου. Αυτή η νομική προσέγγιση ακολουθεί την ανθρωποκεντρική θεώρηση για την προστασία του περιβάλλοντος συνδέοντας την προστασία του περιβάλλοντος με το δικαίωμα στη ζωή και την προσωπικότητα³⁶⁰, αναγνωρίζοντας έτσι έννομο συμφέρον στις περιπτώσεις που απειλείται το περιβάλλον, τονίζοντας ότι αυτό το δικαίωμα εκτείνεται όχι μόνο ατομικά αλλά και συλλογικά, σε ένα ευρύ κοινό που συνδέεται με κύκλους προσώπων, κοινωνικούς, οικονομικούς, πολιτιστικούς και άλλους.

Αντλώντας πηγή έμπνευσης από τις ΣτΕ 4576/77, 366/93, 4665/96 τις οποίες και επικαλείται στο δικανικό του συλλογισμό, το δικαστήριο τονίζει ότι η δυνατότητα ενός νομικού προσώπου να επικαλείται το δικαίωμα επί του περιβάλλοντος υφίσταται υπό την προϋπόθεση ότι η προστασία του περιβάλλοντος εντάσσεται έστω και στους εν ευρεία έννοια σκοπούς του νομικού προσώπου ή της ένωσης προσώπων, όπως απορρέει από το καταστατικό του. Ερμηνεύοντας διασταλτικά το καταστατικό του ΕΤΕΚ, αναγνώρισε σ' αυτό έννομο συμφέρον να προσβάλει πράξη η οποία θίγει το περιβάλλον. Μ' αυτή την ερμηνεία το Δικαστήριο, υπερκέρασε την απουσία συνταγματικής πρόβλεψης για την προστασία του περιβάλλοντος, δείχνοντας και την δυναμική της συλλογικής ερμηνείας των κανόνων δικαίου.

Η απόφαση αυτή, αντιλαμβανόμενη το σκοπό υπάρξεως των νομικών προσώπων που έχουν ως σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος αλλά και τον ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν σ' αυτή αναγνώρισε το έννομο συμφέρον σ' αυτά αναφέροντας ότι, «Αν δεν αναγνωριζόταν σε οικολογικές οργανώσεις έννομο συμφέρον για προσβολή πράξεων δυσμενών προς το περιβάλλον, η επιτυχία των σκοπών για τους οποίους ιδρύονται θα ήταν αμφίβολη και οι δραστηριότητες τους θα περιορίζονταν σε εκδηλώσεις και διαδηλώσεις. Η αναγνώριση δικαιώματος προσφυγής στη δικαιοσύνη παρέχει ένα ισχυρό όπλο για την υλοποίηση των

³⁶⁰ Δημοκρατία κατά Κοινότητας Πυργών το 1996 3 Α.Α.Δ. 503

στόχων τέτοιων οργανώσεων» Όπως και στην απόφαση του Δικηγορικού Συλλόγου Βόλου, έτσι και σ αυτή ο δικαστής ερμήνευσε το σκοπό του καταστατικού διασταλτικά, αναγνωρίζοντας έτσι, έννομο συμφέρον στο Επιμελητήριο.

Η απόφαση 358/96, είχε ανοίξει τον δρόμο, ώστε και στην Κύπρο να αναπτυχθεί ο νομικός αλλά και ο περιβαλλοντικός πολιτισμός, ο οποίος απαιτείται για να καταστεί η προστασία του περιβάλλοντος εφικτή. Ο ίδιος δικαστής δικάζοντας προσφυγή του σωματείου ``φίλοι του Ακάμα``³⁶¹ η οποία είχε ως επίδικο θέμα το ίδιο μ΄ αυτό της απόφασης 358/96 επανέλαβε ότι για την εξέταση της συνδρομής των προϋποθέσεων του εννόμου συμφέροντος σχετικά με τα νομικά πρόσωπα θα πρέπει να γίνεται μέσα από την εξέταση των σκοπών του καταστατικού τους. Αν και τόνισε ότι τα νομικά πρόσωπα τα οποία έχουν ως σκοπό στο καταστατικό τους την προστασία του περιβάλλοντος έχουν έννομο συμφέρον για την προστασία του, στο συγκεκριμένο σωματείο δεν αναγνώρισε έννομο συμφέρον γιατί δεν είχε προσκομίσει ενώπιο του τους σκοπούς του καταστατικού του. Την ίδια περίοδο εκδόθηκε η απόφαση 940/97 όπου και πάλι το ΕΤΕΚ επεδίωκε την ακύρωση απόφασης η οποία επέτρεπε τον διαχωρισμό 34 οικοπέδων στην περιοχή της Πέγειας όπου με αυτή επηρεαζόταν αρνητικά το φυσικό περιβάλλον. Το δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή αυτή, μη αναγνωρίζοντας στο ΕΤΕΚ έννομο συμφέρον, θεωρώντας ότι οι σκοποί του δεν εμπίπτουν στην προστασία του περιβάλλοντος. Το αν στους σκοπούς του ΕΤΕΚ εμπίπτει ή όχι η προστασία του περιβάλλοντος, δεν είναι κάτι το οποίο είναι αντικείμενο εξέτασης στην παρούσα εργασία. Αντιθέτως, θεωρώ ότι αξίζει να αναφερθούμε στην αναφορά του δικαστηρίου σχετικά με την αναγνώριση από το ΣτΕ εννόμου συμφέροντος στον δικηγορικό σύλλογο Βόλου, ώστε να αντιληφθούμε την προσέγγιση των δύο ανωτάτων δικαστηρίων. *“Το Συμβούλιο της Επικρατείας δέχεται την θεμελίωση έννομου συμφέροντος σε κάθε σχεδόν σκοπό του καταστατικού, έστω και ευρύτατα διατυπωμένο αν όμως οι δικηγορικοί σύλλογοι έχουν έννομο συμφέρον να προσβάλουν κάθε πράξη που αναφέρεται σε ζητήματα «εθνικού ή κοινωνικού περιεχόμενου», θα έχουν έννομο συμφέρον να προσβάλουν σχεδόν οποιαδήποτε διοικητική πράξη γενικότερης σημασίας. Το προνόμιο αυτό, θα το διεκδικούσαν δικαίως και οι συμβολαιογραφικοί σύλλογοι, οι ιατρικοί σύλλογοι, τα τεχνικά επιμελητήρια κοκ, με αποτέλεσμα την πλήρη υπονόμευση της απαγορεύσεως της actio popularis”* συμπληρώνοντας ότι *“Ορθότερο είναι να δεχθούμε ότι έννομο συμφέρον θεμελιώνει σκοπός του νομικού προσώπου προβλεπόμενος από το καταστατικό του ή τον νόμο, μόνον εάν το συμφέρον αυτό είναι και προσωπικό συμφέρον των μελών του, υπό την ιδιότητα με την οποία μετέχουν στο νομικό πρόσωπο”*.

Το δικαστήριο σε αυτή την απόφαση θίγει τον -εύλογο- προβληματισμό σχετικά με τα όρια της ερμηνείας του σκοπού ενός καταστατικού νομικού προσώπου το οποίο προστατεύει το περιβάλλον. Επιχειρήματα στο αν η ερμηνεία που έκανε το ΣτΕ στην συγκεκριμένη υπόθεση είναι ευρεία ή όχι και αν φτάνει τα όρια της λαϊκής αγωγής μπορούν να αναπτυχθούν και από τις δύο πλευρές. Άλλωστε διατυπώθηκε και η θέση της μειοψηφίας στην συγκεκριμένη υπόθεση. Το ζήτημα στην απόφαση 940/97 θεωρώ ότι έγκειται σε δύο σημεία της άποψης

³⁶¹ ``Φίλοι του Ακάμα`` Σωματείο και Άλλοι ν. Κυπριακής Δημοκρατίας (1998) 4 ΑΑΔ 767

του δικαστή. Το πρώτο το οποίο αναφέρει ότι με την αναγνώριση εννόμου συμφέροντος σε συλλόγους να προσβάλουν κάθε πράξη η οποία έχει ζητήματα εθνικού ή κοινωνικού περιεχομένου, θα έχουν και συμφέρον να προσβάλουν οποιαδήποτε σχεδόν διοικητική πράξη γενικότερης σημασίας. Η θέση αυτή, θεωρώ ότι δεν είναι ακριβής. Και αυτό γιατί, η ιδιαιτερότητα του περιβαλλοντικού αγαθού, έγκειται στο ότι, η διοικητική πράξη, η οποία πλήττει το περιβάλλον δεν είναι μια ατομική πράξη όπως όλες τις άλλες η οποία προκαλεί ζημιά μόνο σε ένα άτομο. Η βλάβη που μπορεί να προκληθεί από την έκδοση μιας τέτοιας διοικητικής πράξης, δεν επηρεάζει πάντοτε μόνο τους περιοίκους αλλά ενδέχεται να επηρεάσει και άτομα τα οποία δεν έχουν άμεση εγγύτητα με την βλάβη. Και αυτό γιατί η φύση του αγαθού είναι τέτοια. Αφετέρου, τα νομικά πρόσωπα έχουν αυτοτελή νομική προσωπικότητα. Το συμφέρον τους το αποκτούν από αυτή τους την ιδιότητα, αυτό προτάσσει άλλωστε και ο σκοπός τέτοιων νομικών προσώπων.

Τις αποφάσεις αυτές, τις διαδέχτηκε η απόφαση της ολομέλειας του Ανώτατου Δικαστηρίου³⁶² το οποίο εκδίκασε, τόσο την 358/96 την οποία και παραμέρισε όσο και τις 359/96, 940/97 οι οποίες δεν δέχτηκαν την ύπαρξη εννόμου συμφέροντος. Σχετικά με την 359/96 το σωματείο “Φίλοι του Ακάμα” προσέφυγε ζητώντας την ακύρωση πράξης για ανέγερση ξενοδοχειακής μονάδας δυναμικότητας 352 στην περιοχή Ακάμα, η οποία είναι περιοχή με ιδιαίτερη οικολογική σημασία. Αν και το δικαστήριο που εκδίκασε σε πρώτο βαθμό αναγνώρισε ότι τα νομικά πρόσωπα με σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος νομιμοποιούνται στην αίτηση για ακύρωση της διοικητικής πράξης, κατέληξε ότι αυτό δεν στοιχειοθετείται γιατί δεν το απέδειξαν εγγράφως. Αντιθέτως το Ανώτατο κατέληξε στην εξής σκέψη: *“Θεωρούμε πως κατ’ αρχήν ένα Σωματείο δεν μπορεί να έχει, σε σχέση με το φυσικό περιβάλλον, νομική υπόσταση υπέρτερη από εκείνη του ιδιώτη: ο αριθμός προσώπων που συνθέτουν το Σωματείο δεν αποτελεί παράγοντα προς διαφοροποίηση· ούτε και τα όσα το Σωματείο επιλέγει να συμπεριλάβει στο καταστατικό του ως τους σκοπούς του, θα μπορούσαν να του προσδώσουν επ’ αυτού δυνατότητες που δεν θα μπορούσε να έχει ο ιδιώτης. Αν λοιπόν σε τέτοιες περιπτώσεις δεν νομιμοποιείται ο ιδιώτης, δεν νομιμοποιείται ούτε το Σωματείο. Η νομολογία δεν αναγνώρισε τη νομιμοποίηση ούτε στη μια περίπτωση ούτε στην άλλη· γιατί η γενική νομιμοποίηση θα σήμαινε την αναγνώριση του *actio popularis*..... Νομιμοποίηση θα μπορούσε να υπάρξει μόνο όπου κάποιος έχει την ιδιότητα περιοίκου - που σημαίνει αμεσότητα λόγω εγγύτητας χώρου – οπότε, το περιβάλλον εξετάζεται "υπό την σκοπιά του συμφέροντος του προσφεύγοντος για την προστασία των όρων διαβίωσής του στη συγκεκριμένη περιοχή και των περιουσιακών του δικαιωμάτων στο βαθμό που επηρεάζονται από την επίδικη πράξη".*

Το Ανώτατο Δικαστήριο με αυτή του την απόφαση ταύτισε τα νομικά πρόσωπα με τα φυσικά, τονίζοντας ότι οι σκοποί του καταστατικού ενός νομικού προσώπου δεν είναι

³⁶²Thanos Club Hotels Ltd και Άλλοι v. Επιστημονικού Τεχνικού Επιμελητηρίου Κύπρου και Άλλων (2000) 3 ΑΑΔ 323

αντικείμενο κρίσης για το αν το νομικό πρόσωπο είναι φορέας εννόμου συμφέροντος, αλλά αντιθέτως φορέας θα είναι, εάν τα φυσικά πρόσωπα που το αποτελούν, έχουν έννομο συμφέρον. Καταλήγοντας την σκέψη του, αποφάσισε ότι ένα τέτοιο δικαίωμα ανήκει σε όσους έχουν άμεση εγγύτητα με τον χώρο, εν προκειμένω, στους λιγοστούς κατοίκους του διπλανού χωριού. Η βλάβη όμως στο περιβάλλον όπως έχει αναφερθεί μπορεί να μην επεκτείνεται μόνο στους περιοίκους αλλά και σε κάτοικους της ευρύτερης περιοχής. Για τον λόγο αυτό η διεύρυνση του εννόμου συμφέροντος δεν θα πρέπει να γίνεται με μόνα κριτήρια την εγγύτητα με την βλάβη αλλά και με πρόσθετα κριτήρια όπως η έκταση αυτής.

Τέλος όπως το ΣτΕ, έτσι και το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε ότι οι σκοποί μιας πολιτικής παράταξης δεν μπορούν να προσδώσουν σε αυτή έννομο συμφέρον, γιατί ο σκοπός της παράταξης αυτής, άπτεται της πολιτικής της δράσης³⁶³.

Είναι αναγκαία η αναγνώριση εννόμου συμφέροντος στα νομικά πρόσωπα;

Τα νομικά πρόσωπα τα οποία έχουν ως σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος, αναπτύσσουν περιβαλλοντικές δράσεις όπως συμμετοχή σε διαβουλεύσεις, νομοπαρασκευαστικές διαδικασίες, ενημέρωση του κοινού για περιβαλλοντικά ζητήματα, διεξαγωγή δράσεων προστασίας του περιβάλλοντος κ.ά. Ο σκοπός τους είναι πολύ σημαντικός για την προστασία του περιβάλλοντος για τον λόγο αυτό θα πρέπει να τους αναγνωρίζεται έννομο συμφέρον υπ' αυτή τους την ιδιότητα για την προστασία του περιβάλλοντος. Εάν αυτό αφεθεί μόνο στα φυσικά πρόσωπα και στους ΟΤΑ, τότε η προστασία του περιβάλλοντος αλλά και του ίδιου του ανθρώπου δεν θα καταστεί αποτελεσματική. Και αυτό γιατί ο άνθρωπος δεν δρα πάντοτε ορθολογικά, ούτε σκέπτεται μακροπρόθεσμα, και αν αυτό το κάνει δεν σημαίνει ότι το κάνει υπό την σκοπιά της προστασίας του περιβάλλοντος. Για παράδειγμα ένα έργο σε μια απομακρυσμένη περιοχή θα επιφέρει οικονομική ανάπτυξη σ' αυτή. Ο πολίτης ο οποίος διαμένει σ' αυτή την περιοχή θεωρεί την φύση ``δεδομένη`` και αυτό που ενδεχομένως να επιδιώκει να είναι η οικονομική ανάπτυξη της περιοχής, αποσκοπώντας έτσι και στο ενδεχόμενο οικονομικό όφελος που θα αποκομίσει ο ίδιος. Η προστασία του περιβάλλοντος για αυτόν τον άνθρωπο ίσως και να αποτελεί δευτερεύοντα ρόλο. Γι' αυτό ο ρόλος των νομικών προσώπων που έχουν ως σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος κρίνεται αναγκαίος για την προστασία του και ως εκ τούτου τα πρόσωπα αυτά θα πρέπει να τους αναγνωρίζεται συμφέρον να επιδιώξουν δικαστικά την προστασία του περιβάλλοντος.

³⁶³ Α.Δ Θουκής Θουκίδης και άλλοι κατά δήμου Λεμεσού Αρ. 92/95

Τελικό συμπέρασμα

Το Ανώτατο Δικαστήριο της Κύπρου όπως έχει εκτεθεί προβαίνει σε μια στενή ερμηνεία των προϋποθέσεων του εννόμου συμφέροντος, εμμένοντας στην γραμματική ερμηνεία του άρθρου 146.2 του Συντάγματος³⁶⁴ τονίζοντας ότι δεσμεύεται από αυτό, μη επιτρέποντας του εξ' αυτού του λόγου να διευρύνει την πρόσβαση στη δικαιοσύνη³⁶⁵. Αξιοσημείωτη αποτελεί και η απόφαση της Ολομέλειας του Ανωτάτου δικαστηρίου επί της αναφοράς που άσκησε ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας³⁶⁶ περί αντισυνταγματικότητας του νόμου που είχε εκδώσει η Βουλή των Αντιπροσώπων όταν επιχείρησε να θεσμοθετήσει νομοθετικά έννομο συμφέρον στα νομικά πρόσωπα τροποποιώντας τις διατάξεις του περί Γενικών Αρχών του Διοικητικού Δικαίου νόμο. Συγκεκριμένα η Βουλή πρόσθεσε στη διάταξη του νόμου που αφορά το έννομο συμφέρον ότι και τα νομικά πρόσωπα έχουν έννομο συμφέρον να προσβάλουν πράξη ή παράλειψη της διοίκησης εφόσον τους προκαλεί υλική ή ηθική βλάβη. Το δικαστήριο εκδικάζοντας την αναφορά του ΠτΔ έκρινε ότι μια τέτοια προσπάθεια από πλευράς του νομοθέτη αποτελούσε ανεπίτρεπτη ερμηνεία συνταγματικών προνοιών και προσπάθειας τροποποίησης του Συντάγματος, τονίζοντας ότι γίνεται μια προσπάθεια διεύρυνσης του εννόμου συμφέροντος με αποτέλεσμα να κινδυνεύει η αίτηση ακύρωσης να καταλήξει σε λαϊκή αγωγή. Αυτή η σκέψη τονίζει και την γενικότερη εσωστρέφεια που επιδεικνύει το δικαστήριο όταν καλείται να αναγνωρίσει έννομο συμφέρον στα νομικά πρόσωπα η οποία θα μπορούσε να εκληφθεί ως μια κατ'επίφαση ερμηνεία, ώστε να κρατήσει με κάθε τρόπο ``κλειστή`` την περιβαλλοντική δίκη από τα νομικά πρόσωπα. Η στάση αυτή του δικαστηρίου δεν μπορεί να δικαιολογηθεί, ούτε και ευσταθεί, αν κρίνουμε την γενικότερη τάση των δικαστηρίων των χωρών της Ευρωπαϊκής και Διεθνούς κοινότητας, όπως και του ίδιου του ΔΕΕ και των διεθνών συμβάσεων όπως του Άρχους. Πέρα αυτών όπως έχει εκτεθεί η φύση του ίδιου του περιβάλλοντος αλλά και η επιτακτική ανάγκη προστασίας του δεν αφήνουν περιθώρια σε τέτοιες ερμηνείες.

Αντιθέτως ο Έλληνας δικαστής επιδεικνύοντας δικονομική ευπλασία απαγκιστρώθηκε από τις όποιες δικονομικές αγκυλώτητες θα τον καθιστούσαν ``δικονομικά μύωπα``,

³⁶⁴ Ι. Χατζηγιάννη, ό.π.

³⁶⁵ Βλ.ε. Χατζηγιάννη, που κάνει παραπομπή σε Pitsillos κατά C.B.C (1982) 3 CLR 208. *We are not inclined to construe restrictively legal provisions conferring a right of recourse to the courts; on the contrary, access must be as wide as the law may permit. But we cannot ignore the mandatory constitutional provisions laying down that a right to judicial review accrues only where the right vindicated is directly affected as a result of the decision challenged. The antonym of "directly" is "indirectly". Indirect interference with a right does not confer a right to judicial review. In Greece, where the element of directness is similarly postulated, it was held that no right to a recourse ensues where the prejudice complained of emanates or results from the implications of a decision on the rights of a third party. (See Tsatsos' supra)*

³⁶⁶ Πρόεδρος της Δημοκρατίας v. Βουλή των Αντιπροσώπων (αρ.1) (2009) Α.Α.Δ. 23

επιτρέποντας του να δημιουργήσει ένα όσο το δυνατό ανοιχτό σύστημα περιβαλλοντικής προστασίας, χωρίς να εκφεύγει από τους δικονομικούς κανόνες.

Μέσα από την αντιπαράθεση των δύο διαφορετικών προσεγγίσεων των Ανώτατων δικαστηρίων, μπορούμε να λάβουμε πληροφορίες για το ποια προσέγγιση είναι αποτελεσματικότερη -τόσο δικονομικά αλλά και πρακτικά- για την προστασία του περιβάλλοντος και την διαφύλαξη του τόσο για τις τωρινές αλλά και για τις μέλλουσες γενεές. Μια διευρυμένη προσέγγιση η οποία αναγνωρίζει με τρόπο ευρύ πρόσβαση στη δικαιοσύνη για θέματα που αφορούν το περιβάλλον αποδεχόμενη τον κίνδυνο να δημιουργηθεί ανασφάλεια δικαίου είναι σε θέση να προσφέρει μεγαλύτερη προστασία στο περιβάλλον από μια πιο συντηρητική προσέγγιση η οποία εμμένει στους αυστηρά δικονομικούς κανόνες ερμηνείας;

Ας παραθέσουμε δύο ξεχωριστά παραδείγματα, όχι για να εξετάσουμε την βλάβη, αλλά για να δούμε την δυνατότητα αντιμετώπισης του κινδύνου από τους πολίτες. Η μια αφορά την υπόθεση της Μονής Τοπλού³⁶⁷, η οποία κίνησε το ενδιαφέρον για προστασία, όχι μόνο των κατοίκων της περιοχής Λασιθίου Κρήτης, αλλά κατοίκων από περιοχές ολόκληρης της Ελλάδας αλλά και ευρωπαίων πολιτών – κατοίκων εξωτερικού. Στον αντίποδα ενδεικτικά έργα όπως η κατασκευή δεκαέξι πολυτελών επαύλεων σε χώρο ο οποίος εφάπτεται με περιοχή Natura 2000 και βρίσκεται εντός της παράκτιας ζώνης σε απόσταση μικρότερη των 100 μέτρων από τη θάλασσα, πάνω ακριβώς από το βιότοπο της μεσογιακής φώκιας (*monachus monachus*), όπως επίσης και έργα που πιθανόν να έθιγαν το φυσικό περιβάλλον όπως η κατασκευή της μαρίνας Μακρόνησος και ο δρόμος Πάφου – Πόλις Χρυσοχούς εντός δικτύων NATURA 2000 εγείρονται αμφιβολίες το κατά πόσο και σε πιο βαθμό τηρήθηκαν οι Ενωσιακοί κανόνες, εάν λάβουμε υπόψη ότι δεν πραγματοποιήθηκε δέουσα εκτίμηση σ' αυτές τις περιπτώσεις, με αποτέλεσμα η Επιτροπή, να αρχίσει τις διαδικασίες του άρθρου 258 ΣΛΕΕ. Στο εσωτερικό όμως της Κύπρου, τα έργα αυτά δεν κίνησαν το ενδιαφέρον για επιδίωξη δικαστικής προστασίας από τους πολίτες πλην μεμονωμένων αντιδράσεων, κυρίως από περιβαλλοντικές οργανώσεις οι οποίες γνωρίζοντας την δικονομική τους θέση, επέλεξαν τις μεμονωμένες διαδηλώσεις διαμαρτυρίας. Η προστασία όμως του περιβάλλοντος και οι διοικητικές πράξεις που το θίγουν ακυρώνεται δικαστικά, και γι' αυτό ο ρόλος του δικαστή είναι πολύ σημαντικός για την προστασία τόσο του περιβάλλοντος όσο και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που αυτά επηρεάζουν.

Η αντιπαράθεση αυτών των παραδειγμάτων μπορεί να μας καταδείξει ότι μια πιο ευρεία προσέγγιση η οποία αναγνωρίζει έννομο συμφέρον για προστασία του περιβάλλοντος χωρίς να εκφεύγει των δικονομικών κανόνων είναι σε θέση να προσφέρει μια πιο αποτελεσματική προστασία. Αντίθετα μια πιο αυστηρή προσέγγιση καθιστά δυσκολότερη την επιδίωξη προστασίας του, σε ένα αγαθό που αν και αποτελεί συλλογικό για να θεωρηθεί ως τέτοιο στη συνείδηση των πολιτών και να μην αδιαφορούν γι' αυτό θα πρέπει και το δικαστήριο να μην

³⁶⁷ ΣτΕ 3920/2010

υψώνει ένα απροσπέλαστο δικονομικό τοίχος αλλά να θέτει τους δικονομικούς κανόνες οι οποίοι θα εξισορροπούν τους δικονομικούς κανόνες με τον κίνδυνο για λαϊκή αγωγή.

Έννομο συμφέρον ΟΤΑ

Οι δήμοι και οι κοινότητες ως αρχές έχουν την υποχρέωση να διασφαλίζουν την ποιότητα ζωής των δημοτών και κατοίκων τους³⁶⁸, καθώς έχουν εκ του νόμου γενικές και ειδικές αρμοδιότητες να επιμελούνται των τοπικών υποθέσεων³⁶⁹. Οι υποχρεώσεις αυτές είναι ικανές για να τους προσδώσουν έννομο συμφέρον για προστασία του περιβάλλοντος.

ΟΤΑ – Ελλάδα

α) Τα διοικητικά όρια

Έννομο συμφέρον για την προστασία του περιβάλλοντος, αναγνωρίζεται και στους ΟΤΑ για τον λόγο ότι αυτοί έχουν πληθώρα αρμοδιοτήτων σε θέματα περιβάλλοντος, πολεοδομίας και χωροταξίας. Σύμφωνα με την νομολογία, το βασικό κριτήριο για την θεμελίωση του εννόμου συμφέροντος είναι το να βρίσκεται εντός των διοικητικών ορίων του δήμου ή της κοινότητας το περιβαλλοντικό στοιχείο³⁷⁰ ή να γειτνιάζει με αυτό³⁷¹. Έτσι έννομο συμφέρον στους ΟΤΑ έχει αναγνωριστεί για να προσβάλουν κάθε πράξη η οποία βλάπτει το περιβάλλον, όπως η οικιστική ανάπτυξη³⁷², η εγκατάσταση βιομηχανικών μονάδων και η περιβαλλοντική υποβάθμιση της περιοχής³⁷³, την διατήρηση της χλωρίδας και της πανίδας³⁷⁴ ή τη διατήρηση της δασικής έκτασης³⁷⁵.

β) Γειτνίαση

Όταν η βλάβη πραγματώνεται σε δήμο ή κοινότητα που βρίσκεται στα όρια της ευρύτερης περιοχής τότε οι γειτονικοί ΟΤΑ μπορούν να επιδιώξουν την προστασία του περιβάλλοντος; Η νομολογία δέχεται την διεύρυνση του εννόμου συμφέροντος και σ' αυτή την περίπτωση. Αξιοσημείωτες αποτελούν η ΣτΕ 304/93 και 2846/93 στις οποίες αναγνωρίστηκε έννομο συμφέρον σε γειτονικούς δήμους να προσβάλουν πράξη χωροθέτησης και άδειας λειτουργίας ιχθυοτροφείου, το οποίο θα εγκαθίστατο στην θαλάσσια περιοχή γειτονικής πόλης.³⁷⁶ Το δικαστήριο αξιολογώντας την περιβαλλοντική βλάβη, έκρινε ότι οι επιπτώσεις από την λειτουργία ενός ιχθυοτροφείου στην ευρύτερη θαλάσσια και χερσαία περιοχή, δεν περιορίζονται εκ της φύσεως της στα διοικητικά όρια μιας κοινότητας. Πέραν αυτών, η εγκατάσταση αυτή, επηρεάζει και τους ίδιους του κατοίκους της περιοχής προς απόλαυση του φυσικού και κοινού τοις πάσι αγαθού της θάλασσας και των ακτών.

³⁶⁸ ΣτΕ 52/2023, Κοινότητα Πυργών κ.ά κατά Δημοκρατίας προσφ. 671/91

³⁶⁹ Ανώτατο Δικαστήριο Κύπρου 168/93

³⁷⁰ ΣτΕ 2196/82, 312/83, 944/85, 3682/86, 83/2005 Ολομ.,

³⁷¹ ΣτΕ 52/2023

³⁷² ΣτΕ 2690/94

³⁷³ ΣτΕ 2755/94

³⁷⁴ ΣτΕ 2301/95 Ολομ

³⁷⁵ ΣτΕ 1/93

³⁷⁶ Γλυκερία Σιούτη,ό.π.σελ.150

ΟΤΑ – Κύπρος

Ομοίως και το Ανώτατο Δικαστήριο αναγνώρισε έννομο συμφέρον στους ΟΤΑ για την προστασία του περιβάλλοντος³⁷⁷. Σύμφωνα με την νομολογία το συμφέρον αυτό υφίσταται γιατί οι τοπικές αρχές έχουν πληθώρα αρμοδιοτήτων σε θέματα περιβάλλοντος, πολεοδομίας και χωροταξίας³⁷⁸. Έτσι αναγνωρίστηκε έννομο συμφέρον σε κοινότητα³⁷⁹ να προσβάλει άδεια λειτουργίας τουβλοποιείου, γιατί ως τοπική αρχή έχει συμφέρον για την πολεοδομική διαμόρφωση της περιοχής όπως και για την προάσπιση του κοινού συμφέρον των κατοίκων της. Η νομολογία ερμηνεύοντας το δικαίωμα στη ζωή, ως το δικαίωμα για την εξασφάλιση των βασικών προϋποθέσεων για την επιβίωση του ανθρώπου στο χώρο που διαβιεί³⁸⁰ αναγνώρισε ότι οι ΟΤΑ, έχουν το δικαίωμα να επιδιώξουν την προστασία του περιβάλλοντος. Η διεύρυνση του εννόμου συμφέροντος για τους ΟΤΑ επεκτείνεται και στους γειτονικούς δήμους, κοινότητες οι οποίες επηρεάζονται δυσμενώς από ένα έργο³⁸¹.

Αξιοσημείωτη αποτελεί η απόφαση Κυπριακή Δημοκρατία κατά Κοινότητας Πυργών³⁸² η οποία αναγνώρισε την υποχρέωση της Πολιτείας να λαμβάνει περιβαλλοντική πολιτική μέσα από νομοθετικά μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα η απόφαση αναφέρει: *«το φυσικό περιβάλλον έχει αποκτήσει διεθνώς, ασφαλώς και στη χώρα μας, κολοσσιαία σημασία, γιατί η διαφύλαξη του είναι άμεσα συνδεδεμένη με την καλή ποιότητα ζωής του ανθρώπου. Επιβάλλεται επομένως η πολιτεία να υιοθετήσει περιβαλλοντική πολιτική, η οποία εκφράζεται μέσα από σχετική νομοθεσία»*. Κατά πρώτο, αυτή η αναγνώριση, μας υπενθυμίζει το σύγχρονο ζήτημα του εννόμου συμφέροντος όσο αφορά τις κλιματικές δίκες, και κατά πόσο μπορεί να αναγνωριστεί έννομο συμφέρον στους αιτούντες να απαιτήσουν από την Πολιτεία να λάβει μέτρα για την κλιματική αλλαγή ώστε να προστατευτεί η ζωή και άλλα συνταγματικά δικαιώματα. Πέραν αυτού, η αναγνώριση αυτή μπορεί να θεωρηθεί και ως νομολογιακή αναγνώριση του δικαιώματος στο περιβάλλον³⁸³ το οποίο θα μπορούσε να καταστεί ως η βάση για την διεύρυνση του εννόμου συμφέροντος σε θέματα που άπτονται του περιβαλλοντικού δικαίου³⁸⁴.

³⁷⁷ Κοινότητα Πυργών κ.ά κατά Δημοκρατίας προσφ. 671/91

³⁷⁸ Κοινότητα Πυργών ν Κυπριακή Δημοκρατία (1991) 4 Α.Α.Δ. 33498, Κυπριακή Δημοκρατία ν. Συμβούλιο Βελτίωσης Γερίου (1998) 3 Α.Α.Δ 210

³⁷⁹ Κοινότητα Πυργών κ.ά κατά Δημοκρατίας προσφ. 671/91

³⁸⁰ Κυπριακή Δημοκρατία ν. Συμβούλιο Βελτίωσης Γερίου (1998) 3 Α.Α.Δ 210, Thanos Club Hotels ν. ΕΤΕΚ (2000), Συνεκδικαζόμενες Υποθέσεις 1274/2010, 1275/2010, 1276/2010, 1277/2010 και 1278/2010 Δήμος Αγίας Νάπας κ.ά ν. Κυπριακή Δημοκρατία

³⁸¹ 1998) 4 ΑΑΔ 199 Πρόεδρος και μέλη χωρητικής αρχής Τόχνης κ.ά ν. Κυπριακή Δημοκρατία, λειτουργία λατομείου, Κοινοτικό Συμβούλιο Μιτσερού και Άλλοι ν. Δημοκρατίας, ημερομηνίας 10/8/2022

³⁸² Κυπριακή Δημοκρατία ν. Κοινότητα Πυργών (1996) 3 Α.Α.Δ 503 Ολομ

³⁸³ Ι.Χατζηγιάννη,ό.π.

³⁸⁴ Ι.Χατζηγιάννη,ό.π.

Αποτύπωση

Η αναγνώριση του εννόμου συμφέροντος για τους ΟΤΑ οφείλει να διαλαμβάνεται μέσα από τα κριτήρια των διοικητικών ορίων³⁸⁵. Το έννομο συμφέρον όμως δεν μπορεί να αναγνωριστεί μόνο σ' αυτή την περίπτωση. Και αυτό γιατί η φύση της περιβαλλοντικής βλάβης είναι τέτοια που αυτή δεν εμμένει εντός των διοικητικών ορίων μιας περιοχής που συντελείται, αλλά μπορεί να επεκταθεί και στις γύρω περιοχές³⁸⁶. Για τον λόγο αυτό, πρέπει να γίνεται μια συνολική αξιολόγηση της βλάβης, τόσο από άποψη διοικητικών ορίων όσο και από άποψης έκτασης της, ώστε να διαπιστωθεί η έκταση αυτής και έτσι να κριθεί η ύπαρξη του εννόμου συμφέροντος ή όχι.

Το Ανώτατο Δικαστήριο της Κύπρου αναγνωρίζει στους ΟΤΑ με πιο ευρύ τρόπο σε σχέση με νομικά και φυσικά πρόσωπα έννομο συμφέρον για την προστασία του περιβάλλοντος³⁸⁷.

Συρρίκνωση εννόμου συμφέροντος – Πολεοδομικό δίκαιο

Ελλάδα

Το πολεοδομικό περιβάλλον κατοχυρώνεται στο άρθρο 24 του Συντάγματος και τάσσει υποχρέωση στο κράτος για την ορθολογική ανάπτυξη του.

Η νομολογία του ΣτΕ όσο αφορά τα θέματα που αφορούν το πολεοδομικό δίκαιο για την αναγνώριση εννόμου συμφέροντος απαιτεί την ύπαρξη της ιδιότητας του όμορου γείτονα και όχι του κάτοικου περιοχής την οποία δέχεται σε θέματα που αφορούν το φυσικό περιβάλλον³⁸⁸. Και αυτό γιατί ο όμορος κάτοικος, θίγεται κατά τρόπο άμεσο και αναμφισβήτητο.³⁸⁹ Έτσι η επίκληση του όμορου ιδιοκτήτη, ότι υφίσταται βλάβη στο περιβάλλον της περιοχής του είναι ικανή να του θεμελιώσει έννομο συμφέρον³⁹⁰.

Αντίθετα, εάν η κατοικία του αιτούντος δεν βρίσκεται σε όμορο ακίνητο αλλά σε άλλο οικονομικό τετράγωνο, απέναντι από το επίμαχο οικόπεδο³⁹¹ δεν αναγνωρίζεται ότι υφίσταται άμεση βλάβη³⁹². Ομοίως και στις περιπτώσεις όπου τα τμήματα του επίμαχου ακινήτου είναι κοινά με άλλα συνεχόμενα ακίνητα αλλά όχι με αυτό του αιτούντα, και πάλι η θεμελίωση του εννόμου συμφέροντος δεν γίνεται δεκτή³⁹³. Τέλος όταν ο αιτών απέκτησε την ιδιότητα του όμορου ιδιοκτήτη σε χρονικό σημείο μεταγενέστερο της έκδοσης της οικοδομικής άδειας, έννομο συμφέρον δεν αναγνωρίζεται στον αιτούντα³⁹⁴, και αυτό γιατί το έννομο συμφέρον πρέπει να υπάρχει στο πρόσωπο του αιτούντα τόσο κατά την έκδοση της

³⁸⁵ ΣτΕ 2586/92 και Ανώτατο Δικαστήριο Κύπρου Κοινοτικό Συμβούλιο Αγίου Θεοδώρου Λάρνακας κατά Ρυθμιστικής Αρχής Ενέργειας (ΡΑΕΕΚ) για την κατασκευή Αιολικού πάρκου εντός των ορίων της Κοινότητας

³⁸⁶ ΣτΕ 4938/1995 Ολομ

³⁸⁷ Υπόθεση (1991) 4 ΑΑΔ 3498, Διαπιστώνω όμως ότι κάτοικος κοινότητας έχει λόγο στη διαμόρφωση του φυσικού περιβάλλοντος στο οποίο διαβιό, το οποίο, εφόσον είναι κοινό σε όλους τους κατοίκους της κοινότητας, μπορεί να προασπισθεί συλλογικά από την κοινοτική αρχή η οποία τους εκπροσωπεί

³⁸⁸ Σιούτη,ό.π.σελ. 140

³⁸⁹ ΣτΕ 2155, 643, 3343/88, 1647,4036,3487/89

³⁹⁰ ΣτΕ 564/2021) (Σιούτη, 2022, σελ.140)

³⁹¹ ΣτΕ 878/95

³⁹² Σιούτη,ό.π σελ. 140

³⁹³ ΣτΕ 2251/97

³⁹⁴ ΣτΕ 1037/2017

προσβαλλόμενης διοικητικής πράξης, όσο και κατά την άσκηση του ενδίκου βοηθήματος³⁹⁵. Εάν γινόταν κάτι τέτοιο δεκτό πέρα των άλλων θα δημιουργείτο και ανασφάλεια δικαίου.

Η διαφοροποίηση αυτή του ΣτΕ, γίνεται γιατί η φύση του έννομου αγαθού διαφέρει. Το οικιστικό περιβάλλον, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως συλλογικό και κοινό σε όλους τους κατοίκους της περιοχής, εν αντιθέσει με το φυσικό³⁹⁶. Διαφορετικό είναι όταν το οικιστικό περιβάλλον προσβάλλει το φυσικό, όταν για παράδειγμα εκδίδεται μια οικοδομική άδεια για ανέγερση οικοδομής η οποία θίγει το φυσικό περιβάλλον.

Κύπρος

Η νομολογία των κυπριακών δικαστηρίων για να δεχθεί έννομο συμφέρον για ζητήματα που άπτονται του πολεοδομικού δικαίου, απαιτεί αυτός να έχει είτε την ιδιότητα του όμορου³⁹⁷ ιδιοκτήτη είτε του γείτονα. Έτσι αναγνωρίστηκε έννομο συμφέρον τόσο σε γείτονες όσο και σε όμορους κάτοικους να ζητήσουν την ακύρωση οικοδομικής άδειας³⁹⁸. Έννομο συμφέρον αναγνωρίστηκε και σε ιδιοκτήτη ο οποίος θα έχτιζε κατοικία, ο οποίος ζητούσε την ακύρωση άδειας οικοδομής η οποία προϋπήρχε και με αυτή επήλθε ατομική τροποποίηση των χρήσεων γης της περιοχής. Η απόσταση μεταξύ των δύο οικοδομών βρισκόταν σε απόσταση 550 μέτρων και οπτική επαφή δεν υπήρχε. Το Ανώτατο αναγνώρισε έννομο συμφέρον γιατί είχε συμφέρον να διαφυλάξει τους όρους διαβίωσης του, καθώς και να μην μειωθεί η οικονομική αξία του ακινήτου του. Με νεότερη νομολογία έχει κριθεί ότι έννομο συμφέρον δεν αναγνωρίζεται από μόνο της ιδιότητας του ιδιοκτήτη ή κατόχου γειτνιάζοντος ακινήτου με το επίδικο ακίνητο³⁹⁹ γιατί θα πρέπει να θιγεί τα στενότερα συμφέροντα του⁴⁰⁰.

Τέλος όταν ο αιτών απέκτησε την ιδιότητα του όμορου ιδιοκτήτη σε χρονικό σημείο μετά την έκδοση της οικοδομικής άδειας, δεν έχει έννομο συμφέρον για την προσβολή της⁴⁰¹.

Συρρίκνωση εννόμου συμφέροντος για λόγους δημόσιου συμφέροντος

Το δημόσιο συμφέρον, θα μπορούσε να συρρικνώσει τις προϋποθέσεις συνδρομής του εννόμου συμφέροντος, όταν οι αιτούντες ζητούν την ακύρωση ενός έργου ή μιας δραστηριότητας η οποία κατά προφανή τρόπο ωφελεί το ίδιο το περιβάλλον αλλά και τους

³⁹⁵ ΣτΕ 95/2017 Ολομ.

³⁹⁶ Σιούτη,ό.π. σελ.2023

³⁹⁷ Δέσποινα Νικολάου και άλλοι ν. Κυπριακή Δημοκρατία (1998) 4 ΑΑΔ 250 10 Απριλίου, 1998

³⁹⁸ Ιακώβου Νικόλαος και άλλοι ν. Κυπριακή Δημοκρατία 9 Ιουνίου, 2015, Κρητιώτης ν. Δήμου Πάφου (1986) 3 Α.Α.Δ. 322, Οικονομίδης ν. Επιτροπής Δημόσιας Υγείας Κάτω Ακουρδαλιών (1990) 3 Α.Α.Δ. 928

³⁹⁹ Αγίας Νάπας κ.ά. κατά Κυπριακής Δημοκρατίας και Συν εκδικαζόμενες Υποθέσεις Αρ. 1274/2010,

1275/2010, 1276/2010, 1277/2010 και 1278/2010, 4/4/2013, Χαραλάμπους ν. Δημοκρατίας (1996) 3 Α.Α.Δ.

270)). Το δικαστήριο αναγνώρισε ότι φυσικό πρόσωπο έχει συμφέρον όχι μόνο ως όμορος κάτοικος αλλά και ως ιδιοκτήτης ακινήτου στο οποίο πιθανολογείται η επέλευση της βλάβης από την έγκριση ενός έργου (1996) 3 ΑΑΔ 73 29 Φεβρουαρίου, 1996, Σοφούλλα ν. Κυπριακή Δημοκρατία).

⁴⁰⁰ Υπόθεση αρ. 168/93 Συμβούλιο Βελτιώσεως Γερίου κ.α. ν. Δημοκρατίας ημερ. 13/10/95

⁴⁰¹ 5815/2013 Ανώτατο Δικαστήριο

κατοίκους της περιοχής, όπως για παράδειγμα μια ΑΕΠΟ η οποία εγκρίνει την ανέγερση μονάδας βιολογικού καθαρισμού; Η προσωπική βλάβη του αιτούντα σε τέτοιες περιπτώσεις θα μπορούσε να απαιτηθεί να αποδειχθεί σε σχέση με την απόσταση του έργου ώστε να θεμελιωθεί συγκεκριμένη βλάβη με τη φύση του έργου και να μην αρκούμαστε απλώς στην ιδιότητα του, ως κατοίκου της περιοχής⁴⁰².

Ίδια παρανομία και έννομο συμφέρον

Η ίδια παρανομία του αιτούντα ακύρωση διοικητικής πράξης, μπορεί να οδηγήσει στην εξάλειψη του εννόμου συμφέροντος προς το πρόσωπο του; Όταν δηλαδή, οι αιτούντες με αίτηση ακύρωσης ζητούν την ακύρωση διοικητικής πράξης ενώ οι ίδιοι συντέλεσαν μια παράνομη ενέργεια, όπως για παράδειγμα την ανέγερση οικοδομής σε περιοχές εκτός σχεδίου ή σε αναδασωτές εκτάσεις καταλείπουν το έννομο τους συμφέρον να ζητήσουν την ακύρωση πράξης της διοίκησης η οποία τους προκαλεί βλάβη;

Όπως έχει κριθεί νομολογιακά⁴⁰³ το έννομο συμφέρον των αιτούντων όταν αυτοί συντελούν σε μια παράνομη ενέργεια δεν εκλείπει ακόμη και αν αυτοί, ανεγείροντας ακίνητα σε περιοχές εκτός σχεδίου, γνώριζαν ότι οι περιοχές αυτές προορίζονται για την διέλευση εναέριων καλωδίων ηλεκτρικού ρεύματος υψηλής τάσης. Και αυτό γιατί σύμφωνα με το δικαστήριο, από την παρανομία του αιτούντα δεν μπορεί να συναχθεί, η εκ των προτέρων απεμπόληση του δικαιώματος του για προστασία της υγείας τόσο του ιδίου όσο και της οικογένειάς του.

⁴⁰² ΣτΕ 1482/99 Ολομ

⁴⁰³ ΣτΕ 2586/92, 4503/97, 3095/01 Ολ., 2639-2640/2009 Ολ., 975/2015

Πολιτιστικό περιβάλλον

Το ελληνικό σύνταγμα στο άρθρο 24 παρ.1 του Συντάγματος, διακρίνεται το περιβάλλον σε φυσικό και πολιτιστικό, σε ανθρωπογενές ή τεχνητό αλλιώς⁴⁰⁴. Σύμφωνα με την συνταγματική διάταξη, αποτελεί δικαίωμα του καθενός, όπου το κράτος οφείλει να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας. Όπως γίνεται αντιληπτό το Σύνταγμα δεν κατοχυρώνει μόνο υποχρέωση του κράτους, αλλά θεμελιώνει και δικαίωμα του κάθε πολίτη και των περιβαλλοντικών οργανώσεων⁴⁰⁵.

Ο νόμος 4548/2021, κωδικοποίησε τη νομοθεσία για την προστασία των αρχαιοτήτων και της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας από τους αρχαιότερους χρόνους μέχρι και σήμερα. Σκοπός είναι η διατήρηση της ιστορικής μνήμης τόσο για τη παρούσα όσο και για τις μελλοντικές γενεές⁴⁰⁶.

Το πολιτιστικό περιβάλλον, καλύπτει τόσο την πολιτιστική κληρονομία, μνημειακή, παραδοσιακή ή αρχιτεκτονική όσο και τα οικιστικά πολιτιστικά αγαθά⁴⁰⁷. Ως οικιστικά αγαθά (άρθ. 24 παρ.6 Συντ.) θεωρούνται οι πόλεις, οι οικισμοί, οι οποίοι συγκροτούν τον χώρο που εξυπηρετεί κυρίως την οργανωμένη διαβίωση των ανθρώπων αλλά και την παραγωγική δραστηριότητα⁴⁰⁸.

Το ΣτΕ, ερμηνεύει με μεγάλη ευρύτητα τους όρους που περιέχονται στα οικιστικά αγαθά, παρέχοντας έτσι, σημαντική προστασία στην αρχιτεκτονική και πολιτιστική κληρονομία. Υπερκαλύπτοντας έτσι την σύμβαση της Γρανάδας⁴⁰⁹.

Η κοινωνική διάσταση της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς

Τα μνημεία αποτελούν μαρτυρίες του ανθρώπινου βίου οι οποίες διαμορφώνουν και διατηρούν την ιστορική μνήμη κάθε λαού. Πέρα αυτού, η προστασία επιβάλλεται για λόγους βελτίωσης και εμπλουτισμού της ζωής τόσο των πολιτών όσο και καθενός ξεχωριστά, η οποία αποτελεί το ευ ζην του⁴¹⁰. Η προστασία αυτή, απευθύνεται στον σύγχρονο άνθρωπο, ο οποίος αξιώνει ένα καλύτερο επίπεδο ζωής, τόσο μέσω της πνευματικής, όσο και μέσω της πολιτιστικής του καλλιέργειας, όπου η πολιτεία οφείλει να του διασφαλίζει⁴¹¹.

Η προστασία αυτή δεν αφορά μόνο εμάς. Είναι και μια υποχρέωση μας, ώστε να διασφαλιστεί το πολιτιστικό περιβάλλον και για τις μελλοντικές γενεές. Ο σεβασμός της ιστορικής συνέχειας και της παράδοσης, δεν αφορά μόνο το παρελθόν, αλλά και μια υποχρέωση μας για να υπάρξει συνέχεια στο μέλλον ώστε να μην χαθεί⁴¹². Είναι μια υποχρέωση, ώστε τον πολιτισμό τον οποίο βρήκαμε, να μπορέσουμε να τον παραδώσουμε στον μελλοντικό κόσμο.

⁴⁰⁴ Α.Μανιτάκης, Εισαγωγή στο Πολιτιστικό Δίκαιο, εκδ.Αντ. Σάκκουλα, 2008,σελ. 27

⁴⁰⁵ Α.Μανιτάκης, ό.π. σελ.27

⁴⁰⁶ Γ.Σιούτη,ό.π.σελ.315

⁴⁰⁷ Μανιτάκης, ό.π.σελ.27

⁴⁰⁸ Μανιτάκης,ό.π. σελ.28

⁴⁰⁹ Μανιτάκης, σελ.27

⁴¹⁰ Παναγιώτης Σκουρής – Ελένη Τροβά, Προστασία Αρχαιοτήτων και πολιτιστικής κληρονομιάς, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα– Θεσσαλονίκη, 2003, σελ. 63

Έννομο συμφέρον

Με την έκδοση μιας διοικητικής πράξης η οποία αποσκοπεί στην προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος ενδέχεται να επηρεαστεί το ιδιοκτησιακό καθεστώς ενός προσώπου (φυσικού, νομικού)⁴¹³ ή ακόμη και να απαγορευτεί μια δραστηριότητα. Το έννομο συμφέρον σ' αυτές τις περιπτώσεις συνίσταται στην βλάβη που υπόκεινται τα πρόσωπα αυτά. Είτε υλική με τον περιορισμό της περιουσία τους⁴¹⁴ ή απαγορεύοντας την άσκηση μιας επαγγελματικής δραστηριότητας⁴¹⁵ είτε ηθική, όταν τους απαγορεύεται να ασκήσουν μια αθλητική δραστηριότητα η οποία θίγει το πολιτιστικό περιβάλλον.

Επιπλέον, το άρθρο 24, παράγραφος 1, του Συντάγματος αναγνωρίζει όχι μόνο την υποχρέωση του Κράτους αλλά και το δικαίωμα των πολιτών για την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Έτσι, σε περιπτώσεις όπου το Κράτος δεν λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα για την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος, οι πολίτες αλλά και τα νομικά πρόσωπα με σκοπό την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος, έχουν έννομο συμφέρον να αξιώσουν την προστασία του. Έτσι, όταν ένα πολιτιστικό αγαθό κινδυνεύει με καταστροφή λόγω του ότι η διοίκηση δεν λαμβάνει τα μέτρα που απαιτούνται για την προστασία του ή όταν εκδίδει διοικητική πράξη η οποία θίγει αυτό⁴¹⁶, οι πολίτες και τα νομικά πρόσωπα⁴¹⁷ με σκοπό την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος έχουν έννομο συμφέρον να επιδιώξουν δικαστικά την προστασία αυτού. Το συμφέρον υφίσταται και όταν η διοίκηση αρνηθεί να χαρακτηρίσει ένα πολιτιστικό αγαθό όπως ένα μνημείο⁴¹⁸. Έννομο συμφέρον για την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος, ομοίως αναγνωρίζεται και στους ΟΤΑ⁴¹⁹ όπως και σε όσους δημιουργείται ηθικό έννομο⁴²⁰.

Όρια της διεύρυνσης

Η νομολογία δέχεται ότι το άρθρο 24 παρ.1 και 6 του Συντ. θέτει αυξημένη προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος λόγω της ιστορικής, καλλιτεχνικής ή επιστημονικής σημασίας τους στην πολιτιστική κληρονομία της χώρας⁴²¹. Το ζήτημα που ανακύπτει είναι αυτή η αυξημένη προστασία που αντλούν οι πολίτες μέχρι ποίου σημείου μπορεί να διευρυνθεί;

Η νομολογία δέχτηκε την ύπαρξη εννόμου συμφέροντος σε κάτοικους και ιδιοκτήτες της περιοχής όπου συντελείται η βλάβη του πολιτιστικού περιβάλλοντος⁴²², όπως και σε κάτοικο του Δήμου Αθηνών να προσβάλει πράξη για μη χαρακτηρισμό κτηρίων και εγκαταστάσεων του πρώην αεροδρομίου Ελληνικό⁴²³, σε κάτοικο της περιοχής Αλίμου ο οποίος ζητούσε να

⁴¹¹ Παναγιώτης Σκουρής – Ελένη Τροβά, ό.π. σελ. 63

⁴¹² Παναγιώτης Σκουρής – Ελένη Τροβά, ό.π. σελ. 63

⁴¹³ ΣτΕ 307/2018, 1285/2020

⁴¹⁴ Ανώτατο Δικαστήριο Κύπρου Αρ. 402/2002

⁴¹⁵ ΣτΕ 2916/2012

⁴¹⁶ ΣτΕ 3851/2006, 1324/2021

⁴¹⁷ ΣτΕ 2144/2020

⁴¹⁸ ΣτΕ 149/2018 (κτήρια Ελληνικού), 3050/2004 προσφυγικές πολυκατοικίες, ΣτΕ 2340/2009, ΣτΕ 2388/2005 η οποία αφορούσε μερικό χαρακτηρισμό κτιρίου ZARA στο κέντρο της Αθήνας ως μνημείου

⁴¹⁹ ΣτΕ 2182/94

⁴²⁰ ΜΠρωτΘεσ 1796/199) (ΣτΕ 1917/1992, ΣτΕ 660/1982

⁴²¹ ΣτΕ 2175/2004 Ολομ. και Σιούτη, ό.π., σελ. 313

⁴²² ΣτΕ 670/2020

⁴²³ ΣτΕ 149/2018

ακυρωθεί η πράξη αποχαρκτηρισμού ως διατηρητέου κτίσματος στην περιοχή του ιστορικού κέντρου της Αθήνας⁴²⁴.

Ομοίως δέχθηκε και στα θέματα της προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος διευρυμένη έννοια του εννόμου συμφέροντος. Δεν αρκέστηκε ποτέ όμως, στην ιδιότητα του πολίτη για την παραδεκτή άσκηση του ενδίκου βοηθήματος, ούτε και στο ιδιαίτερο ενδιαφέρον των νομικών για την τήρηση της συνταγματικής νομιμότητας⁴²⁵. Όπως και στο φυσικό, έτσι και στο πολιτιστικό περιβάλλον απαιτείται το ενδιαφέρον να είναι αυξημένο, να υπάρχει δηλαδή ένας ιδιαίτερος δεσμός του αιτούντος προς την προσβαλλόμενη πράξη, ή λόγω της ιδιαίτερης ιδιότητας ή κατάστασης του, όπου καθιστά τον αιτούντα να ενδιαφέρεται εντονότερα από τους λοιπούς πολίτες⁴²⁶. Γεννάται έτσι το εξής ερώτημα. Όταν η αξία των πολιτιστικών αγαθών είναι τόσο μεγάλη ή όταν τα χαρακτηριστικά τους, τους προσδίδουν μια σπάνια μοναδικότητα για τον πολιτισμό της χώρας, οι πολίτες οι οποίοι δεν έχουν γεωγραφική εγγύτητα με τον πολιτιστικό αυτό χώρο μπορούν να επιδιώξουν την προστασία των αγαθών αυτών;

Μνημεία όπως ο ιερός βράχος της Ακρόπολης ή οι Δελφοί ή παραδοσιακοί οικισμοί όπως το Συρράκο στα Τζουμέρκα και το Όμοδος στην Κύπρο, την προστασία τους ποιοι μπορούν να την επιδιώξουν; Άμεση και προσωπική βλάβη υφίστανται όσοι βρίσκονται σε άμεση γεωγραφική εγγύτητα μ' αυτά ή μπορούν και όσοι δεν συνδέονται γεωγραφικά μ' αυτά;

Τα πολιτιστικά αγαθά όπως έχει αναφερθεί, καθορίζουν το ευ ζην του κάθε ανθρώπου, διαμορφώνοντας και διατηρώντας την ιστορική μνήμη του, εμπλουτίζοντας και καλυτερεύοντας το επίπεδο ζωής του ατόμου μέσω της πνευματικής και πολιτιστικής καλλιέργειας που αυτά του προσφέρουν. Μια από τις εκφάνσεις του δικαιώματος στην προσωπικότητα, αποτελεί το δικαίωμα του κάθε πολίτη να απολαμβάνει τους αρχαιολογικούς θησαυρούς και μνημεία της χώρας. Θεμελιώνεται λοιπόν ηθικό έννομο συμφέρον και δικαίωμα στον πολίτη να τα προστατεύσει ζητώντας την άρση της προσβολής και την επαναφορά των πραγμάτων στην πρότερα κατάσταση.⁴²⁷ Ο άνθρωπος απολαμβάνει αυτά τα στοιχεία λόγω της ύπαρξης αυτών των αγαθών και όχι λόγω της εδαφικής εγγύτητας μ' αυτά. Γι' αυτό θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η σύνδεση του συγκεκριμένου ατόμου με το συγκεκριμένο πολιτιστικό αγαθό συνδέεται με την πολιτιστική και πνευματική καλλιέργεια που αυτό του προσφέρει. Η σύνδεση αυτή είναι ικανή να εξατομικεύσει το άτομο αυτό σε σχέση με το υπόλοιπο σύνολο και έτσι να του αναγνωριστεί έννομο συμφέρον.

⁴²⁴ ΣτΕ 49/2018

⁴²⁵ ΣτΕ 3851/2005

⁴²⁶ ΣτΕ 7μ. 2299/2016, 7μ. 858/2008, 3824/2007, 1253/2006, 2258/2005, 582/2001

⁴²⁷ ΜΠρωτΘεσ 1796/1993

Κλιματική Δίκη

Η κλιματική δική αναφέρεται στην ανάγκη των ανθρώπων για κλιματική δικαιοσύνη⁴²⁸. Ως κλιματική δικαιοσύνη νοείται η σύνδεση της βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης και της κλιματικής δράσης με τα ανθρώπινα δικαιώματα, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η υφιστάμενη κοινωνική, οικονομική, περιβαλλοντική και διαγενεακή ανισότητα.

Η κλιματική δική αποσκοπεί κατά κύριο λόγο να αναδείξει την παράλειψη του κράτους να συμμορφωθεί με τις νομικές του υποχρεώσεις οι οποίες απορρέουν μέσα από τις διεθνείς και συμβατικές του δεσμεύσεις για τον περιορισμό των αρνητικών συνεπειών από την κλιματική αλλαγή,⁴²⁹ όπως και την ολιγωρία του στο να λάβει πρωτοβουλίες για την ανάρτηση των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής οι οποίες συνέπιε έχουν αντίκτυπο στο περιορισμό συνταγματικών δικαιωμάτων όπως η ζωή, η υγεία, πρόσβασης σε καθαρό νερό, στην οικογενειακή ζωή⁴³⁰. Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη μπορεί να γίνει μέσω της άσκησης διαπλαστικών ενδίκων βοηθημάτων κατά εκτελεστών πράξεων, όπως για παράδειγμα με την άσκηση αίτησης ακύρωσης, ή μέσω της κατάθεσης αγωγών είτε κατά του Δημοσίου, είτε κατά ενός ιδιώτη. Συνεπώς, οι επιμέρους προϋποθέσεις πρόσβασης στη δικαιοσύνη και εξέτασης της ουσίας μίας κλιματικής υπόθεσης εξαρτώνται από το δικονομικό όχημα, με το οποίο αυτή εισάγεται ενώπιον των δικαστηρίων.

Διεθνής και Ευρωπαϊκή αναγνώριση εννόμου συμφέροντος στη Κλιματική Δίκη

Σε δικονομικό επίπεδο δεν έχει βρει αποτύπωση η κλιματική δικαιοσύνη κατά τρόπο που να δικαιολογείται η προσφυγή των ενδιαφερόμενων ενώπιων δικαστηρίου, προκειμένου να επιδιώξουν την προστασία τους⁴³¹. Σε παγκόσμιο επίπεδο όμως, παρατηρείται τόσο από ΜΚΟ, όσο και από πολίτες, να προσφεύγουν στα δικαστήρια και στηριζόμενοι είτε σε γενικές αρχές του περιβαλλοντικού δικαίου, όπως η αρχή της πρόληψης και προφύλαξης, είτε βάση συνταγματικών δικαιωμάτων, και της διαγενεακής ισότητας να θεμελιώνουν την βλάβη τους και να ζητούν την απονομή της «κλιματική δικαιοσύνη». Ο δικαστής λαμβάνοντας αυτά υπόψη και αναγνωρίζοντας τη σοβαρότητα του προβλήματος και τις συνέπειες για τη ζωή, μπορεί να ξεπεράσει τους δικονομικούς και ουσιαστικούς περιορισμούς λόγω έλλειψη νομοθετικών ρυθμίσεων⁴³².

Ήδη από το 1993 το ανώτατο δικαστήριο των Φιλιππίνων⁴³³ έχει αναγνωρίσει, στηριζόμενο στη διαγενεακή ισότητα έννομο συμφέρον σε παιδιά προκειμένου να ζητήσουν δικαστική προστασία, ώστε να σταματήσει η παράνομη αποψίλωση δασών.

Το ανώτατο δικαστήριο του Πακιστάν αναγνωρίζοντας ότι η κλιματική αλλαγή αποτελεί «σημαντική πρόκληση της εποχής μας», η οποία «οδήγησε σε μεγάλες πλημμύρες και

⁴²⁸ High Court Lahore, απόφαση της 4ης Σεπτεμβρίου 2015, Asghar Leghari κ. Πακιστάν κ.ά., W.P. No. 25501/2015, διαθέσιμη σε: www.climatecasechart.com

⁴²⁹ Β. Βρετού, Μία επισκόπηση και αξιολόγηση των νέων «κλιματικών ποροσφυγών» και «κλιματικών δικαστικών αποφάσεων» ΠερΔικ, 1/2022 σελ. 37-45

⁴³⁰ Global Climate Litigation Report, 2020 Status Review, UNEP & Sabin Center for Climate Change Law, Nairobi, 2020, σελ. 13

⁴³¹ Αικατερίνη Σακκελαροπούλου, Η κλιματική κρίση και ο ρόλος τους Δικαστή, Νόμος και Φύση σελ.1-13

⁴³² Αικατερίνη Σακκελαροπούλου, Η κλιματική κρίση και ο ρόλος τους Δικαστή, Νόμος και Φύση, σελ.1-13

⁴³³ Supreme Court of the Republic of Philippines G.R No. 101083, July 1993, Minors Oposa V. Secretary of the Department of Environment and Natural Resources ‘DENR’, International Legal Materials Vol. 33, No.1, σελ. 173-209

καταστροφές, εγείροντας σοβαρά ζητήματα σχετικά με την ασφάλεια του νερού και των τροφίμων»⁴³⁴. Έτσι, αποδέχτηκε έννομο συμφέρον σε αγρότη, ο οποίος επικαλείτο ότι η κυβέρνηση δεν λαμβάνει μέτρα για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Έτσι το δικαστήριο διέταξε την σύγκλιση των υπουργείων ώστε να λάβουν μέτρα.

Στις ΗΠΑ με την υπόθεση Juliana κατά United States, αναγνωρίστηκε έννομο συμφέρον σε παιδιά να ασκήσουν αγωγή επικαλούμενα την διαγενεακή ισότητα, γιατί η ομοσπονδιακή κυβέρνηση του Όρεγκον δεν λάμβανε μέτρα για αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής με αποτέλεσμα να προκαλείται συνεχής βλάβη σ' αυτούς. Αξιοσημείωτο αποτελεί το γεγονός ότι η απόφαση αυτή χρησιμοποίησε την απόφαση Ugrenda κατά Ολλανδίας.

Έννομο συμφέρον

Οι κλιματικές δίκες ασκούνται είτε από ΜΚΟ, είτε από φυσικά πρόσωπα, οι οποίοι ασκούν αίτηση ακύρωσης κατά πράξεων ή παραλείψεων του Δημοσίου, των ΟΤΑ ή των λοιπών ΝΠΔΔ, να λάβουν μέτρα ικανά τα οποία θα αντιμετωπίσουν την κλιματική αλλαγή και κατ' επέκταση την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως η ζωή, υγεία, οικογενειακή ζωή, προσωπικότητα⁴³⁵. Το έννομο συμφέρον τους θεμελιώνεται τόσο στο ότι το περιβάλλον αποτελεί ατομικό όσο και κοινό αγαθό όπου σύμφωνα με την ΣτΕ 2818/1997, ο νομοθέτης και η κανονιστικώς δρώσα Διοίκηση οφείλουν να λαμβάνουν προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος⁴³⁶. Καθώς και ότι η αν καθίστατο προϋπόθεση να επέλθει η βλάβη από την κλιματική αλλαγή για την θεμελίωση του εννόμου συμφέροντος τότε οι συνέπειες θα καθίστατο ανεπανόρθωτες ή δυσχερώς επανορθώσιμες. Γι' αυτό το λόγω στις περιβαλλοντικές βλάβες αρκούμαστε στη πιθανολόγηση αυτής.⁴³⁷ Όσο αφορά τις κλιματικές διαφορές, επειδή η φύση των συνεπειών αυτής είναι τέτοια, η βλάβη δεν προσδιορίζεται με μόνη την γεωγραφική εγγύτητα αυτής με το άτομο που επικαλείται την βλάβη, αλλά προσδιορίζεται κυρίως μέσω της ανθρωποκεντρικής διάσταση και τον περιορισμό των συνταγματικών δικαιωμάτων.

Αυτή η πιθανολόγηση της βλάβης όμως, επέρχεται μέσω της εξέτασης της συνταγματικότητας του εκάστοτε κλιματικού νόμου και πως αυτός είναι ικανός να εξασφαλίσει τις δεσμεύσεις που θέτει όπως για παράδειγμα τα ποσοστά μείωσης του διοξειδίου του άνθρακα τα οποία δεσμεύτηκαν τα κράτη να κάνουν μέσω διεθνών συνθηκών⁴³⁸. Η εξέταση που καλείται λοιπόν να κάνει ο δικαστής έρχεται να δοκιμάσει στην Ελλάδα τα όρια του ήδη διευρυμένου εννόμου συμφέροντος, αφού οι όροι της απαιτούμενης οικολογικής γειννίας, επεκτείνονται σε ολόκληρη την επικράτεια.

Όσο αφορά τους περιορισμούς στα συνταγματικά δικαιώματα και ελευθερίες όπως για παράδειγμα την οικονομική ελευθερία που μπορεί να υποστεί μια συγκεκριμένη ομάδα για να αντιμετωπιστεί η κλιματική αλλαγή, θα μπορούσε να δημιουργήσει ζητήματα κατά πόσο

⁴³⁴ » Lahore High Court W.P. No 25501/2015, September 4, 2015 Ashgar Leghari v. Federation of Pakistan https://elaw.org/pk_Leghari

⁴³⁵ Θ. Πανάγος/Κ. Κόμνιος, Κλιματική Κρίση, 2022, σ. 202 - 204

⁴³⁶ ΣτΕ 4279/2013 η οποία εντάσσει το δικαίωμα απόλαυσης του δάσους τόσο στα ατομικά, όσο και στα κοινωνικά δικαιώματα, ως ειδικότερη έκφανση του δικαιώματος στην προσωπικότητα

⁴³⁷ Γ. Σιούτη,ό.π.σελ. 132 - 133

⁴³⁸ Πρβλ. Bundesverfassungsgericht, απόφαση της 24ης Μαρτίου 2001, Neubauer κ.ά. κ. Γερμανίας, BvR 2656/18, 78/20, 96/20, 288/20, ECLI:DE:BVerfG:2021:rs20210324.1bvr265618, σκ. 131, διαθέσιμη σε: www.bundesverfassungsgericht.de Και πάλι, όμως, η βλάβη θα πρέπει να συγκεκριμενοποιείται, βλ. σχετικά High Court of New Zealand, απόφαση της 15ης Ιουλίου 2022, Michael John Smith κ. Γενικού Εισαγγελέα, CIV-2019-485-000384, διαθέσιμη σε: www.climatecasechart.com, τελευταία πρόσβαση στις 23/04/2023)

μπορεί να οδηγηθεί σε μια λαϊκή αγωγή, η οποία για να αποφευχθεί θα πρέπει να επικαλεστεί αυτή η ομάδα ένα εντονότερο ενδιαφέρον σε σχέση με τους υπόλοιπους πολίτες για την θεμελίωση του εννόμου συμφέροντος τους⁴³⁹. Σχετική είναι και η απόφαση του ΔΕΕ, η οποία αναφέρει ότι όταν η κλιματική αλλαγή, ενδέχεται να επηρεάσει διαφορετικά ένα άτομο από ό,τι ένα άλλο αυτό δεν συνεπάγεται ότι στο πρόσωπο του συντρέχει το άμεσο και ατομικό συμφέρον κατά το άρθρο 263 παρ. 4 της ΣΛΕΕ⁴⁴⁰.

Η νομολογία του ΣτΕ και του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Κύπρου, δεν ασχολήθηκε μέχρι στιγμής με ζητήματα που άπτονται της επάρκειας των μέτρων που λαμβάνει το κράτος με σκοπό να αντιμετωπιστεί η κλιματική αλλαγή, εντούτοις κυρίως το ΣτΕ δέχεται με πανηγυρικό τρόπο, ότι το κράτος έχει υποχρέωση να λαμβάνει θετικά μέτρα για την αποτελεσματική διαφύλαξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Η υποχρέωση αυτή, θα υλοποιηθεί μέσω της λήψης των απαιτούμενων νομοθετικών και διοικητικών παρεμβάσεων λαμβάνοντας προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα. Ως εκ τούτου, εάν η διοίκηση αδιαφορήσει και δεν λάβει μέτρα τότε συντελείται παράλειψη οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας και ο διοικούμενος έχει το δικαίωμα να ασκήσει αίτηση ακύρωσης. Όπως λ.χ η παράλειψη δράσεων για την προστασία του εδάφους και των υδάτων της περιοχής του Ασωπού ποταμού⁴⁴¹. Από την μέχρι τώρα δικονομική προσέγγιση του Συμβουλίου της Επικρατείας φαίνεται να έχει φτάσει στην δικονομική ωριμότητα που απαιτείται ώστε να εκδικάσει τέτοιας φύσεως δίκη και αυτές να τελεσφορήσουν.

Τέλος ένα ζήτημα που ανακύπτει σχετικά με την αναγνώριση εννόμου συμφέροντος στις κλιματικές δίκες είναι και η διάκριση των εξουσιών. Και συγκεκριμένα το ερώτημα που προκύπτει είναι μέχρι ποιου σημείου φτάνουν τα όρια του δικαστή για την επιβολή μέτρων στην κεντρική κυβέρνηση.

Αντί επιλόγου

Η εν λόγω εργασία επιχείρησε να παραθέσει τον τρόπο αλλά και τα προβλήματα που ανακύπτουν όσο αφορά την πρόσβαση των φυσικών και νομικών προσώπων αλλά και των ΟΤΑ στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα τόσο σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο, αλλά και στο εθνικό επίπεδο της Ελλάδας και Κύπρου. Καθοριστικό ρόλο για την προστασία του περιβάλλοντος επιτελεί ο δικαστής, ο οποίος είναι επιφορτισμένος να παράσχει δικαστική προστασία όταν θίγεται το περιβάλλον και κατ'επέκταση τα δικαιώματα του ανθρώπου που αυτό περιβάλλει. Σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο παρατηρούμε ότι ο δικαστής αν και αναγνωρίζει την αναγκαιότητα για προστασία του περιβάλλοντος, εντούτοις δείχνει μια διστακτικότητα στο να αναγνωρίσει έννομο συμφέρον σε κάποιες των περιπτώσεων. Στον αντίποδα παρατηρούμε ότι ο δικαστής του ΣτΕ από πολύ νωρίς αναγνώρισε την ιδιαιτερότητα των περιβαλλοντικών αγαθών δεχόμενος μια διευρυμένη ερμηνεία του εννόμου συμφέροντος όσο αφορά τα φυσικά και νομικά πρόσωπα για βλάβες

⁴³⁹ ΣτΕ 858/2008

⁴⁴⁰ ΔΕΕ, απόφαση της 8ης Μαΐου 2019, Armando Carvalho et al. v. European Parliament and Council of the European Union, T-330/18, EU:T:2019:324 και σε δεύτερο βαθμό ΔΕΕ, απόφαση της 25ης Μαρτίου 2021, Armando Carvalho et al. v. European Parliament and Council of the European Union, C-565/19 P, EU:C:2021:252. Για την κριτική στην απόφαση και τη δυνατότητα διάσωσης του παραδεκτού του ενδίκου βοηθήματος μέσω της αναγωγής στο άρθρο 47 του ΧΘΔΕ βλ. Αικ. Ηλιάδου, Κλιματική αλλαγή και Δίκαιο. Ζητήματα δημοσίου δικαίου, σε: Εταιρεία Διοικητικών Μελετών, Κλιματική κρίση και Δίκαιο, 2022, σ. 18

⁴⁴¹ ΣτΕ 976/2015

που συντελούνται στο περιβάλλον. Η διεύρυνση αυτή χαρακτηρίστηκε σε κάποιες των περιπτώσεων ως μια ακτιβιστική στάση του δικαστή. Μια στάση η οποία θα μπορούσε να παρομοιαστεί με την προσπάθεια *``του μπαντονέον να ακουμπήσει την πιο μακρινή νότα, χωρίς να σπάσει το αερόφωνο του``*. Ο δικαστής υποχρεώθηκε να προβεί σ' αυτές τις ερμηνείες γιατί όπως είπε και ο πρώην δικαστής του ΣτΕ Δεκλερής «Όταν υπάρχει συνταγματική διάταξη για την προστασία του περιβάλλοντος αλλά οι νομοθέτες είναι αδιάφοροι ή απρόθυμοι να ενεργήσουν, η ευθύνη της εφαρμογής των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης μεταβιβάζεται στα δικαστήρια και ειδικά στο Συμβούλιο Επικρατείας.....Εάν το Κράτος είχε εφαρμόσει τις επιταγές του Συντάγματος, ο ρόλος των δικαστηρίων θα ήταν οπωσδήποτε περιορισμένος. Όμως η Διοίκηση είναι υποδουλωμένη σε ένα παντοδύναμο και διαρκές σύστημα κομματικής κηδεμονίας που απεχθάνεται την τάξη διότι τρέφεται και ενδυναμώνεται από την αταξία»

Στον αντίποδα, ο Κύπριος δικαστής με μια πιο αυστηρή ερμηνευτική προσέγγιση υπό τον φόβο μη οδηγηθεί η δίκη σε λαϊκή αγωγή δεν αναγνώρισε ένα διευρυμένο έννομο συμφέρον, αποκλείοντας έτσι τα νομικά πρόσωπα από το να προσφύγουν στην δικαιοσύνη. Η προσέγγιση όμως αυτή δεν συμβαδίζει με την ιδιαιτερότητα των περιβαλλοντικών αγαθών. Αντιθέτως, η φύση του αγαθού επιτάσσει η προστασία να είναι συλλογική και να μην αφήνεται η προστασία του μόνο στα φυσικά πρόσωπα, γιατί τότε οι σκοποί των ΜΚΟ δεν εξυπηρετούνται και η προστασία καθίσταται αναποτελεσματική. Όταν ανυψώνονται ανυπέρβλητοί δικονομικοί φραγμοί οδηγούμαστε στο να γίνονται οι πολίτες διστακτικοί και απρόθυμοι, και στο τέλος αδιάφοροι για την δικαστική προστασία του περιβάλλοντος. Για το λόγο αυτό είναι επιτακτική ανάγκη να γίνεται μια διευρυμένη ερμηνεία του εννόμου συμφέροντος, ώστε να καταστεί αποτελεσματική η προστασία του περιβάλλοντος. Η ερμηνεία αυτή όμως, δεν μπορεί να ξεφεύγει από τους δικονομικούς κανόνες που την περιβάλλουν, γιατί τότε θα οδηγηθούμε σε λαϊκή αγωγή. Ένας μηχανισμός ο οποίος θα βοηθούσε προς αυτό, αποτελεί η Σύμβαση του Άαρχους και οι σκοποί οι οποίοι επιχειρείται να προβάλει.

Εν κατακλείδι όπως τόνισε ο δικαστής του Ανωτάτου Δικαστηρίου, Νικολαΐδης «επισημαίνω ότι η διεύρυνση της έννοιας του εννόμου συμφέροντος στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος αποτελεί μορφή, αλλά και αναγνώριση του δικαιώματος συμμετοχής των πολιτών στα κοινά και στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που αφορούν το κοινωνικό σύνολο»

Βιβλιογραφία και ηλεκτρονικές πηγές

1. Alberto Acosta, Die Rechte der Natur: Über das Recht auf Existenz, in: Frank Adloff/Tanja
2. Busse, Welche Rechte braucht die Natur? Wege aus dem Artensterben, 2022
3. Guide to the case-law of the European court of human rights
4. High Court Lahore, απόφαση της 4ης Σεπτεμβρίου 2015, Asghar Leghari κ. Πακιστάν κ.ά., W.P. No. 25501/2015, διαθέσιμη σε: www.climatecasechart.com | https://unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/compliance/C2008-32/Findings/C32_EU_Findings_as_adopted_advance_unedited_version.pdf
5. I. Goklany, The Precautionary Principle: A critical Appraisal of Environmental Risk Assessment, Washington, Cato institute, 2001
6. J. Litton, “The second pillar. Public Participation in decision making”, seminar paper on Landmark Chambers, February 2013, διαθέσιμο στο διαδικτυακό ιστότοπο: http://www.landmarkchambers.co.uk/userfiles/documents/resources/JL_The_Second_Pillar_Feb2013.pdf
7. J. Golub, Sovereignty and subsidiarity in EU environmental policy. Political Studies, 44(4), 1996, 686-703. <http://doi.org/10.1111/j.1467-9248.1996.tb01749.x>
8. Katja Gelinsky, Natura Is Person? Διαθέσιμο σε: www.kas.de/web/die-politische-meinung/atikel/detail/-/content/natur-als-person
9. L. Ankersmit, «Article 47 of the Charter precludes national procedural rules that allow decisions to be taken in environmental matters pending litigation on participation in that decision-making», European Journal of Risk Regulation, 2017
10. Liability for the Damage and the Progressive Development of International Law, International and Comparative Law Quarterly, Vol. 14, 1965
11. P. Birnie, A. Boyle, C. Redgwell, “International law and the environment”, Oxford University Press, 2009
12. P. Burns, P. Tobin, S. Sewerin (Eds.), The impact of the economic crisis on European environmental policy, 19-42). Oxford, UK: Oxford University Press.
13. Sue Donaldson/Will Kymlicka, Ζωόπολις. Μια πολιτική θεωρία για τα δικαιώματα των ζώων, μετάφραση Γρηγόρης Μολυβιάς, 2021
14. The Oxford handbook of comparative environmental law
15. Wilfred Jenks, Liability for Ultra-Hazardous Activities in International Law, 177 RCADI, 1966
16. Α. Σακελλαρόπουλος, Σκέψεις για το Πρόβλημα του Περιβάλλοντος, εκδ. Αντ. Α Σάκκουλα, 1985
17. Α. Αργυριάδη, Προστασία του περιβάλλοντος, Συνέδριο στο Αμβούργο 7-9.8.76, Αρμενόπουλος 1976
18. Α. Γκιζάρη – Ξανθοπούλου, Οικολογική ιδιότητα του πολίτη και κοινοτικό δίκαιο περιβάλλοντος, ΠερΔικ
19. Α. Παπακωνσταντίνου, Το περιβαλλοντικό Σύνταγμα – Σύγχρονες πτυχές, ΠερΔικ 3/2011
20. Α. Μανιτάκης, Εισαγωγή στο Πολιτιστικό Δίκαιο, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 2008
21. Αικατερίνη Σακκελαροπούλου, Η κλιματική κρίση και ο ρόλος τους Δικαστή, Νόμος και Φύση
22. Αικατερίνη Ηλιάδου, Τα δικαιώματα των ζώων, ΔτΑ 2014
23. Αντ. Μανιτάκη, Το υποκείμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων, Αθήνα – Κομοτηνή 1981

24. Αριστόβουλος Μάνεσης, Συνταγματικά Δικαιώματα, Ατομικές Ελευθερίες, Θεσσαλονίκη 1982
25. Αριστόβουλος Μάνεσης οι συνταγματικές ελευθερίες στην πράξη, εκδόσεις Αντ. Σάκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 1986
26. Β. Βρετού, Μία επισκόπηση και αξιολόγηση των νέων «κλιματικών ποροσφυγών» και «κλιματικών δικαστικών αποφάσεων» ΠερΔικ, 1/2022
27. Β. Καραγεωργίου, Η δικαστική προστασία στις περιβαλλοντικές διαφορές υπό το πρίσμα της Σύμβασης Aarhus και του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων: Σκέψεις με αφορμή τις Αποφάσεις του ΔΕΕ στις Υποθέσεις LZ I (C-240/09) και LZ II (C-243/15), ΠερΔικ
28. Γ. Κρεμλή., Η Ευρωπαϊκή πολιτική και το δίκαιο του περιβάλλοντος. Το κοινοτικό κεκτημένο, Νόμος και Φύση, Οκτώβριος 1998
29. Γ. Μπαλή, Γεν. Αρχές, εκδ. Η
30. Γ.Π.Σιούτη, Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Γ΄ Έκδοση, 2018
31. Γιώργος Δελλής, Δήμος και Αγορά, εκδ. Ευρασία
32. Γλυκερία Π. Σιούτη, Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Δ΄ έκδοση, 2022
33. Γλυκερία Σιούτη, Η συνταγματική κατοχύρωση της προστασίας του περιβάλλοντος εκδ. Αντ. Σάκκουλα Αθήνα- Κομοτηνή ,1985
34. Γλυκερία Σιούτη, Το Έννομο Συμφέρον στην Αίτηση Ακυρώσεως, εκδ. Αντ.Σάκκουλα, 1998
35. Δ. Γρατσιάς: Άμεση δικαστική προστασία των ιδιωτών κατά το άρθρο 263 ΣΛΕΕ: Μερικές σκέψεις, σε: Συλλογικό Έργο, Το Δικαστήριο της ΕΕ. Εγγυητής της εύρυθμης λειτουργίας της Ένωσης και των δικαιωμάτων των πολιτών, εκδόσεις Σάκκουλα , Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016.
36. Δ. Παπαγιάννης, ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, 5η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, Αθήνα
37. Δημήτριος Θ. Πυργάκης, Το Έννομο Συμφέρον στη Δίκη Ενώπιων του Συμβουλίου της Επικρατείας, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2017
38. Ευαγγελία Κουτούπα-Ρεγκάκου Δίκαιο του περιβάλλοντος, εκδόσεις Σάκκουλας, 2005
39. Ευγενία Κουτούπα – Ρεγκάκου, Δίκαιο του περιβάλλοντος, εκδόσεις Σάκκουλας Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 3η έκδ., 2008
40. Ευγενία Σαχπεκίδου, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλας Αθήνα – Θεσσαλονίκη, β΄ έκδοση, 2013
41. Θ. Πανάγος/Κ. Κόμνιος, Κλιματική Κρίση, 2022
42. Θ. Τσάτσος, Η αίτησις ακυρώσεως ενώπιων του Συμβουλίου της Επικρατείας, Νομικόν, 3η έκδ., 1971
43. Ι. Καρακώστας, Περιβάλλον και αστικό δίκαιο, εκδ. Αντ. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 1986
44. Ι. Καρακώστας, Περιβάλλον και Δίκαιο, Δίκαιο της Διαχείρισης και Προστασίας των Περιβαλλοντικών αγαθών, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011
45. Ι. Χατζηγιάννη, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία του περιβάλλοντος: Το έννομο συμφέρον στην Κύπρο υπό το φως της Σύμβασης του Άαρχους και της εφαρμογής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση», ΠερΔικ 2020
46. Ιωάννης Καρακώστας, Περιβάλλον & Δίκαιο, 2η έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2006
47. Κ. Πουϊκλή, «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων για την προστασία του περιβάλλοντος – Σκέψεις με αφορμή την απόφαση ΔΕΕ.C-664/15,

- Protect Natur-,Arten und Landschaftschutz Umweltorganization,20.12.2017, ΠερΔικ, 2017
48. Κ.Γώγος, Η δικαστική προσβολή παραλείψεων της διοίκησης, εκδ.Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2005
49. Καρακώστας, Ιωάννης Καρακώστας, Περιβάλλον & Δίκαιο, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας 2000
50. Κόρσος, Εισηγήσεις Διοικητικού Δικονομικού Δικαίου, τομ Β'
51. Κουκούτσης, Συμβούλιο της Επικρατείας – Ερμηνεία του ΠΔ 18/1989,εκδ.Νομική Βιβλιοθήκη, 2010
52. Λινός Αλέξανδρος Σισιλιάνος, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 2η εκδ.Νομική Βιβλιοθήκη, 2017
53. Μιχαήλ Θ. Παπαγεωργίου, Η Προστασία του Περιβάλλοντος και η Οικονομική Ελευθερία, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2022
54. Μουκίου, ΘΠΔΔ, 2016
55. Νικόλαο Τσοκανά Ο «νέος συνταγματισμός» της Λατινικής Αμερικής δημιουργεί τα «δικαιώματα της φύσης» ΔτΑ 2022
56. Ξενοφών Κοντιάδης, Δικαιώματα για τα ζώα: τι λέει η πολιτική θεωρία www.syntagmawatch.gr
57. Π.Κανελλόπουλος, Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 5η έκδοση εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα Θεσσαλονίκη, 2010
58. Παναγιώτης Γαλάνης, Ευρωπαϊκό Δίκαιο του Περιβάλλοντος, η ωρίμανση μιας αυτόνομης περιβαλλοντικής δικαιοταξίας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2023
59. Παναγιώτης Σκουρής – Ελένη Τροβά, Προστασία Αρχαιοτήτων και πολιτιστικής κληρονομιάς, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα– Θεσσαλονίκη, 2003
60. Παπαδημητρίου, Το περιβαλλοντικό Σύνταγμα. Θεμελίωση, περιεχόμενο και λειτουργία, Νόμος και Φύση, τ.1 1994
61. Παπαφράγκος, Πορίσματα εκ της Νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας, εκδ.2α, 1935
62. Σκουρή, Η άσκηση αιτήσεως ακυρώσεως από τρίτους, ΤομΤιμ του ΣτΕ, 1979
63. Σπηλιωτόπουλος, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 2000
64. Σπύρος Βλαχόπουλος, Το «Εγωιστικό Γονίδιο του Δικαίου» και το δίκαιο της τεχνητής νοημοσύνης, εκδ. Ευράσια, 2023
65. Στράβων, Γεωγραφικά, ΙΔ, 5
66. Το δικαίωμα στο περιβάλλον: προσβολές και προστασία του. Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα δικαιώματα του ανθρώπου εκδόσεις Αντ. Σακούλας Αθήνα 1997
67. Χριστίνα Χατζηκωνσταντίνου, Σύμβαση Άαρχους – 20 χρόνια μετά, εκδ. Σάκκουλας, 2019